

József Attila Tudományegyetem

Bölcsészdoktori értekezés

ANTIFASISZTA ELLENALLÁSI MOZGALOM

DÉLMAGYARORSZÁGON

1941-1944

DR. MEREI GYULA

egyetemi tanár, a MTA levelező tagja
vezetésével

készítette :

Perneki Mihály

a Csongrád megyei Levéltár munkatársa

S z e g e d

1974

ELŐSZÓ

A magyar marxista-leninista történettudomány az utóbbi években figyelemre méltó műveket és tanulmányokat alkotott a második világháborúról, beleértve az ellenállási és partizánmozgalmat is. Mégis minden figyelmes szemlélőnek feltűnik egy bizonyos aránytalanság: a második világháború általános lefolyásának magyar vonatkozásairól egy sor alapvető munka áll rendelkezésünkre, hiányoznak azonban az ellenállási és partizánmozgalmat összmagyar keretben bemutató, illetve a mozgalom egyes időszakaira és súlypontjaira vonatkozó összefoglaló munkák.

Ujabban értékes feldolgozások¹ jelentek meg, amelyek az ellenállás egészére vagy egyes időszakaira vonatkozóan tartalmazznak lényeges megállapításokat. Az antifasiszta ellenállási és partizánmozgalmat összmagyar keretben bemutató monográfia megírásához azonban újabb nagyobb részletkutatások² szükségesek.

Eddig az antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom vizsgálata Magyarország 1944-es területe néhány fontos vidékére koncentrált. Messzemenően egyetértünk Gazsi Józseffel³ abban, hogy szükséges és hasznos megvizsgálni egy-egy tanulmányban egy regionális terület ellenállásának fejlődését. Egy ilyen regionális áttekintés a mélyebb és az eddig fel nem ismert összefüggések feltárásához segítene hozzá.

Tanulmányunk egy regionális területen, Délmagyarországon vizsgálja meg az antifasiszta ellenállási mozgalom objektív és szubjektív feltételeit, az ellenállás különböző formáit, eredményeit és hibáit. Ez a regionális terület: Bács-Kiskun megye,⁴ Csongrád megye és Békés megye területe.

Nem foglalkozhatunk a délmagyarországi antifasiszta ellenállási mozgalommal egy sorban a dél-bácskai partizán-tevékenységgel is, mert ez külön vizsgálandó kérdés. Ebben az irányító szerepe a Jugoszláv Kommunista Pártté. Meg kell azonban említenünk, hogy az ottani magyar lakosság antifasiszta része is bekapcsolódott a harcba. Ezért csak utalni szeretnénk arra, hogy a már ismert Kiss Ernő, Gaisin Grozda és mások ellenállási tevékenysége mellett, a Csongrád megyei Levéltár fondjainak átnézése során nagyon sok olyan eddig teljesen ismeretlen dokumentumra lehet akadni, amelyek a dél-bácskai ellenállási és szabotázs tevékenységekre vonatkoznak. Tekintettel a nálunk található források rendkívül nagy számára, e témánál kívánatos lenne valamiféle nemzetközi együttműködés kibontakoztatására.

Divatos dolog ma, hogy laikusok, de még a szakértő közönség is a magyarországi ellenállási mozgalom és partizánharc méreteit összehasonlítja a környező országok antifasiszta ellenállásával. Pedig semilyen közös alap nem létezik ami jogosultságot adna erre, s ezért az összehasonlítás helytelen eredményeket⁵ hoz. A legdöntőbb tényező, ami kezdettől fogva a helyes irányba befolyásolta a környező államok ellenállását: ezek az országok - Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia stb. - kezdettől fogva a náci-Németország áldozataivá váltak.

Éppen ezért a délmagyarországi ellenállás vizsgálatánál semmilyen összehasonlítást nem tartunk helyesnek a környező ellenállásokkal, viszont kívánatos a délmagyarországi ellenállást az egész magyar ellenállásba beágyazva, az adott objektív és szubjektív körülményektől determinálva vizsgálni.

Egyes történészek és filozófusok - új és eredeti koncepciót keresve - kétségbe vonják, hogy a magyarországi ellenforradalmi rendszer a fasiszmus válfaja volt, kételkednek a Kommunista Párt háború alatti stratégiájának és taktikájának helyességében, s lebecsülik az ellenállási mozgalmat⁶, ennek hatásától és befolyásától elsza-

kitják a Horthy-féle kiugrási kísérletet, s ezzel - akarva, vagy nem akarva - ma is melengetik azt az illúziót, hogy Horthy a nép nélkül is kivezethette volna az országot a háborúból. Érdemes megjegyezni, hogy ilyen és ehhez hasonló álláspontot képviseltek 1945-1947 között a polgári pártok.

Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a magyarországi ellenállás mértékének és minőségének alakulása - sok más lényeges tényező mellett - elválaszthatatlan a fasiszta jellegű ellenforradalmi rendszer terrorjától és egész berendezkedésétől.

Köszönetet kell mondanom mindazoknak, akik segítségemre voltak munkám elkészítésében s tanácsaikkal segítettek az értekezés megírását. Köszönettel tartozom az Igazságügyi Minisztérium Büntetésvégrehajtási Országos Parancsnokának, aki külön engedélyével lehetővé tette, hogy azokban a levéltári fondokban is kutatásokat végezhessenek, amelyek kutatási tilalom alá esnek.⁷ Köszönetet mondok Oltvai Ferencnek a Csongrád megyei Levéltár Igazgatójának, aki munkahelyi segítséggel lehetővé tette, hogy viszonylag gyorsan és eredményesen haladhasson a kutatás. Köszönettel tartozom Szakter Gyula alezredesnek, aki segítségemre volt a nagy mennyiségű levéltári anyag átnézésében.

Kedves kötelességemnek teszek eleget, amikor megköszönöm Dr. Mérei Gyula egyetemi tanárnak, a MTA levelező tagjának az értekezésem vázának megformálásában adott, hasznomra vált tanácsait, szíves felhívását további országos források tanulmányozására, s feldolgozás-módszer-tanbeli vonatkozású értékes tanácsait a dolgozat továbbfejlesztésére.

Megköszönöm Dr. Serfőző Lajos kandidátus, egyetemi docensnek azokat a tanácsait, amelyeket - az értekezés megírása előtt - az egyes ellenállási formák jelentőségének és értékének megítélésével kapcsolatban adott, megköszönöm tanácsait, melyeket a Kommunista Párt-

nak az ellenállás szervezésében játszott szerepének értékelésével kapcsolatban adott.

Munkánkkal hozzá kívántunk járulni ahhoz az eredményhez, amelyet a legutóbbi kutatások sejtetnek, sőt mutatnak: "a második világháború alatti rendkívül nehéz helyzetben működő magyar ellenállási mozgalom jelentősebb volt, mint ahogyan korábban véltük."⁸

I. Az antifasiszta ellenállás és partizánharc kutatásának helyzete Magyarországon

E bevezető fejezet megírásakor nem az a cél vezérelt, hogy az irodalom alapján összefoglaljam az antifasiszta ellenállás és partizánharc kutatásának helyzetét,⁸ annál is inkább mert ezt megtette más.⁹ Célom az volt, hogy jelentősebb kiegészítésekkel lássuk el a kutatás jelenlegi helyzetéről és lehetőségeiről vallott felfogást.

Az ellenállási mozgalom történetének feltárása a legujabbkori történettudomány egy új ágává vált. Ennek ellenére igen nehéz a helyzet, mert hiányos az alapkutatás, és az anyaggyűjtés más területeknél jóval nehezebb körülmények között folyik.

Ami türelmetlenné teszi a kutatót, s egyáltalán nem ad okot a megelégedésre, az a források /okmányok, élő források/ kallódó, pusztuló állapota. Ismeretes, hogy sem az illegális tevékenység, sem a partizánharc nem kedvezett az írott források születéséhez. A tudományos munka fő akadályát jelenleg is a források gyér és szétszórt állapota okozza.

Nem tudunk viszont egyetérteni¹⁰ azzal a megállapítással, hogy "a források elenyésző kisebbségét lehet csak levéltárakban találni". Bizonyításként szolgálnak azok a válogatott dokumentumok, melyeket tanulmányunk végén a Bács-Kiskun megyei, Csongrád és Békés megyei ellenállásra vonatkozóan közlünk. Ennek további bizonyítására - jelen értekezés szerzőjének tapogatózó jellegű kutatásai alapján - szándékunkban áll újabb levéltári forrásokra¹¹ felhívni az antifasiszta ellenállással foglalkozó kutatók figyelmét.

A kutatás végzésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar történészek az antifasiszta ellenállás és partizánharc fogalmát ma a korábbinál tágabban értelmezik. Munkáikban a legkülönbözőbb társadalmi osztályok, rétegek, csoportok, az egyes nemzetiségek, vallások, pártok és politikai szervezetek stb. tevékenységére is figyelmet fordítanak. Vizsgálni kívánják az ellenállás különböző formáit /szervezett tevékenység, spontán megnyilvánulások/, változatos harci módszereit és eszközeit. Témáik az un. rémhirterjesztéstől a közigazgatás szabotálásán át a fegyveres fellépésig, a változatos és sokrétű harci eljárások egész sorát fogják át. Mindezek csúcsán ott áll a tudatosan szervezett fegyveres osztagok és csoportok tevékenysége.

Az ellenállás fontosabb témái között meg kellene vizsgálni az egyes társadalmi osztályok és rétegek viszonyát az antifasiszta fellépéshez, a tényleges harc módszereit, stratégiáját, taktikáját, eredményeit.

A gyári üzemi ellenállás részprobléma-köréből az utóbbi években sok anyag halmozódott fel és jelent meg a különböző feldolgozásokban. Néhány tanulmányt is közzétettek /pl. a kiűritésről, a gyárak mentéséről, a munkás-ság elleni fasiszta terrorról stb./ de e kérdés rendszeres megvizsgálása még hátra van.

A parasztság körében tapasztalható ellenállásról - leszámítva Pintér István tanulmányát¹² - eddig külön tanulmány nem foglalkozott. Hasznosnak bizonyulna országosan megvizsgálni a parasztság részéről jelentkező áru-rejtegetést, a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer szabotálását.

A magyar ifjúság németellenes tevékenységéről az elmúlt években, főleg a NÉKOSZ történetének kutatása kapcsán, a fiatalok antifasiszta tevékenységéről jelentős anyaggyűjtés folyt, többek között a Csongrád megyei Levéltárban is.

Nem ismerjük azonban részleteiben a magyar ifjúság szabadságfrontját alkotó szervezetek arculatát, tevékenységét; az ifjúság 1944-es problémáit, helyzetét; több ifjúsági partizáncsoport harcait stb. Megírásra vár egy szintetizáló munka is, amelyik a magyar ifjúság részvételét tárgyalná az antifasiszta ellenállásban. Jelen értekezés szerzőjének is további feladata a szegedi egyetemi ifjúság részéről jelentkező ellenállási tevékenység felderítése, melyre vonatkozóan vannak levéltári források.¹³

A kutatás sajátossága, hogy egyes területeket jól ismerünk, más helyeken viszont hatalmas fehér foltok tátonganak. Nagy hiba az is, hogy a katonai ellenállás történetét csupán 1944 nyarától, s nem a háboru kezdetétől vizsgáljuk. Egyetértőleg kell leszögeznünk Gazsi Józseffel,¹⁴ hogy a katonai ellenállás történetének vizsgálatát már a háboru kezdeti időszakától kell megvizsgálni, tekintettel arra, hogy a magyar hadseregben a háboruval szembeni magatartás már kezdettől fogva jelentkezik, mint ez a feltáró-kutató tevékenységünkkel kétséget kizárólag megmutatkozott.

Az utóbbi évek kutatásai tárták fel, hogy a fasiszta terror viszonyai között milyen nagy jelentősége van a néptömegek nem fegyveres, közkeletű kifejezéssel szólva, passzív ellenállásának. Bizonyos tekintetben ezeknek speciális magyar vonatkozásai is vannak. Szinte nincs egyetlen olyan összefoglaló feldolgozás sem, amely végezetül ne tekintené át a nem fegyveres harc eddig feltárt adatait, változatos módszereit, formáit.

Fontos és okvetlenül tanulmányozandó probléma az antifasiszta mozgalom felvilágosító és tájékoztató tevékenysége. Mindenekelőtt össze kellene gyűjteni - s katalogizálni - valamennyi, a háboru alatt megjelentetett röplapot, illegális sajtóterméket, röpiratot, kiadványt, rajzot, plakátot stb. Tanulmányunkban kísérletet teszünk, hogy ismertessük a délmagyarországi részre vonatkozóan eddig előkerült röplapokat.

Gazsi József említett tanulmányában¹⁵ leszögezi, hogy "csak hézagosan ismerjük a Kossuth rádió és más titkos adók tevékenységét", s tanulmányozni kellene az ellenállási mozgalom más irányú propaganda munkáját is. Ugy véljük, hogy ezért a hiányosságért egyértelműen a levéltárosok és történészek a felelősök, mert a területi-megyei levéltári fondokban erre vonatkozóan jelentős mennyiségű anyag¹⁶ található. A Párttörténeti Intézet Archivumában és a Hadtörténelmi Intézet Múzeum és Levéltár anyagában megtalálható a Kossuth rádió adásainak anyaga. Érdekes lenne például megvizsgálni azt, milyen hatást váltott ki a Kossuth rádió adásaival az ország lakosságában. Ez egyértelműen kiderül az ország területi-megyei levéltárainak anyagából. Délmagyarországi vonatkozásban - az anyag bősége ezt lehetővé teszi - értekezésünkben ezt a munkát elvégeztük.

Az ellenállásról alkotott kép nem lenne teljes - s a magyar partizánmozgalom méretét és jellegét is kevésbé értenénk meg, ha nem tanulmányoznánk a pozitív jelenségként vizsgált rezisztencia másik ellenpólusát: a fasiszta terrort és terrorszervezeteket. Ki kell itt térni a Gestapo, az SS és SD magyarországi működésére is.

Senki nem foglalkozik a büntetőintézetek, internálótáborok történetével, pedig ez szervesen kapcsolódik az ott színlődő kommunisták és más haladó személyiségek sorsához. Még a legismertebbről, a Margit köruti fegyházról sincs önálló feldolgozás.

Tanulmányozni kellene a lakosság megfélemlítésére és fékentartására irányuló terror eszközeit, formáit és módszereit, valamint a partizán-elhárítás megszervezését. Az egyetlen Hollós Ervin¹⁷ kivételével, a fasiszta erőszakszervek tevékenységét senki nem vizsgálja. Értekezésünkben kitérünk a fasiszta terror alkalmazásának változatos módszereire és ezeknek a délmagyarországi részen való alkalmazására.

Helyesen összegzi Gazsi József¹⁸ az antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharc kutatásának mai helyzetét: "Jelenlegi ismereteink szintjén össze kellene foglalni mindazt, amit az ellenállásról és partizánmozgalomról tudunk. Az elmúlt 10 év alatt tisztes eredményeket értünk el. Az tűnik hibának, hogy alaposan feldolgozott, jól ismert területek mellett ismereteinkben még hatalmas fehér foltok vannak. Az előttünk álló feladatok rendkívül nagyok. Ennek zömét az ellenállásban részt vevő nemzedék életében kellene elvégezni. Az előttünk álló feladatok a rendelkezésre álló erők jobb összefogását, gondosabb tudományszervező munkát, a társintézmények, egyéni kutatók, helytörténészek fokozott együttműködését teszik szükségessé."

Ez a tanulmány maga is hozzá szeretne járulni a részfeladatok megoldásához.

II. A délmagyarországi ellenállásra vonatkozó levéltári források

1. Levéltári források

A Horthy rendszer elnyomó és igazságszolgáltató apparátusának iratai tartalmazzák azoknak az intézkedéseknek a végrehajtását, amelyeket a rendszerrel egyet nem értő, a rendszerrel szembenálló, a rendszerrel szemben ellenállást kifejtő elemek tevékenysége ellen adtak ki.

Különösen kegyetlen munkát végzett e tekintetben a Honvéd Vezérkar Főnökének 1941 október 28-án felállított különbirósága, amely a halálos ítéleteinek sorozatával szinte megtizedelte a forradalmárokat. A VKF különbiróságát "a fennálló társadalmi rend felforgatására irányuló minden tevékenység ellen" hozták létre¹⁹ és az illetékes hadtestparancsnokság keretében működött. A halálos ítéletet a vezérkari főnök hagyta jóvá.

Az ellenforradalmi rendszer uralomra jutása után nem sokkal már 1921-ben gondoskodott arról, hogy keményen eljárjon azokkal a baloldali erőkkel szemben, amelyek állami és társadalmi rendjének erőszakos felforgatására izgatnak.²⁰

Erről nyilatkoznak a Horthy rendszer rendőrségi, ügyészi és bírósági szerveinek vezetői is. Tőreký Géza, a Kuria másodelnöke a következőket mondta: "Amikor imént a mi két utolsó forradalmunk néhány jellemző tünetével foglalkoztam, ezt egyrészt azért tettem, mert - sajnos - távolról sem mondhatjuk azt, hogy ezeknek az utolsó gyökere-szála is ki van irtva nálunk. A földből minduntalan, itt is, ott is kikelő hajtások azt bizonyítják, hogy

ezek a gyökerek élnek, életképesek és csak a földből ki-kinövő, napfényre kerülő hajtásaik nem tudnak, mert nem engedik őket megnőni."²¹

Timkó Zoltán koronaügyész-helyettes ezzel kapcsolatban a következőket fejtegette: "A magyar büntető törvénykönyvnek az állam és társadalom rendjét a forradalmi izgatással szemben megvédeni hivatott rendelkezései figyelmen kívül hagyták a romboló eszmék terjedésének tömegpszichológiai törvényét... Az októberi forradalom és a proletárdiktatura szomorú tanulságai sok mindenre megtanították az országot... A büntetőjogi megtorlás súlypontját nem az állami és társadalmi rendet felborító befejezett bűncselekményre kell helyezni, hanem a profilaxisra: ezek elkövetésének a megelőzésére, megtorlására és elnyomására... Az 1921. évi III. tc. már a felismert veszedelem mérvéhez alkalmazkodó jogi alapokra épített, reális értékű bástyája az állam és társadalom védelmének, mely a forradalmak tapasztalatai nyomán a romboló irányzatok jegyében alakuló szervezkedéseket és mozgalmakat már csirájukban támadja meg, és amelyben a forradalmasító izgatásnak rejtett utakon járó, de annál veszedelemesebb módszerei már megfelelő méltatásra talál-
nak."²²

Gadó István törvényszéki elnök az 1921. III. tc. paragrafusainak értékelésével összefüggésben a következőket mondotta: "Az nyilvánvaló, hogy a törvényes védekezésre indokul elsősorban a Magyarországon lezajlott véres kommunista forradalom szolgált. De a törvény egyébként olyan tágan és úgy van szövegezve, hogy az minden olyan mozgalmat és szervezkedést felölel, amely az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére irányul, és minden olyan izgatást is magában foglal, mely ily erőszakos felforgatást, vagy megsemmisítést céloz."²³

A rendszer fontosnak tartotta azt is, hogy a háborus pszichózis fokozása nyomán meggátolja azoknak a híreknek a terjesztését amelyek lerántják a leplet a háborus készülődésről, a háboruba való rohanásról és a belső társadalmi-politikai helyzetről. Ezt igyekezett meggátolni az 1937-ben hozott törvény,²⁴ amely a "valótlan hír terjesztését büntette."

A rendszerrel való szembenállás növekedése, az ügyek felszaporodó tendenciája szükségessé tette, hogy a fentebb jelzett ügyeket külön tárgyaláson intézzék. Ezen ügyek intézésére az 1938. évi 16. tc. létrehozta a kir. törvényszékek öttagu különtanácsát, amely igen széles, megnövekedett hatáskörrel, mint rögtönítelő bíróság intézkedett.

Ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtása és ezzel párhuzamosan a magyar nép legjobbjainak ellenállása bontakozik ki az iratok áttanulmányozásakor. A délmagyarországi antifasiszta ellenállásra vonatkozó iratok az alábbi lényegesebb fondokból kerülnek ki:

- A Szegedi Ügyészség iratai 1941-1944,
- A Szegedi Főügyészség iratai 1941-1944,
- A Szegedi Törvényszék iratai 1941-1944,
- A Szegedi Kerületi Börtön és Államfogház /Csillag börtön/ iratai 1941-1944,
- A Gyulai Ügyészség iratai 1941-1944.

Mivel a Szegedi kir. Főügyészség valamint a Szegedi kir. Törvényszék több megyére kiterjedő hatáskörrel működött²⁵ szemünk előtt kibontakozik a levéltári anyagból az egész délmagyarországi rész antifasiszta ellenállása.

A Szegedi Kerületi Börtön és Államfogház /Csillag börtön/ iratainak átnézése azért érdemel figyelmet, mert az ellenállás résztvevői büntetőintézeti elhelyezésükkor az egész tevékenységükre vonatkozó anyagok másolataival érkeztek meg, s irataikat a büntető intézet irattárában helyezték el.

A feltáró munkát elősegítette, hogy ezek a levéltári fondok 1970-ben - a tiszai árvizet követően - levéltári rendezésen és selejtezésen mentek keresztül. Az anyag ömlesztett állapota miatt ezt megelőzően nem volt alkalmas a kutatásra, s ezért az előkerült dokumentumok nagy része ismeretlen a szakmai és nagyközönség előtt.

Mivel az antifasiszta ellenállás és partizánharc fogalmát ma a korábbinál tágabban értelmezik, a dokumentumok felkutatásánál figyelembe vettük ezt a szélesebbkörű értelmezést. Azonban megkülönböztetett figyelmet fordítottunk a Kommunista Párt, vagy magukat kommunistának valló egyének ellenállási tevékenységére és küzdelmeire.

2. A levéltári anyag rendszere

A levéltári anyag rendszeréről röviden csak annyit kívánunk elmondani amennyi az iratok jellegének és értékének megállapításához szükséges.

Egy-egy ügyre vonatkozó acta több lényeges iratrészből tevődik össze. Lényegesek azok a nyomozati iratok, amelyeket a nyomozás során vesznek fel, s a nyomozó szervek az ügyészség rendelkezésére bocsájtotta. A nyomozati iratok részletesen tartalmazzák az elkövetett cselekményt, azok elkövetésének körülményeit és indítékait.

Az ügyészi szervek /ügyészség, főügyészség/ a nyomozati iratok alapján elkészítették a vádiratot. A vádirat ismertetette a személy, vagy személyek legfontosabb adatait, összefoglalta az elkövetett cselekmény, büntett leglényegesebb vonatkozásait, s végül megindokolta a vádemelést, pontosan megjelölve a társadalomra való veszélyesség mértékét és büntethetőségét. A vádirat végén minden esetben közölték az idézendők, a tanúk jegyzékét.

Az ügyészi szervek a vádiratot a nyomozati iratok csatolásával megküldték a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa Elnökének, amely mint - az 1938. évi 16. tc. értelmében - büntetőbíróság illetékes volt a fő tárgyalás megtartására és az ítélet meghozatalára.

Az ítéletet azonban nemcsak a kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsának irataiban, illetve a Törvényszék irataiban találjuk meg, hanem az ügyészség illetve főügyész irataiban is, mivel az ítélet hitelesített másolatát minden esetben megküldte a törvényszék az ügyészségnek is.

Olyan esetekben amikor a vád tárgya nem volt tanukkal bizonyítható az ügyészség vezetője un. felmentő határozatot hozott, amely egyúttal a nyomozás megszüntetését is jelentette. A felmentő határozatot közvetlenül a vádlottnak küldték meg. A határozat csak a legfontosabb személyi adatokat tartalmazta, de a felmentést hozó határozat indoklási részében részletesen leírták az elkövetett cselekményt, majd végül a felmentést megindokolták.

Számunkra a felmentést hozó - ellenállásra vonatkozó - határozatok is értékesek, mert a felmentés nem jelentette azt, hogy az illető a cselekményt nem követte el, csak azt hogy különböző okoknál fogva /a cselekményt elkövető ügyessége, tanuk hiánya stb./ az elkövetett cselekmény /az állam társadalmi rendje elleni izgatás, valótlán hír terjesztése, röplapok terjesztése stb./ nem bizonyítható.

A beérkező iratokat egytől kezdve sorszám alatt iktatták, minden évben újra kezdődő sorszámozással. Az egy ugyanazon ügyre vonatkozó iratokat azonban egy közös alapszám alatt helyezték el. Lényeges megkülönböztetni, hogy minden egyes actán két alapvető időpont szerepel. Az egyik időpont: a vádirat alján a vádirat elkészítésének időpontja, vagy az ítélet alján a fő tárgyalás időpontja; a másik időpont: a vádirat, vagy ítélet indoklási

részeben a cselekmény elkövetésének időpontja. Ez utóbbi a fontosabb, az alapvető, mert a cselekmény elkövetésének időpontját vesszük a dokumentum besorolásának alapjául, s nem az elkövetett cselekmény ügyészi, vagy törvényszéki tárgyalásának aktusát, időpontját.

Végül megjegyezzük, hogy az esetek egy részénél mellékletként a nyomozati iratok mellett tárgyi bizonyíték is szerepel /röplap, plakát stb./ ami különösen értékesé teszi a kutatás számára ezeket a levéltári fondokat.

3. Forráskritika

A levéltári források elsődleges értékűek. Vonatkozik ez a megállapítás a levéltárban lévő plakát és röplap gyűjteményre, valamint a muzeumokban és megyei pártarchivumokban lévő forrásanyagra is.

Mégis a nagyobb mennyiségű levéltári anyag áttanulmányozása és az abban való elmélyülés kapcsán szükségesnek tartunk néhány forráskritikai megjegyzést tenni.

Az iratok egy kisebbik részénél világosan kimutatható, hogy a cselekmény elkövetésére nem úgy és olyan körülmények között került sor, ahogyan a tanúk állították. Az esetek kisebbik részénél előfordult, hogy a feljelentésre bosszúból stb. került sor, amely az iratok alapján az eljárás során ki is derült, s érdekes módon az ügyészi szerv nem állt feladata magaslatán és nem vonta le ebből a szükséges következtetést: nem született felmentő határozat a nyomozás beszüntetésére.

Ugyanakkor az ellenkezője is igaz, mégpedig az, hogy az ellenállási esetek nagyobb részénél nem ismerjük meg az ellenállás teljes kiterjedését, csak amennyit a nyomozás során sikerül kideríteni és bebizonyítani.

Hiszen a vádlottnak érdeke, hogy tevékenységéről minél kevesebb derüljön ki és minél kevesebb adat jusson a nyomozóhatóság birtokába.

Fenti megállapításunkat bizonyítják azok az ügyek, amelyeknek tárgyalására 1944 második felében került sor, majd teljes befejezésére csak a felszabadulás után került sor. Ekkor már ugyanis a Magyar Köztársaság nevében a 9590/1945. M.E. sz. rendelet értelmében felmentő ítéletek születtek és teljes valóságában bontakozhatott ki az elkövetett ellenállás mértéke és valószínűsége.

Az egyes - ellenállást tárgyaló - alfejezeteknél kénytelenek voltunk visszaemlékezés jellegű anyagra is támaszkodni. Az elsődleges forrásokat hasznosan egészíti ki az egykori harcok résztvevőitől személyesen gyűjtendő élmény és visszaemlékezési anyag.

Ezek használata esetén viszont utalnunk kell a szigorú forráskritikára, az erősebb kontrol szükségességére. Az események óta egy fél emberöltő telt el. Az emlékek azóta bizony megszépülnek nem egy visszaemlékező előadásában.

III. A fegyveres ellenállási harc objektív és szubjektív feltételei Délmagyarországon

1. A természetföldrajzi tényezők szerepe

A partizánharc a fasizmus ellen vívott küzdelem bevált és elterjedt formája volt egész Európában.

Magyarországon azonban a partizánharcra kapcsolatban nagyon sokan a tagadás álláspontjára helyezkedtek. A háború kezdetén azt mondták: a második világháború fejlett haditechnikája mellett a polgári személy mint harcos kilátástalan küzdelemre van kárhóztatva, a modern háborúban a fegyveres szabadcsapatok eleve halálra vannak ítélve. Példájuk már a háború első éveiben fényesen megcáfolta ezt a teljesen alaptalan állítást. A szovjet és jugoszláv partizánok világszerte megcsodált hőstettei után a magyar opportunisták azt mondták: a Szovjetunióban és Jugoszláviában más a helyzet! Ott hegyek, erdők és mocsarak vannak, Magyarország földrajzi tagozódása azonban a partizán harcokat nem teszi lehetővé.²⁶

Ez az érv épp annyira nélkülözött minden komoly alapot, mint az előbbi.

Kétségtelen, hogy a hegyvidék, az erdő és a mocsaras vidék alkalmasabb terep a partizán tevékenységre, mint az Alföld, de azt állítani, hogy sík vidéken nem lehet partizánegységeket szervezni és harcba vinni, nem felel meg a valóságnak.

A Szovjetunióban a partizánok nemcsak a brjanszki erdőben irtották a németeket, hanem a harkovi sztyeppén

és az egyesszai sikságon is. 1944 őszén Párizs hazafias népe bebizonyította, hogy a nagyváros is alkalmas terep a partizánharcra és a fegyveres felkelésre.

De még, ha az opportunisták emlegette terep szempontjából vizsgálódunk is, meg kell állapítanunk, hogy Magyarország földrajzi tagozódása igen-is alkalmas lett volna egészen nagyszabású partizántevékenység kifejlődésére. A Kárpátok magas és erdős hegykoszoruja, a budai hegyek és erdők, a Bakony környéke, a fővárosi gyárak, üzemek és munkásnegyedek, a Pécs környéki, tatabányai és salgótarjáni bányavidékek mind-mind kitűnő rejtekhelyet nyújtottak a hazafiaknak partizáncsapatok szervezésére és a németellenes szabadságharcra.

A magyar partizánharc késői kibontakozásának nem is a megfelelő terepviszonyok, hanem a megfelelő politikai viszonyok hiánya volt az oka.

Különösen áll ez a megállapítás ha figyelembe vesszük, hogy a partizánharcokban különös nehézséget jelent a vezetés megszervezése. Ennek a harci formának ugyanis nemcsak fontos hirszerző és felderítő munkát kell végeznie, fontos politikai és katonai feladatokat kell megoldania, hanem a sikeres harcok eredményeként, felügyeletük és védelmük alatt tartott területeken a gazdasági, kulturális, pénzügyi és jogi ágazatokra tagolódó közigazgatási tennivalókat is el kell látnia. Ezt a sokrétű feladatot csak egy olyan jól szervezett vezetés tudja irányítani, amelynek törzsét katonai, politikai, közigazgatási és felderítő-hirszerző szakemberek alkotják. Emellett a törzseknek ugyanugy, mint az alájuk rendelt egységeknek, rendkívül mozgékonyaknak kell lenniük, hogy bármikor változtatni tudják a helyüket anélkül, hogy a vezetés folyamatosága megszakadjon.

A vezetésnek arra kell fektetni a fő súlyt, hogy a megszálló hatalmak által bitorolt területen a forradalmi harc gondolatát táplálja, célját tudatosítsa és

elfogadtassa, módszereit a tömegekkel megismertesse, a mozgalom politikai, katonai és gazdasági bázisát megeremtse, illetve kiszélesítse. A magyar politikai viszonyok messzemenően nem feleltek meg ezeknek a feltételeknek.

Kétségtelen, hogy Délmagyarországon a harc nehézségeit fokozta a vidék síkság jellege. Mint ahogyan ugyan-ez a helyzet a Délmagyarországtól délre elterülő Bácskában is. Godó Ágnes²⁷ idézi Tikvicki Gézának a dél-bácskai ellenállás egyik vezetőjének, későbbi jugoszláv magyar nagykövetnek ide vonatkozó kijelentését: "A harc nehézségeit fokozta Bácska síkság jellege, ezért nem működhetek e területen nagyobb fegyveres egységek."

Összességében megállapíthatjuk, hogy a természet-földrajzi viszonyok befolyásolják a fegyveres harc kibontakozását, de az alapvető tényezőket a politikai viszonyok alkotják.

2. A délmagyarországi társadalmi fejlődés mozgástendenciái

Az első világháború utáni magyar történet egyik kulcskérdése: Magyarország, minden régóta halmozódó társadalmi torzulás ellenére, az első világháború végén bekövetkezett forradalmi időszakra az 1918-19-i kezdeményezéssel tudott válaszolni. A második világháború végén - természetesen egészen más feltételek között - felmerülő progresszív fordulat aktív társadalmi erőit viszont csak gyengén, korlátozott mértékben tudta kitermelni magából; a progresszív tábor - e negatív folyamaton belül is előrehaladó - fejlődése csak az 1944-es, döntően külső tényezők által megteremtett fordulat után szerveződött irányzóerővé.

A kielégítő magyarázat csak a gazdasági, társadalmi, kül- és belpolitikai, ideológiai tényezők és kölcsönhatásaik elemzésével adható meg.

Magyarországon csak előrehaladtak a tőkés-ipari társadalommá válás nagy társadalmi alapfolyamatai. Ezek továbbhaladásához viszont a két világháború közötti nemzetközi gazdasági viszonyok igen kedvezőtlenül alakultak, s Délmagyarország vonatkozásában még speciális gátló tényezőkkel is párosultak. A trianoni határ imperialista, erőszakos megvonása következtében a délmagyarországi rész szorosan összefüggő gazdasági területei szakadtak ketté, vagy Délmagyarország számára nagy fontossággal bíró gazdasági peremterületek /pl. Szegedtől délre lévő területek/ szakadtak le.

Az új államterület keretei között már eleve valamelyest fejlettebb és iparosodottabb társadalmi struktúra fejlődésének erős lelassulása, a dinamikus fejlődéssel járó társadalmi mobilitás megrekedése volt a jellemző.

A forradalmak veresége egy sor belső ellentmondást is tartalmazó, de viszonylag dinamikus társadalmi fejlődést zárt le és tört meg Délmagyarországon is. Ilyen körülmények között Délmagyarország a társadalmi fejlődés terén az új technikai-gazdasági korszak új követelményeihez nem tudott felzárkózni, az előző szakasz befejezése felé is csak vontatottabban volt képes előrehaladni.

E mintegy két évtized alatt Délmagyarországon néhány százalékkal csökkent az agrárnépesség,²⁸ s nőtt az ipar-forgalmi népesség aránya,²⁹ - e változások azonban a korszak követelményeihez képest már igen lassu üteműnek mondható.

A megrekedés különösképpen kifejezésre jutott a városi munkásság számszerű növekedésének igen lényeges meglassubbodásában, a városfejlődés megtorpanásában. Három délmagyarországi város: Makó, Csongrád és Gyula fejlődése esetében nemcsak megtorpanásról, hanem egyenesen visszafejlődésről³⁰ van szó. Ugyanakkor a megrekedés kifejezésre jutott a középrétegek stagnálásában is.

A társadalmi mozgások nálunk nagyjából az egyes osztályok, illetve rétegek belső keretei közé szorultak, elsősorban azok belső szerkezetében okoztak kisebb-nagyobb átalakulásokat.

A parasztság polgárosodásának azelőtt is szűk utjai még jobban eltorlaszolódtak Délmagyarországon. Ebben - az általános gazdasági tényezők mellett - döntő része volt a változatlan agrárstrukturájának: a feudális eredetű nagybirtokrendszer töretlenül megőrizte tulsúlyát.

A Nagyatádi-féle földreform csak az agrárproletariátus és a félproletariátus arányában okozott módosulásokat, ez utóbbi javára, a hatalmas tömegű délmagyarországi szegényparasztság számának bármiféle lényeges

csökkenése nélkül. A szegényparaszttság helyzetének súlyosbodása nemcsak az ipari-városi munkássá válás nehézségeiben jutott kifejezésre, hanem abban is, hogy jelentős "átmeneti" rétegei, /pl. a délmagyarországi kubikosság/ zömükben ismét visszakényszerültek a mezőgazdasági proletariátus soraiba. Számításba kell vennünk, hogy ugyanekkor a paraszttság birtokos rétegeiben a kaszt-szerű megmerevedés tendenciái erősödtek.

Délmagyarországon kevés volt azoknak a városoknak a száma, ahol jelentékenyebb ipari munkásság alakulhatott ki. A legjelentékenyebb erőt Szeged képviselte 33.245 fős³¹ munkáslétszámával. A munkásságnak nemcsak létszámnövekedése lassult meg, a korábbi dinamikusabb gazdasági fejlődés megtorpanása, az ipar szerkezeti arányainak eltolódása összetételét is jelentősen átalakította: a régi szakmunkásság visszaszorult, vele szemben tulnyomórészt nem egy modern értelemben vett specializált munkásság, hanem a tanulatlan /vagy lényegében tanulatlan/ nő és segédmunkásság sulya és szerepe erősödött meg.

Következett ez abból is, hogy Délmagyarországon a gyáripárban a könnyűipar játszotta a vezető szerepet. Elsőrendű könnyűipari ág volt a textil-, valamint a kender és a lenipar; az élelmiszeripari ágak közül a husfeldolgozó- és malomipar jelentős; végül jelentékenysége miatt meg kell említenünk a bőr-, fa- és nyomdaipart s a dohánygyártást.

A középrétegek modern értelmű átalakulása is igen lassan, vagy csupán torz formában haladt előre. Mindenestre fontos új jelenségnek tekinthető, hogy a középosztály két fő - dzscentri-középosztályi és városi polgári - magja mellett, formálódni kezdett egy harmadik is: részben a paraszttság polgárosult, részben értelmiségivé váló elemeiből, főleg Makó és Szeged esetében. A középrétegek fejlődési lehetőségei azonban nagymértékben leszűkültek: a gazdaságilag önálló rétegeinek aránya és

társadalmi sulya stagnált vagy visszahanyatlott, de az államhoz kötött - a területváltozások, valamint egyéb tényezők hatására felduzzadt hivatalnoki-tisztviselői csoportok sulya és szerepe növekedett.

A délmagyarországi társadalmi struktúra objektív, statisztikai adatokkal ábrázolható állapotát mutatja az alábbi táblázat:³²

Megye, város	Össz-lakosság	Östermelés	Bányászat, kohászat	Ipar	Kereskedelem
Bács-Bodrog	122.427	97.068	1	13.526	3.148
Békés	348.301	218.683	27	62.132	17.084
Csanád	168.064	118.472	3	23.292	6.677
Csongrád	152.438	99.522	7	29.040	5.620
Baja	32.309	6.894	89	9.314	2.754
Hmvehely	61.776	35.282	2	13.287	3.453
Kecskemét	87.269	48.768	2	15.244	4.855
Szeged	136.752	48.235	19	33.245	8.724
Összesen	1.109.336	672.924	150	199.080	52.315
	100 %	60,66 %	0,01 %	17,94 %	4,71 %
Országos arány	9.319.992	4.538.063	166.327	2.199.805	516.602
	100 %	48,7 %	1,8 %	23,6 %	5,5 %

Megye, város	Közle- kedés	Közszo- lg. és szabad- fogl.	Véde- ró	Különböző égbeli és napsz. tőkék	Nyugdi- ja- sok és tőkék	Házi- cselé- dek	Egye- bek
Bács-Bodrog	1.590	2.900	339	32	1.620	1.193	1.010
Békés	8.591	13.336	3.499	1.205	10.040	5.604	8.100
Csanád	3.126	5.718	1.918	541	3.670	2.014	2.633
Csongrád	2.825	4.756	1.673	887	3.199	2.018	2.891
Baja	1.913	2.829	3.278	625	2.202	643	1.768
Hmvely	1.289	2.844	687	313	1.910	1.158	1.551
Kecskemét	2.052	4.908	3.327	320	3.224	1.645	2.924
Szeged	6.330	11.868	6.286	3.007	10.425	2.276	6.337
Összesen	27.716 2,49 %	49.159 4,43 %	21.007 1,98 %	6.930 0,62 %	36.290 3,27 %	16.551 1,49 %	27.214 2,45 %
Országos arány	374.774 4 %	472.826 5,1 %	157.596 1,7 %	79.497 0,9 %	386.401 4,1 %	174.298 1,9 %	253.803 2,7 %

A társadalmi struktúra objektív, statisztikai adatokkal ábrázolható változásai, s e változások belső problematikája közvetlenül átvezet a társadalmi-politikai erőviszonyok, a politikai-hatalmi rendszer, s a politikai irányzatok területére.

3. Társadalmi erőviszonyok - uralmi struktúra szerepe

Az ellenforradalmi rendszer idején az ország társadalmi szerkezete kevésbé, de társadalmi erőviszonyai lényegesen módosultak. A munkásosztály a proletárdiktatúra leverésével nemcsak a hatalomból szorult ki, hanem a politikai színpad előteréből is. Ebben a rendszerben a kommunista mozgalom mindvégig a legnyersebb erőszak tárgya, rendőri ügy volt.

Az összeomlásból s a forradalmakból meggyengülve kerültek ki a régi uralkodó osztályok is; nemcsak a közvetlen társadalmi befolyását tekintve korábban sem nagyerejű, /nagyobbrészt zsidó eredetű/ nagyburzsoázia, hanem a nagybirtokos osztály befolyása is visszaesett.

A társadalmi erőviszonyok változása különösképpen kifejezésre jutott a középrétegek³³ társadalmi-politikai súlyának növekedésében. Ez Magyarországon két, a korábbiánál jóval erősebb mozgalomnak: egyrészt a középrétegek uri-közép - osztályi és kispolgári csoportjainak, másrészt a módos-birtokos parasztságnak az önállóbb jelentkezésében jutott kifejezésre.

A politikai vezetőszeropet csakhamar ismét kezébe vevő nagybirtokos osztály azon /bethlenista/ szárnya vált alkalmassá az ellenforradalmi konszolidáció végrehajtására, amely a belső erőviszonyok változásait is világosabban átlátta, s az uralkodó osztályok ellenforradalmi érdekeit a korábbiánál jobban hozzáidomította a középrétegek megváltozott társadalmi szerepéhez.

A középrétegek hangadó elemei részben már 1918 előtt is, 1919 után pedig méginkább azokból az uri-közép-osztályi katonatiszti-államhivatalnoki-értelmiségi csoportokból kerültek ki, amelyek arculatára már korábban

is súlyos retrográd vonások nyomták rá bélyegüket. Ez a gentry-nemesi magból való eredetét már nagyjából csak tudatában őrző /s a kispolgárság fiaiból feltöltődött/, az ellenforradalom élvonalába került, magát a multban is potenciális vezető rétegnek tekintő, szélső nacionalista és antiszemita, a jobboldali radikalizmusra hajló "harmadik erő"³⁴ az ellenforradalmi rendszer új és nélkülözhetetlen stabilizátoraként jelentkezett.

A hatalmi rendszer, a nagybirtokos osztály, a nagyburzsoázia és a nagybirtokos osztályhoz sok szállal kapcsolódó felső katonai-államhivatalnoki csoportok éles harcok közepette létrehozott és fenntartott kompromisszumán nyugvó fasiszta jellegű rendszer volt.

Benne a fő gazdasági súlyt a nagyburzsoázia, a fő politikai-hatalmi erőt a nagybirtokos osztály, a legnagyobb tömegbefolyást a "harmadik erő" képviselte; a nagyburzsoázia inkább a konzervatív-liberális, a nagybirtokos osztály a konzervatív-autoritativ, a katonai-bürokrata réteg a fasizáló tendenciákat képviselte.

Az ellenforradalmi konszolidáció körüli időszakot a nagybirtokos és a katonai államhivatalnoki rétegek erős tulsulya, a gazdasági válságig terjedő időszakot a nagyburzsoázia előrenyomulása, a 30-as éveket a szélsőjobboldali katonai-államhivatalnoki rétegek növekvő térhódítása, a háború alatti időszakot - már egy erőteljes jobboldali eltolódás talaján - a nagybirtokos osztály és a nagyburzsoázia erősebb szövetsége, a szélsőjobboldal visszaszorítására irányuló törekvése jellemezte.

A politikai szempontból elhatározó erőt a nagybirtokos uralkodó csoportok alkották; végső soron a nagyfordulópontokon /1920-22; 1931-32; 1944³⁵/; ezek orientációja határozta meg - az első két esetben a szélsőjobboldali "harmadik erő" irányában, 1942-43-ban óvatos és következetlen módon az ellenkező oldal felé - a hatalmi súlypont eltolódásának irányát.

A polgári és a kispolgári rétegekkel, sőt még a munkásság elmaradottabb rétegeivel is sikerült elhíttetni, hogy a nációkkal való szövetség nem ellentétes a nemzet, az ország érdekeivel. Ezt nemcsak a területnövekedés segítette elő, hanem a háborus előkészületek miatt kibontakozó és szinte az egész gazdaságra kiható hadikonjunktúra is. A munkanélküliek több százezres táborát néhány hónap alatt felszívta a hadiipar és a hadseregfejlesztés. A megnövekedett munkáslétszám és a hadsereg belső piacot, a fasiszta németország pedig külső piacot teremtett a mezőgazdaság termékeinek. Az állásaiktól megfosztott zsidók és az átcsatolt területekről elmenekült, vagy elzavart román, szlovák, jugoszláv értelmiségi tisztviselők helyét állás nélküli magyar keresztény diplomások, értelmiségiek foglalhatták el.

Ugyanakkor a második világháború kitörésekor Magyarország még nem lépett a hadviselő nemzetek sorába. Mindez a magyar nép többségét a rendszer mellé állította vagy oly mértékben befolyásolta, hogy a rendszerrel szemben lojális magatartást tanusított, a nációkkal való szövetségben a háború első szakaszában nem annyira veszélyt, hanem inkább olyan lehetőséget látott, amely az első világháború után a nemzet "becsületén" esett csorba kiköszörülését eredményezheti.

Magyarországon tehát a harmincas évek végén, a háború előtt nem bontakozott ki olyan demokratikus tömegmozgalom, mint Franciaországban, Csehszlovákiában, részben Jugoszláviában, Romániában is, amely a háború kezdetétől az ellenállási mozgalom gyors kiszélesedésének és elmélyülésének a forrása lett. Európa legtöbb országában a nemzeti érdek: a területi integritás, az ország függetlensége, a nemzeti lét, tehát a tényleges érdekek lényegében egybeestek a náciellenes harc politikai követelményeivel. A nemzeti lét, vagy nem lét forgott kockán, mégpedig a széles tömegek számára is "kézzelfoghatóan".

Mindez a nemzeti front, az ellenállás táborába vonta a náciellenes harcban objektíve érdekelt erőket, a munkásosztályt s a parasztságot éppugy, mint a Hitlerellenes burzsoáziát.

Magyarországon már a kiindulópont sem kedvezett az ellenállási mozgalomnak. Nálunk a látszólagos és a valódi nemzeti érdek szembekerülése a fasiszták táborába sodort tömegesen olyanokat is, akiknek tényleges helye az antifasiszta, a KMP irányításával szervezett nemzeti front táborában lett volna. Magyarországon így nagyobb részben az "árral szemben uszva" kellett a Hitlerellenes nemzeti egységfrontpolitika útjára lépni. Súlyosan tévednénk azonban, ha ezt egyoldalúan a magyar nép fasiszta fertőzöttségével, a demokratikus törekvésekkel való szembehelyezkedéssel magyaráznánk. Tévednénk, ha a Horthy-rendszer tömegbázisának átmeneti kiszélesedését, a nyilas mozgalom időleges megerősödését is ezzel magyaráznánk, és számításon kívül hagynánk azt a hihetetlenül nagy veszteséget, amely a magyar Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar forradalmi és demokratikus erőket fizikailag, s még inkább eszmeileg érte, ha nem vennénk figyelembe azokat az említett sajátos körülményeket, amelyek a két évtizedes súlyos szociális feszültségekkel küzdő rendszert átmeneti enyhüléshez juttatták.

Ahogy azonban a rendszert erősítő vonások hatása csökkent és fokozatosan előtérbe kerültek a Hitler oldalán viselt háború következményei, az antifasiszta mozgalom kimozdult a holtpontról, és 1941-1942 tavasza között jórészt felzárkózóban volt más országok Hitlerellenes küzdelmeihez.

1942 március 15 fordulópontnak ígérkezett a magyar ellenállási mozgalomban. Hiszen korábban és még jórészt március 15-én is, az antifasiszta harcban a küzdelemben objektíve érdekelt tömegeknek csak a politikailag legaktívabb csoportjai kapcsolódtak be, többségük vagy

passzív maradt, vagy - legjobb esetben - szimpátiával figyelte a fejleményeket. Azok a tényezők, amelyek a háboruba lépés előtt a tömegek politikai érdeklődését negatív irányban befolyásolták, még ekkor is erősen hatottak, de már megkezdődött az átorientálódás és egyben a differenciálódás folyamata. Ezt a folyamatos a március 15-éhez hasonló megmozdulások mindenképpen gyorsították volna, ha ennek hatására a függetlenségi mozgalom tovább erősödik és találkozik a sztálingrádi és a voronyezsi események következtében a magyar dolgozó tömegek körében is felgyorsult politikai átorientálódással. Ha tehát a politikai mozgalom megerősödése és a tömegek megnövekedett politikai aktivitása Magyarországon is összetalálkozhatott volna,³⁶ akkor az ellenállás fejlődése itt is Európa más országaihoz hasonló utat futhatott volna be. De nem így történt.

A magyar uralkodó osztályok reálisabban gondolkodó csoportjai /ezek közé tartozott a kormány élére került Kállay miniszterelnök is/ kezdték belátni, hogy Németország elveszti a háborút, de az 1918-19-es tapasztalatok alapján azt is felismerték, hogy ez milyen következményekkel járhat a Horthy-rendszer számára. A magyar antifasiszta mozgalom kifejlődésének egyik nagy akadályá éppen az volt, hogy Magyarországon az uralkodó osztályok körében a németellenes tábor³⁷ azokból a konzervatív nagybirtokos és nagytőkés csoportokból verbuválódott, amelyek a belső társadalmi átalakulás legnagyobb ellenfelei voltak. Azokból tevődött össze, akik nagyon jól emlékeztek arra, hova vezettek az első világháború idején az antimilitarista megmozdulások, a béketüntetések.

Nem tekinthető ezek után véletlennek, hogy a kormánykörökben, a különböző állami szervekben és a pártkörökben soha nem merült fel annyi elképzelés a felhalmozódott társadalmi problémák "törvényes keretek közötti" megoldásának hogyanjáról, mint éppen 1943-ban. A kormány,

éppugy mint az antifasiszta pártok jobbszárnya, a legkülönbözőbb variánsokat készítette vagy készíttette el a háborút követő, ún. átmeneti időszak társadalmi problémáinak rendezésére. Az agrárkérdés megoldása pl. Horthytól a kommunistákig mindenkit foglalkoztatott. Az uralkodó osztályok jól tudták, hogy a felhalmozódott szociális feszültség, amit a további háborus terhek csak növeltek, olyan puszkaporos hordó, amely megfelelő gyújtóanyag hatására robbanni fog. Erre figyelmeztette őket a csepeli munkások sztrájkja, a diósgyőri munkások, a mezőturi parasztság szorong tüntetése, a sárisápi bányásznaggyűlés, a vésztői földmunkás kongresszus. Ezt a gyuanyagot akarták mindenképpen hatástalanítani, de sikertelenül. Annyit azonban elértek, hogy a felhalmozódott szociális feszültség, a tömegelégedetlenség nem segítette elő a nációkkal való szakítást.

Kétségtelen, hogy 1943 végén a magyar ellenállási mozgalom messze a kívánalmak mögött maradt.³⁸ Ugyanakkor mégis rá kell mutatni azokra a jelenségekre, amelyek már ebben az időben bizonyos - politikai és szervezeti - alapokat teremtettek a felszabadulást követő forradalmi változásokhoz. A kormány és a náciellenes jobboldal minden erőfeszítése ellenére sem sikerült a kommunistákat teljesen elszigetelni. Sőt 1943 végén - 1944 elején nőtt azok tábora, akik a kommunisták nélkül elképzelhetetlennek tartották a kibontakozást. A "hintapolitika" egyre világosabban kirajzolódó csődje növelte a kommunisták befolyását a dolgozó, de még a polgári és kispolgári tömegek körében is.

1944 őszén Horthyék maguk is tisztában voltak azzal, hogy a demokratikus átalakulás elkerülhetetlen. Véleményünk szerint, a kiugrás Magyar Front által javasolt megoldását Horthy azért vetette el, mert úgy vélte, ha Magyarország felszabadítása a tömegek aktív részvétele

nélkül történik, akkor még van lehetőség a forradalmi átalakulás elkerülésére, mert ez esetben a szövetséges nagyhatalmak közös megállapodásai - amelyek a Szovjetunióra is kötelezőek - útját állják az esetleg kibontakozó tömegmegmozdulásoknak a németek kiűzése után.

Horthy rendszere elődázta a földreformot, agyonbeszélte a telepítést, "szalonképessé", tehát lehetetlenné tette a munkásmozgalmakat, szóval dédélgette, fizetéssel szűkmarkuan kézben tartotta a hivatalnokréteget, ugyanakkor gerjesztette a hamis "uriemberi" öntudatot, megnyirbálta a szólásszabadságot és elkendőzte a szociális nyomorúságot. Mindez együtt az uralkodó osztályt, azaz a nagybirtokosokat, a nagytőkéseket és az őket kiszolgáló középosztálybelieket erősítette, a nép jogait és szabadságát pedig fokozatosan gyengítette, majd teljesen elsorvasztotta. A hivatalos állam hadjárata a másik Magyarország ellen 1919 óta folyamatosan tartott.

A magyarországi osztályerőviszonyokat addig döntően befolyásoló, a belső osztályharcban az uralkodó osztályok pozícióit addig kedvezően, a demokratikus erőket pedig kedvezőtlenül befolyásoló külső tényezők a Vörös Hadsereg felszabadító hadműveleteivel egy csapásra megváltoztak, mégpedig a demokratikus erők javára. A Vörös Hadsereg jelenlétének és a külföldi emigrációba kényszerített vezetők hazatérésének eredményeként a Kommunista Párt hozzáláthatott a lemaradás felszámolásához, azoknak a veszteségeknek a pótlásához, amelyeket a demokratikus és a szocialista erők 1919 után elszenvedtek.

4. A délmagyarországi társadalomfejlődés sajátosságai: az ellenállás társadalmi bázisa

Köztudomásu, hogy hazánk gazdasági, társadalmi, politikai fejlődésében az általános jellemzők mellett lényeges különbségek mutatkoznak az egyes országrészek között. A történésznek az is fontos feladata, hogy bemutassa ezeket a különbségeket, sajátosságokat, s rámutasson ezek alapvető okaira. A Tiszántulon, különösen a Viharsarokban a dolgozó nép a második világháboru utolsó évéig nagyobb forradalmi hagyományokkal rendelkezett, mint például a Dél-Dunántul megyéiben. Ennek okai ismertek. De a különböző fejlődésbeli eltérések okai között találjuk a lakosság nemzetiségi összetételét is, amely ha nem is alapvetően, de lényegesen befolyásolta az adott tájegység politikai, ideológiai, sőt társadalmi fejlődését is. Az adott országrész vagy tájegység lakosságának nemzetiségi megoszlásánál különösen döntő volt a második világháboru folyamán, hogy a nemzetiségiak közül melyik játszotta a fő szerepet, a nemzetiségiak hogyan vettek részt a haladás és a reakció harcában, a német fasizmust támogatták-e, vagy antifasiszta magatartásukkal és tetteikkel a haladást szolgálták-e.

Például a Dél-Dunántul megyéinek politikai harcai a második világháboru folyamán sem lehettek elszigeteltek az országos harcoktól, de különösképpen nem a szomszéd megyékétől. Ahhoz, hogy e politikai küzdelmek alapvető mozgatórugóit, okait és hatását feltárjuk, feltétlenül tul kell tekintenünk a megyék határán, és a szomszéd megyék fejlődéséhez szorosan kapcsolódva, az eseményeket és jelenségeket összefüggésükben, kölcsönhatásukban vizsgálva közelíthetjük meg az igazságot,

ezen a réven is igyekezve elkerülni a provinciális szemlélet veszélyét. E három megye második világháború alatti s a felszabadulás utáni politikai harcainak egységes vizsgálatát nemcsak a nagyjából volksbundistává lett német lakosság³⁹ haladásellenes, fasiszta magatartása teszi indokolttá. Baranya, Somogy és Tolna megyékben a haladó és forradalmi erők központi tényezője a munkásosztály volt, s ezen belül a bányamunkásság,⁴⁰ amelynek magatartása és tevékenysége befolyásolta az agrárius megyék lakosságának politikai arculatát is. Pécs kulturális központ jellegével a legnagyobb hatást kétségtelenül a közvetlen szomszédságban levő megyékre fejtette ki. Ez a kulturális hatás negatív és pozitív értelemben egyaránt kimutatható. Több egyesület, társadalmi, vallási és állami szervezet mindhárom megyére kiterjedő hatáskörrel, pécsi központtal tevékenykedett, közöttük a magyar, majd 1944 március 19 után a német katonai parancsnokság is.

Az ellenforradalom korszakában Délmagyarországon elsősorban a Viharsarok régi, forradalmi hagyományokkal rendelkező városaiban, s falvaiban a munkás- és földmunkásmozgalom rendkívül nehéz viszonyok között, a különböző korlátozások és szakadatlan üldöztetések sorvasztó légkörében bontakozott ki.

A fehérterror megtorlásai a Viharsarokban is, mint egyébként az egész országban, tömegmértékűek voltak, ilyen vagy olyan formában sok ezer embert érintettek és megfélemlítették a népet. Gyulán például három helyi kommunista vezetőt végeztek ki, Békésen 11 paraszt vesztette életét az ellenforradalmi csapatok bevonulása alkalmával, számos helységben kegyetlenül megbotozták az elfogott 19-eseket, vöröskatonákat és mindazokat, akiknek valamilyen, akár a legkisebb kapcsolatuk volt a Tanácsköztársasággal. Így például Kisujszálláson Héjjasék szekérrel szedték össze és hordták be az embereket a

városháza istállójába, ahol a napokig tartó "vallatások" során több száz embert botoztak véresre. Karcagon 50-60 embert botoztak meg, Békésszentandrás, Füzesgyarmaton, Mezőkovácsházán, Mezőtúron stb. nyilvánosan, a piactéren vagy a községháza udvarán hajtották végre a botozásokat. Sokan hetekig munkaképtelenné váltak az elszenvedett verések következtében, többeket, mint pl. G. Kiss Sándort Békésről, nyomorékká vertek, Kóti Teréz Bucsáról és Szedera István Mezőkovácsházáról később belehalt sérüléseibe.⁴¹

Ezzel azonban még nem értek véget a közvetlen megtorlások. A hadifogságból hazatért volt vöröskatonáknak, mindazoknak, akik a Tanácsköztársaság iránti rokonszenvvel voltak gyanúsíthatók, sokszor évekig rendszeresen jelentkezniük kellett a csendőrségen, fekete listára kerültek, a munkavállalást megnehezítették számukra, sokan arra kényszerültek, hogy elhagyják otthonukat és az ország más vidékein, Budapesten próbáljanak munkához jutni.

A fehérterror borzalmai évekig tartó dermedtségbe süllyesztették a néptömegeket, emlékük bénítóan hatott az egész Horthy-korszakban és fékezte, nehezítette a széles néptömegek harcának a kibontakozását.

A fehérterror időszakára jellemző országos dermedtség, fásultság a bethleni konszolidáció kezdetével fokozatosan felengedett. Amikor a fehérterror nyílt és brutális eszközeit felváltották az ellenforradalmi rendszer törvényesített és valamivel enyhébb módszerei, a Vihar-sarok népe is egy kis levegőhöz jutott. Először 1925 első felében, a munkás- és földmunkásmozgalom régi központjaiban: Békéscsabán, Orosházán, Endrődön, Tótkomlóson kezdtek éledezni a szétvert, letiport munkásszervezetek, kezdett talpraállni a mozgalom. Ezek a szervezkedések kezdetben a Horthy-rendszer adta szűk legális lehetőségek keretein belül mozogtak, gazdasági, szakszervezeti jellegűek voltak. Később, főleg a 30-as években, kiépültek a szociáldemokrata párt helyi szervezetei is.

Ezeknek a szervezkedéseknek, helyi mozgalmaknak a vezetői többségükben kommunista vagy kommunista érzelmű földmunkások, munkások és szegény kisiparosok voltak. Jelentős részük részt vett az első világháború előtti szocialista mozgalmakban is, 19-esek, volt vöröskatonák, az orosz Vörös Hadsereg harcaiban részt vett volt hadifoglyok voltak köztük. Hozzájuk csatlakoztak azok, akik már a Horthy-korszakban kezdték meg mozgalmi tevékenységüket és a fiatalok.

Többek között az orosházi, endrődi, tótkomlói, vésztői, gyulavári mozgalmaknak volt kapcsolatuk az illegális kommunista párttal, a budapesti és békéscsabai kommunistákkal. Ezek a helységek maguk is kisugárzási központjai voltak az illegális kommunista pártnak. Az orosházi kommunisták a környező községek: Gádoros és Nagyszénás kommunista vagy kommunista érzelmű földmunkásaival voltak kapcsolatban. Az endrődi kommunista kubikosok a gyomai, bucsai és füzesgyarmati földmunkások között tevékenykedtek és "szórták a magot" mindenfelé, amerre csak a kubikos élet elvitte őket: a gyulaváriak Nagykamarásra és más községekbe jártak, békéscsabai munkások - Szobek András, Hankó Mihály, Bottyánszky Pálné és mások - Gyula, Békés, Vésztő, Körösladány, Füzesgyarmat és más helységek mozgalmával voltak kapcsolatban,⁴³ előadásokat tartottak, segítették a szervezkedést.

Az ellenforradalom korszakában a baloldali mozgalmak legális keretei között nagy szerepük volt - ott ahol még fennállottak - a régi agrárszocialista alapítású földmunkás egyleteknek. Így pl. Füzesgyarmaton, Vésztőn, Körösladányban, Bucsán, Dobozon⁴⁴ stb. a földmunkás egyletek megőrizték baloldali jellegüket és habár ezek szerepét a hatóságok csak gazdasági térre igyekeztek korlátozni /munkalehetőségek felkutatása, aratási szerződések megbeszélése stb./, és szoros csendőri ellenőrzés alá helyezték őket /pl. az egyletek elnökeinek hetenként

jelentkezniök kellett a csendőrségen/, mégis bizonyos értelemben politikai színezetük is volt. Ezekbe a földmunkás egyletekbe a fasiszta fertőzésnek nem sikerült behatolnia és a 30-as években elszaporodott fasiszta jellegű egyesületekkel /pl. Nemzeti Munkaközpont/ szemben a szocializmusnak, az antifasizmusnak voltak a falusi bástyái.

A lakosság nagy többsége ezen a vidéken elutasította magától a nyilas demagógiát, abban nem kis szerepe volt a helyi kommunisták és baloldaliak szilárd helytállásának, akik ilyen vagy olyan módon, de mindvégig befolyást gyakoroltak a lakosság hangulatára és gátolták a fasiszta behatolást. Persze, a Viharsarokban sem mindenütt alakult így a helyzet a jobboldali nyilas előretöréssel szemben.

Helyesen mondta Toldi Gábor Gyomárról:⁴⁵ "Azokban a falvakban, ahol kipusztult a munkásmozgalom régi magja, lecsaptak az új tolvajok /a fasiszták/, mert könnyű dolguk volt." Az Endrődtől kb. 13 és Gyomától kb. 9 km-re fekvő Dévaványa határában öt nagybirtok terült el, s nagyszámu szegényparaszság élt /csak a földmunkások száma kb. 1500 főre volt tehető/ - tehát objektíve megvolt minden feltétele annak, hogy kifejlődjék a baloldali mozgalom. Mégis itt volt a kaszáskeresztes párt fő fészke. Mi ennek az oka? Egyik legfontosabb oka kétségtelenül az, hogy a munkásmozgalom magját megsemmisítették Dévaványán, a szocialistákat valósággal kiűzték a faluból. Dékány Imrét, az orosz Vörös Hadsereg volt katonáját, Nagy Ferenc, Kiss Imre, Kiss József kubikosokat a 30-as években letartóztatták, meghurcolták és a továbbiak során is állandóan üldözték őket. Ugyanakkor Dévaványán valósággal rendszere alakult ki a szegénység korrumpálásának. Az uradalmak, a kulákok kisebb kedvezményeket, kölcsönöket, tengeri földet stb. adtak "a magukat jól viselő" szegényparasztoknak, előnyben részesítették őket az aratásnál stb. Így történt

meg az a viharsarki viszonylatban ritka eset, hogy Dévaványán még a kormánypártnak is, amelynek elnöke az egyik uradalom tisztartója volt, elég sok szegényparaszt tagja volt. A Böszörményi-féle kaszáskeresztes párt hívei között szintén nagyszámban voltak szegényemberek.

Szeghalmon⁴⁶ az 1930-ban 40-50 taggal megalakult szociáldemokrata pártszervezetet hamar szétverték, a néhány baloldali ember az utcára szorult, szorosabb kapcsolatot nem tudtak kialakítani egymással, a munkáskörben komolyabb befolyásra szert tenni nem tudtak, és legfeljebb elszigetelt egyéni agitációt folytattak. Így Szeghalmon is a nyilas párt vert tanyát a szegénység között.

Mezőhegyesen⁴⁷ az állami birtokon dolgozó nagyszámu cseléd- és hajcsár-rétegben vert gyökeret a nyilas demagógia. A baloldali érzelmű dolgozók kis csoportja, a szinte katonai fegyelem alatt álló gazdaságban, csak védekezésre gondolhatott és arra szorítkozott, hogy a munkára odajáró makói, pitvarosi, tótkomlósi baloldali munkások segítségével fenntartsa magát. Így történt, hogy Mezőhegyesen a nyilas pártnak 400 tagja volt, zöme megtevesztett szegényember.

Gyulán⁴⁸ a hatalmas hivatalnok és nyugdíjas sereghatott rendkívül bomlasztóan a munkásmozgalomra. Az un. magyar városrész teljesen a klérus befolyása alatt állt, számos klerikális egyesület igyekezett tagokat toborozni a földmunkások között. Megalakult a Nemzeti Munkaközpont és egy nyugdíjas alezrődes vezetésével a Nemzeti Munkavédelmi Szervezet, amely monopolizálta a munkaalkalmakat és ezáltal számos földmunkást sikerült beszerveznie.

A fenti példákkal szemben azonban szinte törvényszerűségként lehet megállapítani, hogy ott, ahol a baloldali mozgalmak forradalmi, kommunista vagy kommunista érzelmű magját nem sikerült megsemmisíteni, ahol az osztályharcok tüzeiben edzett, a magyar proletárdiktatura és

az orosz Vörös Hadsereg iskoláját kijárt, tapasztalt vezetők egymással szorosan összefogva, mélyen beágyazva a tömegek közé, többé-kevésbé szervezetten fenn tudták tartani magukat, ott az ellenforradalmi rendszer súlyos viszonyai között is tudtak eredményeket elérni.

A fentebb elmondottakból már világosan kirajzolódik a válasz arra a lényeges kérdésre, hogy kik, milyen rétegek és milyen szervezetek alkották az ellenállás társadalmi bázisát Délmagyarországon.

Egy nagyobb csoport ellen - 1943-ban - a gyulai ügyészség és a szegedi főügyészség a Horthy-rendszer állami és társadalmi rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás címén emelt vádat. A csoport tagjai: Boldog György, Szabó Ferenc, Vadi Imre, Fekete Sándor, Horváth Albert, Tüsér Pál, Tóth Imre, Csizmadia István, Kovács Albert, Molnár Imre és Fekete Lajos valamennyien földmunkások⁴⁹ voltak.

Hasonló szervezkedésért ítelték el Kraszkó György békéscsabai lakost, aki földműves⁵⁰ volt, Bába István Mindszenti lakos kubikos⁵¹ volt, vagy a jánoshalmi Fehér Antal, aki a proletár internacionalizmus mellett tett hitet, napszámos⁵² volt. De tovább folytathatnánk a sort, mert igen jelentős azoknak a földműveseknek, napszámosoknak, gazdasági cselédeknek és kubikosoknak a száma⁵³, akik szervezkedtek és aktív ellenállást fejtettek ki a fasiszta rendszer ellen, majd az ország német megszállása után a németek ellen is - különösen Békés megyében.

Sulyán György, Rajki Ferenc, Szverle Mihály, Czipelle István és Birkás Imre - akiket a szovjet győzelembe vetett hitük terjesztéséért ítéltek el - valamennyien iparossegédek⁵⁴ voltak. Az iparossegédek⁵⁵ jelentős számban vettek részt az antifasiszta ellenállási küzdelemben. Az iparosoknál dolgozó segédek hatást gyakoroltak a mesterre és az iparosok⁵⁶ rétege is az ellenállás jelentékenyebb bázisává vált.

A délmagyarországi munkásság közül főleg azok vettek részt az ellenállásban akik nem szakmunkások voltak, hanem részben nagyobb tudással rendelkező segédmunkások⁵⁷ illetve betanított munkások. Ezek a munkások azonban - bizonyos foku tanulatlanóságuk ellenére is - tisztában voltak helyzetük nyomorúságának okaival. Balogh József⁵⁸ például Szegeden a Zsurkó Cipőgyárban társai előtt a szovjet munkásság jó viszonyait ismertette és dicsérte. El is ítéltek érte 6 hónapi fogházbüntetésre, mint főbüntetésre, továbbá 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére.

Végül meg kell említenünk, hogy bár csekély létszámban, de jelentkezett az értelmiség⁵⁹ bizonyos elemeinek részvétele /orvosok, állatorvosok stb./ is az ellenállásban.

Délmagyarországon az ellenállás legnagyobb társadalmi bázisát a szegény földmunkásság, a napszámosok, gazdasági cselédek, kubikosok alkották annak ellenére, hogy az ellenforradalmi korszakban a Tiszántul és elsősorban a Viharsarok régi, forradalmi hagyományokkal rendelkező városaiban, falvaiban a munkás- és földmunkásmozgalom rendkívül nehéz viszonyok között, korlátozások és szakadatlan üldöztetés légkörében bontakozott ki.

A helyi mozgalmak vezetői többségükben kommunista, vagy kommunista érzelmű munkások, földmunkások és szegény kisiparosok voltak. Jelentős részük részt vett az első világháború előtti szocialista mozgalmakban is. 19-esek, volt vöröskatonák, oroszországi hadifoglyok voltak közöttük, hozzájuk csatlakoztak a fiatalok.

5. A délmagyarországi parasztság és munkásság élet-
körülményeinek alakulása: a passzív ellenállás

A horthysta kormányzat 25 esztendő uralma idején elsősorban a magyar uralkodó osztályok és a magyar kormány fosztogatta az országot, de mind nagyobb része volt ebben a "szövetséges" hitlerista Németországnak. Németország nemcsak Magyarország embertartalékait követelte és kapta meg a horthysta kormányoktól, hanem az ország terményeinek nagy részét is. Magyarországról leszorított áron hurcolták ki az élelmiszert, a bauxitot, az olajat. A Németországba irányuló élelmiszerkivitel olyan mérvű lett, hogy 1943-ban a kenyér alapfejadagját Magyarországon napi 15 dekára szállították le.⁶⁰ /Ugyanakkor Németországban a fejadag ennek a kétszerese volt./

A második világháború idején s főleg Magyarországnak a szovjetellenes háborúba való belépése után lényegesen megváltoztak a dolgozó parasztság, elsősorban a mezőgazdasági munkásság elnyomásának, kifosztásának módszerei. A két világháború között az agrárproletariátus nyomorának egyik fő oka a hatalmas munkanélküliség volt. Még a legnagyobb dologidőben, aratás idején is előfordult, hogy százezrek maradtak munka nélkül. A háború alatt a helyzet megváltozott. A munkanélküliség, a téli időszakot kivéve, lényegében megszűnt, illetve minimálisra csökkent.

Az agrárproletariátus helyzetének javulása azonban csak átmeneti volt. A nagybirtokosok - éppenugy, mint a tőkésék a munkásosztály esetében - a kormány segítségével megakadályozták, hogy a mezőgazdasági munkásság szabadon kihasználhassa a munkaerőkereslet megnövekedésében rejlő lehetőségeket. Mivel a mezőgazdasági munkanélküliség mint bérleszorító tényező többé nem hatott, a kormány először a bérek rögzítésével sietett a nagybirtokosok segítségére.

Most alkalmasnak találta az időt arra, hogy az agrárproletárok által régóta követelt legkisebb és legnagyobb munkabérek megállapítsa. 1941 tavaszán pedig, amikor kiderült, hogy a szerződéskötések során a napszámosok a legkisebb béreknél jóval magasabb béreket követelnek, a kormány a legkisebb munkabérek egyben legmagasabb munkabéreknak nyilvánította és megtiltotta ezek túlfizetését.⁶¹ Csupán 1943-ban történt változás, amikor is az 1941-es legkisebb és egyben legmagasabb munkabérek fenntartása már lehetetlen volt. A kormány ismét külön állapított meg legkisebb és legnagyobb munkabérek és a megyei munkabérmegállapító bizottságokra bízta, hogy a két bérhatár között a megye viszonyainak legmegfelelőbb munkabért állapítsák meg. Az 1943 júliusában történt ár- és bérrendezés után a kormány a korábban legnagyobb munkabérek a legkisebbeknek minősítette és 30 százalékkal emelte a legmagasabb munkabérek.

Az Uj Hang⁶² cikkében a következőket írta a mezőgazdasági munkabérekről: "A mezőgazdasági munkabérek csak az idén állapították meg mindenütt az országban. Ezek a bérek nemcsak hallatlanul alacsonyok, Csanád megyében pl. a felnőtt férfimunkás bére télen 2,30 pengő, tavasszal-összel 2,80-3,20 és csak júliusban emelkedik 4 pengőre - de sokhelyt, így Orosházán, Hódmezővásárhelyen és másutt alacsonyabbak mint voltak a bérmegállapítás előtt."

A Szentesi Gazdasági Felügyelőség 1941 augusztus 1-én kelt jelentésében⁶³ szintén a mezőgazdasági munkások fokozódó bérmozgalmairól írt: "Az aratást megelőző időszakban az arató és cséplő szerződések kötése igen vonzóan haladt. A megkötött szerződések száma közvetlenül az aratás megkezdése előtt sem érte el a tavalyinak negyed részét. A szerződéskötési kedv ellanyhulásának kettős oka volt. Egyrészt nem tudta a munkásság, mennyit tarthat meg gabonakeresményéből a maga szükségletére, és a fejadagok hivatalos megszabásáig a legképtelenebb hírek

keringtek a munkásság soraiban. A szerződéskötéstől való tartózkodás másik oka: szélsőbaloldaltól jövő bujtogatás, amely különösen felélénkült a német-orosz háború kitörésekor. Ez a bujtogatás Hódmezővásárhelyen a munkaerőkölcsi helyzet észrevehető romlására vezetett, amit leginkább bizonyított a cselédügyi panaszok felszaporodott száma: június hónapban 66 panaszt adtak be, holott azelőtt 25-30 eset volt a havi átlag. A legtöbb panasz amiatt érkezett, hogy a munkások önkényesen otthagyták munkahelyüket."

Az agrárproletariátus tehát kétféleképpen próbált harcolni a háborús nyomor ellen. Egyrészt magasabb munkabéreket és különböző juttatásokat követelt, másrészt olyan munkaterületre próbált menekülni, ahol magasabb munkabért kaphatott - s ilyen 1941-1942-ben egyre több volt. Ennek megakadályozására 1942-ben bevezették a mezőgazdasági munkakényszeret. A kormány rendeletet bocsátott ki, amelyben kötelezte mindazokat, akik 1941-ben a mezőgazdaságban dolgoztak, hogy 1942-ben is mezőgazdasági munkavállalóként szegődjenek el, legalább olyan időtartamra, mint 1941-ben. Azokat pedig, akik nem voltak hajlandók 1942 március 31-ig leszerződni vagy mezőgazdasági munkát vállalni, katonai behívójeggyel honvédelmi munkára kötelezték,⁶⁴ a munkát hanyagul végzőket pedig internálták. Kormányrendeletet adtak ki a cselédek és dohánykertészek munkahelyhez kötéséről. 1942 nyarán mégis komoly problémákat okozott a mezőgazdaság munkaerővel való ellátása.

1942 őszén tovább romlott a helyzet. Ekkor a nagybirtokosok és a nagygazdák, az 1942 őszi elszámoltatások után, a tőlük elvitt kenyérgabona egy részét úgy próbálták pótolni, hogy silányan élelmeztek a gazdaságaikban foglalkoztatott szegődményeseket, visszatartották a leszerződött munkások terményjárandóságát. 1942 őszén - a kenyérfejadagok leszállítása után - csökkentették a kenyérgabona-fejadagokat is, amelyeket a kormány a következőkben állapított meg: öt éven aluli gyermekeknek

havi 10, évi 120 kg; 5-16 éveseknek, illetve 60 éven felülieknek havi 15, évi 180 kg. A 16-60 év közöttiek amennyiben mezőgazdasági munkát végeznek, havi 20, évi 240 kg, a kommenciós cselédek évi 300 kg fejadagot kapnak.⁶⁵

A 2. magyar hadsereg - közel 200 ezer ember - frontra küldése elsősorban a nincstelen parasztcsaládokat fosztotta meg a kenyérkeresőtől. "A legénység zömét napszámosok, béresek, uradalmi cselédek és más nincstelenek tették ki." - Köztük sok volt az idős, családos ember - állapította meg a 12. hadosztály parancsnoka.⁶⁶ Ez vonatkozott a 2. magyar hadsereg egészére. A frontra küldött katonák családtagjai a legtöbb esetben nyomorogtak idehaza. A katonai szolgálatra bevonultak családi segélye még többszöri felemelés után sem fedezte a legszükségesebb kiadásokat.

A háborúra készülés a gazdasági életben a különböző élelmiszer cikkek beszerzése tekintetében is nehézséget okozott. Szegeden a város vezetősége a zavarokat a cukorjegy bevezetésével - amelyet 1940. áprilisától kezdve rendszeresítenek - akarta enyhíteni. A következő évben a nagymértékű liszthiányra való tekintettel július 12 - augusztus 22-ig ideiglenesen bevezetik a lisztjegyet, amelyet augusztus végén átmenetileg megszüntetnek, de decemberben ismét életbeléptetnek.⁶⁷

A cukor-, liszt-, kenyérjegyek bevezetése során mutatkozó élelmiszerellátási nehézségek nemcsak a városi lakosságot súlytották, hanem ez a helyzet érzékenyen érintette a mezőgazdasági proletariátust és a kisparaszt-ság egy részét is. A felsőközponti mezőgazdasági munkások és kisbirtokosok 1941 május végén kérvénnyel⁶⁸ fordultak a Közellátási Hivatalhoz, amelyben panaszolták: "...20-25 km-et megteszünk gyalogosan, hogy 0-ás lisztet kapjunk csak egy kilogrammot is, de többszöri fáradozásunk dacára sem kapunk... odahaza nincs egy kilogram lisztünk sem..."

A kormány 1943 elején erélyes intézkedésekkel próbálta a mezőgazdasági munkaerő problémáját megoldani. Rendeletet hozott, hogy minden mezőgazdasági munkás, cseléd és summás 1943-ban is a megszabott bérek mellett köteles munkát vállalni. "Az, aki az 1942-43. szolgálati évre mint dohánykertész szegődött el - hangsúlyozza az 1943. évi 410. M.E. számú kormányrendelet -, köteles az 1943-44. szolgálati, illetőleg termelési évben is - akár jelenlegi munkahelyén, akár új munkahelyén - éves gazdasági cselédként, illetőleg dohánykertészként elszegődni és szolgálatot teljesíteni." Ugyanez a rendelet kimondja, hogy azt a mezőgazdasági munkást, aki 1943. március 1-ig alapos ok nélkül munkát nem vállalt, vagy szerződést nem kötött és a jelentkezést is elmulasztotta, a közigazgatási hatóság honvédelmi munka címén kirendeli gazdasági munkálatok kötelező végzésére.⁶⁹ Megnövelték a tarcspusztai mezőgazdasági kényszermunka-tábor befogadóképességét és új munkatáborok felállítását is tervezték.⁷⁰

A kormány már 1943 februárjában megfelelő előzetes intézkedéseket tett, hogy rendeleteinek érvényt szerezhessen. Általános elvként mondták ki, hogy aki március 1-ig munkát nem vállalt, azt honvédelmi munkára azonnal igénybe kell venni. Utasították a Földművelésügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium illetékes vidéki szerveit, hogy a munkamegtagadókat internáltassák.⁷¹

Az agrárproletárok egyre elszántabban követelték helyzetük megjavítását. Tudták, hogy a kormány és a csendőrség kegyetlenül megtorol minden munkalassítást, minden szökést, minden sztrájkot, mégis egyre többen, egyre határozottabban léptek a háborus nyomorpolitika elleni gazdasági és politikai harc útjára.

Gazdasági harcuknak legelterjedtebb formája a munkateljesítmény állandó csökkentése volt. A gazdasági harcnak, az ellenállásnak fejlettebb formája volt a munkahely elhagyása, a szökés. 1942-ben is előfordultak szökések, de 1943-ban már alig volt olyan nagybirtok, ahonnan

ne érkezett volna feljelentés szökött munkások ellen; pedig ha elfogták, a legtöbb esetben internálták őket.

A fokozódó háborus terhek következtében az 1940-1941-es években a szegedi parasztság soraiban is növekedőben volt az elégedetlenség. Az agrárproletariátus tiltakozott az alacsony napszámberék ellen, a kisbirtokos parasztság pedig szabotálta a terményfeleslegek kötelező bejelentését. Az agrárproletariátus ellenállásának egyik példája, hogy 1940 augusztusának közepén Domonkos András birtokán 30 mezőgazdasági munkás 2 napig sztrájkolt az alacsony munkabérek miatt, s csak a hatóság erőszakos közbelépésével tudták újra munkába kényszeríteni őket. 1941 januárjában az agrárproletárok beadványban tiltakoztak a város munkabérmegállapító bizottságának a legkisebb napszámberék megállapítását tartalmazó határozata ellen, s követelték, hogy a napszámberéket átlagosan 60-100 fillérrel emeljék fel.⁷²

A felhívások, a fenyegetések ellenére is egyre több azoknak a parasztnak a száma, akik 1942-ben megtagadták a felajánlási kötelezettségek teljesítését. Ezzel kapcsolatban a közellátási hivatal vezetője 1942 október végén jelentette a főispánnak, hogy burgonyát senki sem szolgáltatott be.⁷³ A termelők ugyanekkor nem tettek eleget az előírt kukoricamennyiség beadásának sem. A parasztság terménybeadást megtagadó ellenállása 1942 végén olyan méreteket öltött, hogy a közellátási hivatal vezetője a hátralékos gazdák ellen a rendőr-főkapitányságnál a kihágási eljárás megindítását, s a be nem adott mennyiségek azonnali elkobzását követelte. Azonban a diktatórikus nyomással sem tudták a parasztságot kényszeríteni a kivetett mennyiségek felajánlására, aminek következtében az év végén árpából 175 q, zabból 274 q, burgonyából 5591 q hiány keletkezett a város felajánlási tervében.⁷⁴

A kormány a mezőgazdasági termékek erőszakos begyűjtését először a termésfeleslegek kötelező felajánlásával, majd ennek teljes kudarca után a katonai rekvirálással összekötött kötelező elszámoltatással próbálta végrehajtani. Ezek az intézkedések elég nagy ellenállást váltottak ki a parasztság körében. Győrffy-Bengyel Sándor közellátási miniszter jelentése szerint az önellátó gazdaságok már a szovjetellenes háború első évében, az 1941-42-es gazdasági évben 12 ezer vagon kenyérgabonával többet tartottak vissza, mint amennyi megillette őket.⁷⁵

A kormány 1942 júniusában 3600. M.E. szám alatt rendeletet adott ki a gabonabeszolgáltatás új rendjéről. A rendelet kimondta, hogy a gazda a kenyérfejadagon, a vetőmagon és a kommenciósoknak kiadandó természetbeni járandóságon felül minden kenyérgabonáját köteles beszolgáltatni, s ezt a gabonalapra bevezetni. A rendelet azt is kimondta, hogy a közellátási miniszter a gazda árpatermésének 22, zabtermésének pedig 30 százalékát veheti igénybe.

A remélt eredmény azonban elmaradt. A termelők - 1941-hez viszonyítva - még több kenyérgabonát tartottak vissza. A kormány 1942 novemberében minden községben elszámoltató bizottságokat állított fel a termelők besolgáltatási kötelezettségének meggyorsítására, a "jogtalanul" visszatartott gabona igénybevételére. Az elszámoltatások során kiderült, hogy "a gazdák 80 %-ánál nem voltak rendben az elszámoltató gabonalapok". Ugyanebben az időben katonai személyek országszerte razziaztak és erőszakosan rekviráltak. A katonai rekvirálások főleg a kis- és középparasztokat súlytották, akikkel nemcsak rendkívül durván bántak, hanem sok helyen még a fejadagot és a szükséges vetőmagot sem hagyták meg nekik. Elvitték a kukoricát, burgonyát, elrekvirálták a szálas takarmány nagy részét, ezért sok helyen az állatállomány átteleltetése volt a legnagyobb gond.

A parasztság terheinek további fokozódásához járult hozzá az 1941 augusztus 1-én a szegedi főispán által közzétett kormányrendelet, amely mindazokra, akik gabona-felesleggel rendelkeztek felajánlási kötelezettséget rótt, s amely azokkal szemben akik elmulasztának eleget tenni kötelezettségüknek 2-6 hónapig terjedő elzárást helyez kilátásba.⁷⁶ A rendelet a háboru érdekében célul tűzte ki, hogy a mezőgazdaságban az "...emberi, gépi és állati munkaerő kihasználását a teljesítőképeség határáig fokozzák..."⁷⁷

Az augusztus elején bevezetett felajánlási rendszer nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, csődbe jutott. Ennek következtében Szegeden 1941 végén megindultak a rekvirálások, amelyek újabb terhet, sérelmet jelentettek az amúgy is nélkülöző dolgozó parasztság számára. A rekvirálások során a fejadagon kívül ugyyszólván teljesen mindent elvettek a szegényparasztságtól. A "...környéken rekviráló polgári és katonai vegyesbiztottság - olvashatjuk az egyik 1941. XII. 10-én készített beadványban - a rekvirálást szenvedő lakossággal szemben kiméletlen bánásmódot tanusít... A Bizottság nemcsak a baromfiakra, de kezdetben a marhákra, lovakra és sertésekre sem hagyott vissza takarmányt az érdekelt gazdáknál, úgy, hogy az elmúlt napokban a rekvirálást szenvedettektől a fejadagok biztosítása mellett megmaradó minden mennyiséget elvittek."⁷⁸

Mindezek alapján érthető, hogy az állatállomány kiteleltetése, az abrak és szalastakarmányban mutatkozó nagy hiány miatt a gazdákat szinte megoldhatatlan feladat elé állította, hiszen a parasztság más vidékekről sem tudta beszerezni a szükséges takarmánymennyiséget.⁷⁹ A dolgozó parasztok annyira nem rendelkeztek elvehető terményekkel, hogy az országmozgósítási kormánybiztos kénytelen a rekvirálásokat Szegeden felfüggeszteni.⁸⁰

Az élelmiszerhiány fokozódott, a fasiszta Németország egyre több gabonát követelt, az elmúlt évek beszoigáltatási rendszere "fogytékos"-nak bizonyult. Minde az arra késztette a kormányt, hogy a német fasiszták által megszállt országok beszoigáltatási rendszeréhez hasonló vezessen be Magyarországon is.

1942 november végén jelent meg a Jurcsek-féle beszoigáltatási rendelet. Ez teljesen szakított a gabona-beszoigáltatás korábbi rendszerével, amely a termett gabonamennyiség alapján szabta meg a beszoigáltatás mérvét. Az új beszoigáltatási rendelet előre, a terméskilátásoktól, a gazdák kenyérgabona-fejadag- és vetőmagszükségletétől függetlenül határozta meg az egy-egy gazdaság által beszoigáltatandó termékmennyiség nagyságát.

A Jurcsek-terv a beszoigáltatás alapjául a múlt század végén aranykoronában megállapított kataszteri tiszta jövedelmet vette. A termelő aranykoronánként 50 buzapontot, azaz 50 kg buzának megfelelő termékmennyiséget volt köteles beszoigáltatni. Vagyis, ha egy hold kataszteri tiszta jövedelme 10 aranykorona volt, utána a gazda 5 q buzát vagy ennek megfelelő terményt volt köteles beszoigáltatni. Az aranykoronánként megállapított 50 buzapontot a termelő három csoportba sorolt mezőgazdasági termékekkel róhatta le. 10 buzapontot kenyérgabonából, 10 buzapontot zsiradékból és 30 buzapontot egyéb, a tervben meghatározott termékekből.⁸¹

A Jurcsek-féle beszoigáltatási rendszer - bár az egész mezőgazdaságra súlyos terhet rótt - elsősorban mégis a ki- és középparasztokat sújtotta. A teher a birtoknagyság növekedésének arányában csökkent.

Jurcsek tervének alkalmazása előtt, 1942 októberében főispáni értekezleten tájékoztatta a megjelenteket a közellátás helyzetéről. A háborus gazdálkodással kapcsolatban figyelemreméltó beismerést tett, kijelentve: "...a szükséges gabonakészlettel szemben 4,5 millió

métermázsás kieséssel kell számolnunk... ez azt jelenti, hogy az ország évi szükségletének 2 hónapja nincs biztosítva." A hiányzó gabonamennyiség pótlásával kapcsolatban a következőket jegyezte meg: "Meggyőződése, hogy a kiskgazdaság az, amelynél fölös mennyiségek maradtak vissza..." Tehát ezeket kell "...ujabb beszolgáltatásra kötelezni..." Minden eshetőségre számítva hangoztatta, "...amennyiben a kisbirtok termésátlaga a cséplési elszámoltatás után lényegesen alatta marad a nagybirtok átlagának, az indokolatlan fennforgó különbséget minden eszközzel behajtom."⁸²

A Jurcsek-terv 1942 végén, a katonai rekvirálásokkal egyidőben látott napvilágot. A terv óriási felháborodást váltott ki; elsősorban a kis- és középparasztok, de részben a nagygazdák körében is. Jól tükrözik ezt a különböző területek mezőgazdasági kamaráinak 1942 végén tartott üléseiről fennmaradt jegyzőkönyvek. A legtöbb helyen az elnök már a közgyűlés megnyitásakor kénytelen volt felhívni a figyelmet arra, hogy háboru van és az elégedetlenségnek nem lehet úgy hangot adni, mint ahogy sokan szeretnék.

A Hódmezővásárhelyi Rendőrkapitányság jelentése is a parasztság elkeseredett hangulatáról irt: "A gazdaságsadalom a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendelet végrehajtását jórészen keresztülvihetetlennek és megoldhatatlannak tartja, és sok a bírálat ellene... Elkeseredést váltott ki a vágóállatok beszolgáltatására való kötelezés. Ez a rendelkezés gyakran olyan kiskgazdákat ért, akiknek egyetlen szarvasmarhájukat is át kellett adniuk..."

Az alábbi adatok a beszolgáltatást megtagadóknak igen nagy számát mutatják Délmagyarországon: "A kiskunfélegyházi közellátási hivatal most tette át azokat az iratokat a rendőrségre, amelyekben azoknak a gazdáknak a nevei szerepelnek, akik nem tettek eleget a gabona-beszolgáltatási kötelezettségüknek. Ezeknek a gazdáknak

a száma ezer körül van. Eddig háromszáznál több gazdát büntettek meg 10-től 8000 pengőig terjedő büntetésre, aszerint, melyik gazda milyen mennyiségű gabona beszo-
gáltatását mulasztotta el.

Csongrád vármegyében - amint a főispán a várme-
gyei közgyűlésen bejelentette - 4000, Szentesen magában
pedig 1200 kiskazda ellen indult eljárás, mert nem tet-
tek eleget kukorica beszoigáltatási kötelezettségüknek.

Eddig 860 szentesi gazdát büntettek meg 200 pen-
gőtől 1200 pengőig terjedő összegre. A gazdák által be-
fizetendő büntetés 300 000 pengőt tesz ki." -⁸⁴ közölte
jelentésében a "Magyar Tudósító".

Mindez egyre jobban fokozta a kis- és középpa-
rasztok, de még a nagygazdák elégedetlenségét is. Ez az
elégedetlenség elsősorban a kiskazdák általános háboru-
és kormányellenes hangulatában nyilvánult meg. 1943 nya-
rán már a kis- és középparasztok körében is jelentkezik
a mezőgazdasági termelést gátló szabotázsmozgalom.

1944 januárjában a csongrádi rendőrkapitányság
közölte, hogy a kukorica beszoigáltatás nem teljesítése
miatt ismét 1400 gazda, az olajos magvak el nem vetése
miatt pedig 60 gazda ellen érkezett feljelentés.⁸⁵

A birtokos parasztság ellenállásának fokozódása
jellemezi az 1944-es esztendő. 1944-ben a tavaszi munkák
megindulása nagyjából egybeesett a fasiszta német meg-
szállással. A megszállás nyomán vidéken is kibontakozott
a fokozottabb terror, a baloldali agrárproletárok össze-
szedése és internálása. A csendőrség brutalitása nem is-
mert határt. A megtorlások során a munkát megtagadókat
gyakran már nem internálták, hanem azonnal frontra küld-
ték.

Bács-Kiskun megyében is egyre nőtt a munkaerő-
hiány és romlott a közellátás helyzete, a lakosság szük-
ségleteiről csak a legnagyobb/mennyiségek/ nehézségek
árán lehetett gondoskodni, egyre kevesebb eredménnyel.

Például Baja város th. bizottsága megállapította, hogy zökkenőmentes a kenyér, a zsir és a cukor ellátás, azonban a hus ellátásban súlyos problémák vannak, mert - mint feljegyezték - "...a kormányhatóság a vágásra engedélyezett sertés-kontingensünket lényegesen csökkentette, de fokozta helyzetünk nehézségét az is, hogy a legutóbbi időben meglehetősen silány minőségű sertések kerültek forgalomba..." Baj volt a lábbeli ellátással is "...a kormányhatóság a folyó évben ezideig talpkeretet még egyáltalán nem állapított meg..." Nem volt kielégítő a tejellátás és komoly volt a tűzifa hiány.⁸⁶

Kecskeméten hasonló problémák merültek fel azzal a különbséggel, hogy itt nem a sertés-kontingenssel volt baj, hanem azt panaszolták, hogy az engedélyezett keretnek csak 25 %-át tudták biztosítani.⁸⁷

A parasztság ellenállása elsősorban gazdasági jellegű volt, de objektíve akadályozta, nehezítette a kormány háborús politikáját, s így politikai kihatásai is voltak. A harc, ha sok esetben nem is tudatosan, az országot háboruba sodró fasiszta rendszer ellen irányult, és a dolgozó parasztság antifasiszta harcának egyik sajátos megnyilvánulása volt.

Egy sikeres antifasiszta felkelés esetén - mint tanulmányunk e fejezetéből kiviláglik - a szegény, kis- és középbirtokos parasztságra éppen helyzetéből adódóan biztosan számítani lehetett volna.

Az alábbiakban vizsgáljuk meg röviden milyen tényezők befolyásolták Délmagyarországon a munkásság életkörülményeit.

A munkásság helyzetére jellemző volt, hogy az egy főre eső reálbér csak 1940-ig emelkedett, utána lassan csökkent, s 1943-ban már mintegy 20 %-kal alatta maradt az 1939-esnek. Az életszínvonal alakulását azonban a nominálbérek, s a létfenntartási költségek mechanikus összevetése sohasem képes reálisan mutatni, különösen nem a

háboru időszakában, mikor a munkaidő hossza, a munkaintenzitás foka mellett számos sajátos háborus tényező is közrejátszik a munkásosztály helyzetének alakulásában. A jegyrendszer valamennyi szükségleti cikkekre való kiterjesztése azt jelentette, hogy a munkás, bár keresete talán elegendő is lett volna arra, hogy létfenntartási szükségleteit a hivatalos árak mellett kielégítse, a szűkös fejadagok következtében ezt nem tehetette, a fekete-piaci árak mellett pedig keresete már nem volt elegendő szükségleteinek biztosítására. Nem is beszélve arról, hogy az iparcikkek minőségének hallatlan leromlása azonos árak mellett is a reálkeresetek alacsonyabb értékét jelentették.

A háborus terhek, a tömegeket sújtó gazdasági és egyéb intézkedések miatt is növekszik az elégedetlenség. Egyre súlyosabbak az üzemek militarizálásával járó helyhez kötöttség következményei, továbbá a munkaidő 10-12 órára emelése. Mind türhetetlenebbé tette a délmagyarországi munkásság helyzetét a munkaintenzitás fokozása, az üzemi parancsnokok korlátlan hatalma.

1943 első felében a frontesemények, a háborus terhek növekedése, továbbá a kommunisták és baloldali szociáldemokraták, szakszervezeti bizalmiak munkája nyomán általános, az egész országra kiterjedő bérmozgalom bontakozott ki, különösen a hadi üzemekben. A háboru első szakaszában bérmozgalmakkal főleg kisüzemekben, a könnyűipar területén⁸⁸ találkoztunk, 1942 végétől pedig különösen a sztálingrádi csata után a nagyüzemekre áttérjedő bérmozgalmak szemtanúi lehetünk. A háboru elején a nagy hadiüzemek dolgozóinak helyzete, munkabére, élelmiszer-ellátása stb. kedvezőbb volt, mint a kisebb üzemekben. 1943-ra megváltozott a helyzet.

Délmagyarországon ez fokozottabb mértékben érvényesült, hiszen a vidék ipara mindenekelőtt könnyűipari és élelmiszeripari jellegű volt. Szegeden a második

világháború időszakában már három nagy vállalat foglalkozott kender-, len-, illetve jutafeldolgozással: az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt., a Szegedi Kenderfonó és az Ujszegedi Kendergyár.

A háború éveiben ugyan létrejött néhány újabb vállalat, amelyek alaptőkéjüket tekintve jelentősebb vállalkozásoknak számítanak - Tisza Malom Rt., Szegedi Lemezgyár és Faipari Rt., Ujszegedi Gőzfűrészt és Ládagyár Rt., a Weiss Manfréd Művek által alapított Szegedi Konzervgyár, - de ezek Szeged ipari szerkezetén és jellegén nem változtattak.⁸⁹

A Szegedi Jutafonógyár munkásai már 1941 szeptemberében nem sokkal a háború megindulása után béremelést kértek.⁹⁰ A jutafonó munkásai a gyár budapesti központjához fordultak, saját igazgatóságukon keresztül: "Tisztelt Budapesti Iroda! Munkások ügye: Tájékoztatni óhajtjuk Önöket arról, hogy üzemünkben bizonyos munkásmozgalmat észleltünk a jelenlegi drágaságból kifolyólag. Tegnap délután üzemszünet után tényleg jelentkezett a Schichterei⁹¹ vezetőmunkása, aki a nagy drágaságra való hivatkozással béremelést kért, azaz érdeklődött az iránt, hogy számíthatnak-e javításra, tekintettel arra, hogy keveslik a keresetet. Azt válaszoltuk, hogy erről nem lehet most szó, mert nagyon jól tudják a munkások, hogy nekünk minden elő van írva ez idő szerint, mégpedig úgy a munkabérek nagysága, mint az árak. Megmagyaráztuk a helyzetet, és utaltunk a jelenlegi produkció-visszaesésre is, jelezvén, hogy a papírfonál szállítás óta csak veszteségesen dolgoztunk. Szíveskedjenek velünk közölni, hogy hallanak-e valamit a fővárosban a kormány netáni szándékáról, vagy újabb drágasági pótlékokról, hogy szükség esetén ebben az irányban is tájékozva legyünk. Figyelmeztettük a jelentkezett munkást, hogy hadiüzem vagyunk és a netáni következményekre gondolniuk kell."

A szegedi gyárigazgatóságok a béremelési kérdéseken kívül a munkásság minden más ügyét a háboru alatt a hadiüzemi parancsnoksághoz továbbították. A parancsnokságok diktálták a munkatempót és a lazításokat, a késéseket súlyosan megbüntették, a rendbontókat munkásszázadokba osztották be, és a frontra küldték. Az elbocsátás és a felvétel tőlük függött.

A bérmozgalmak máshol is a vidéki üzemekben a legerősebbek. 1943 februárjában Pécsen a Sophiana Gépgyár és Vasöntöde, valamint a Sebők Andor-féle Pécsi Fém- és Lakatosárugyár munkásai léptek fel bérköveteléssel. A gyárvezetőség - az iparügyi miniszter elutasító döntése ellenére - teljesítette a munkások követelését. Erre az Első Pécsi Bőrgyár, a Hammerli-féle Kesztyűgyár, továbbá a Spinet és a Turul Kesztyűgyár dolgozói is - mintegy ezren - béremelést követeltek. Az ő követelései is kielégítést nyertek.⁹² Szegeden viszont nem érvényesült ez a tendencia, mert a Szegedi Jutafonógyár munkásainak bérkövetelését elutasították.

A szegedi proletársorshoz hozzátartozott a lakáskérdés megoldatlansága is. Az előkelő polgári lakások árnyékában, a köruton kívül mutatkozott meg a burzsoá városvezetés várospolitikájának visszassága. A klinikák városában alig volt olyan beteg, aki az ápolási díjat meg tudta volna fizetni, holott a nedves lakások miatt is a tüdővészben elhaltak száma 31 %-kal magasabb volt, mint az országos átlag.⁹³ A társadalombiztosítás csak az alkalmazottak egy részére terjedt ki.

1930-ban a város munkástelepet létesített. Mire elkészült a telep, alkalmazottakat és tisztviselőket helyeztek bele. A polgármester azzal indokolta az intézkedést, hogy a munkások úgysem tudnák a lakbért megfizetni. Maga a város járt elől a példával: felmondott a városi bérházak azon lakóinak, akik huzamosabb ideig nem fizették a lakbért. Hiába rendelte el a miniszter, hogy a munkanélkülit nem lehet azonnal kilakoltatni, a város ezt nem vette figyelembe.

A munkást nemcsak a munkanélküliség réma tartotta rettegésben, hanem a gond is, hogy lakás nélkül marad a család. 1943 július 14-én például a hatóság az utcára lakoltatta a sokgyermekes Halmai Mihály családját.⁹⁴ A m.kir. rendőrség szegedi kapitánysága a következőket írja az esetről jelentésében:⁹⁵ "Nevezett család azóta éjjal-nappal az utcán tartózkodik. A gyermekek nappal szülői felügyelet nélkül az utcán vannak, míg a szülők lakás után járnak. Ha üres lakást találtak is valahol, azzal utasították el, hogy négy gyermekük van, és nem kiadó a lakás. Halmainé már igen erős 7 hónapos anyai örököknek néz elé, és mivel ezideig lakást nem kaptak, már az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott. Nevezettek butorai és egyéb ingóságai az utcán vannak kirakva, melyek az idő viszontagságainak ki vannak téve, esős idő alkalmával az egész család az utcán ázik, mert nincs hol lehajtsák fejüket."

A munkásság szembenállása a néPELLenes háborúval, a kormány politikájával ebben az időben tehát még nem annyira politikai, mint inkább gazdasági vonalon és elszigetelten jelentkezett. Ott, ahol volt kezdeményező erő - volt illegális kommunista csoport vagy a szakszervezet helyi vezetősége vállalta a harcot - a gazdasági harc gyorsan terebélyesedett és politikai jelleget is öltött. A bérmozgalmak figyelemmel kísérése arra enged következtetni, hogy a munkások az egész országot átfogó megmozdulásban reménykedtek, ennek esélyeit latolgatták. Rendkívül sok mulott azon, hogy a munkásság vezetői élére tudnak-e vagy akarnak-e állni ennek a mozgalomnak?! Politikai sikra tudják-e vagy akarják-e terelni, avagy lefékezik és ezzel az egész háboruellenes mozgalmat megfosztják lendítő erejétől!?

A német megszállás után két rendes és két rendkívüli minisztertanács foglalkozott a növekvő munkaerőhiány kérdésével és következményeivel, ezek a problémák a megszállás előtt is nagy gondot okoztak a kormányzati szerveknek.

Az újabb katonai behívások még súlyosabbá tették a helyzetet. A kormány a munkaerőhiány pótlására elhatározta 12 000 nő munkába állítását, az 1920-1924-ben született, de frontszolgálatra alkalmatlan férfiakat április 1-én "közérdekű munkaszolgálatra" vonultatták be. Délmagyarország nagyobb városaiban a munkaerőgondokat továbbra is a munkaidő meghosszabbításával, pótműszakok növelésével igyekeztek enyhíteni. A szegedi hadiüzemekben majdnem mindenütt 10 óra fölé emelkedett a napi munkaidő.

Az üzemekben majdnem mindenütt hetekre, néhol már hónapokra visszamenőleg elhúzódott a hus-, a zsir-, a cukor- és a liszt-pótagadagok kiosztása. Mindez konkrét formában is hatott a munkafegyelemre, mert az élelmiszerárak érkezésekor a munkások elhagyták munkahelyeiket, és nem álltak addig munkába, amíg fejadagjukat meg nem kapták.

A munkamorál gyors romlása szorosan összefüggött a bombázásokkal. Az április 3-i angolszász bombázás után félelem és pánik lett urrá a nagyvárosok lakosságán. Napok alatt kiderült, hogy a nagyüzemeknek sem légelhárításuk, sem megfelelő óvóhelyeik nincsenek. Mindez növelte a szorongást, fokozta az elkeseredést.

Szeged vonatkozásában különösen érvényesült ez, mert többszörösen ismételt angolszász bombatámadás érte a várost:⁹⁶ 1944 június 2-án 38 bombázó, július 3-án 4 gép, augusztus 20-án 6 gép, augusztus 24-én 49 bombázó, augusztus 29-én 42 gép és végül szeptember 3-án ismételten 42 gép intézett bombatámadást a város hadi- és ipari célpontjai ellen. Találat érte a Magyar Kender-, Len- és Jutaiipar Ujszegedi gyártelepét, a Mezőgazdasági Közraktárak Rt. 8 nagy raktárépületét, a Futura raktárépületeit, a Magyar Petroleum Rt. telepét és a Hangya közraktárakat.

A munkahely elhagyása, a munkamorál romlása tehát szorosan összefügg a bombázások okozta félelemmel, s a jobb munkafeltételek keresésével. Ma már tudjuk, hogy a bombatámadások egyik célja éppen ez volt. Nem tekinthető

ugyan náciellenes cselekménynek, hogy a munkások a bombázástól való félelmükben maradtak távol, maga a tény mégis a fasisztáknak ártott.

A kormány az események láttán két átfogó intézkedés gyors végrehajtására szánta el magát. Az első rendelet a termelés politikai feltételeinek biztosítására kötelezte az üzemeket: munkaügyi előadók kinevezésére és üzemi választmányok felállítására. A július 3-án kelt rendelet kimondta, hogy minden nagyobb iparvállalat köteles önálló, az ötszáz munkásnál kevesebbet foglalkoztató üzemek pedig közös "büntető munkásszállást" felállítani.⁹⁷

Mind gyakoribb jelenséggé vált, hogy a legfontosabb közszükségleti cikkeket jegyre sem lehetett beszerezni. Szeged 100.000 ellátatlanja pl. már 1943-ban hetekig nem jutott burgonyához.⁹⁸ A város lakosságának tejszükséglete napi 25.000 liter volt, de a közellátás 1944-ben már csak 4-500 litert tudott biztosítani.⁹⁹ A hadigazdálkodás mind élesebben jelentkező válsága és az egyre fokozódó fasisztaterror súlyosan ránehezedett a dolgozókra, elsősorban a hadiüzemek munkásságára.

6. Társadalmi-politikai eszmeáramlatok szerepe az ellenállás késői kifejlődésében

Vizsgáljuk meg röviden a társadalmi-politikai eszmeáramlatok szerepét,¹⁰⁰ amelyek jelentősen eltértek más országok viszonyaitól és már az induláskor döntően befolyásolták a magyar antifasiszta mozgalom fejlődését, és kései, a szomszéd országokénál jelentősen kisebb fegyveres ellenállást eredményeztek.

A Horthy rendszerben a kegyetlen elnyomást a legrefináltabb ideológiai fertőzés egészítette ki, amelyben igen nagy gyakorlatot szereztek a magyar uralkodó osztályok. Sikerrel használták fel elsősorban a nacionalizmust, amelynek történelmileg kialakult mély gyökerei voltak Magyarországon.

A kiegyezés időszakának uralkodó eszméje a reformkor és 48 messzesugárzó öröksége: a liberális nacionalizmus volt. A magyar liberalizmus és nacionalizmus egymást erősítve összeesendült az abszolutizmussal, az udvar és Ausztria felől fenyegető veszélyekkel szemben, de a nemzetiségi kérdés rendezését és kezelését illetően ellentmondásban állt egymással.

A dualizmussal szembeni ellenzékiesség uralkodó eszméje ugyancsak a liberális nacionalizmus volt, de a kezdeti időszakban erősebben kidomborodtak benne a liberalizmus demokratikus vonásai és a nacionalizmus függetlenségi igényei.

A magyar nacionalizmus tartalmi elemei a múlt század utolsó negyedétől kezdve fokozatosan megváltoztak. A liberalizmussal kötött fél évszázados házassága megromlott, majd felbomlott. Az uri közép- és kisbirtokosság hanyatlásával együtt a liberalizmus szociális bázisa is összehűsült. A múlt század végén, majd a századforduló után az uralkodó osztályok és a "történelmi" középosztály so-

raiban megerősödött a konzervativizmus. Az új konzervativizmus gondolatrendszerébe olvasztotta a politikai katholicizmust, az antiszemitizmust és a nacionalizmus hasznosítható elemeit is.

A két világháború közötti korszaknak általában jellemzője a kiutkeresés, a korszak kiélezett ellentmondásai közötti eligazodás utjainak-módjainak és eszközeinek, a társadalmi-politikai hatékonyság lehetőségeinek a kutatása az új körülmények között.

Az 1930-as évekig a fő politikai-ideológiai áramlatok - bár már megjelentek a korszak új, később jelentőssé váló irányzatai - nagyjából még a háború előtti irányzatok "korszerűsített" változatai. Magyarországon azonban a reakciós fordulat, s így a politikai-ideológiai áramlatok reakciós irányu átrendeződése is természetesen már 1919 után erőteljesebb volt, mint a többi közép-kelet-európai országban.

A polgári demokratizmusnak Magyarországon - a modern polgári rétegek gyengése és társadalmi elszigeteltsége következtében - nagyobb súlyt 1918 előtt is jórészt csak a szocialista munkásmozgalommal való kapcsolatai adtak. 1919 után e kapcsolatok felbomlása, társadalmi bázisuk összeszűkülése és defenzívába szorulása teljesen elerőtlenítette a polgári demokratikus és liberális irányzatokat.

A szociáldemokrata munkásmozgalom visszaszorult, s helye is módosult a politikai élet új spektrumában. A forradalmak, s az 1919 utáni nemzetközi erőviszonyok hatására, a rendszer legbaloldalibb és legjelentősebb legális ellenzékeként parlamenti párttá vált. Fő politikai súlyát az adta, hogy továbbra is ő tömörítette a magyar progresszió egyetlen nagy, jórészt érintetlenül maradt tömegerejét, a szervezett munkásságot. De a szociáldemokrácia pozicionális súlya alapvetően megálvozott: visszaszoruló mozgalommá változott.

Az új irányzatok közül politikai súlyban és hatóerőben legjelentősebb a módos-birtokos parasztság demokratikus irányu mozgalma volt, amely később a régi városi demokrátiáztól függetlenül létrejövő újabb polgári-értelmiségi csoportokat is magával vonzotta. Módos-birtokos paraszti és polgári-értelmiségi pártként való önállósodása azonban még mindig lassu folyamat.

Sokkal nagyobb jelentőségű a népies irányzat jelentkezése. A népiesség két áramlat ellenkező irányu mozgásából alakult ki: a fentebb említett, nacionalista reformirányzatoknak az ellenforradalmi-fajvédő vonalból kiábránduló, s attól progresszív irányban elkülönülő ága találkozott benne a városi radikalizmustól és a szocialista munkásmozgalomtól eltávolodó népi /főleg paraszti/ értelmiségi utkeresésével.

A jobb- és baloldal hagyományos frontjainak összezavarásában a legdöntőbb szerepe a nacionalizmusnak volt. 1919 után általában, a 30-as évektől különösképpen a területi revízió eszméje vált nemcsak az ellenforradalmi osztályok, de jelentős dolgozó rétegek politikai-ideológiai orientációjának meghatározójává is. A nacionalizmus tömeghatását, mindenekelőtt az a körülmény magyarázza, hogy a nemzeti sérelmek elleni küzdelem ügye az ellenforradalmi erők kezébe ment át, s ott egybemósódott ezeknek az erőknek a régi magyar birodalom visszaállítására irányuló imperialista törekvéseivel.

A háboru kirobbantását megelőző és követő években - más országoktól eltérően - Horthyék olyan "sikeret" könyvelhettek el, amelyek két évtizeden át folytatott politikájuk "helyességét" látszottak igazolni.

A magyar uralkodó osztályok reakciós kül- és belpolitikájukhoz nagyszerűen fel tudták használni a tömegek körében Trianon igazságtalanságai miatt élő ösztönös vagy mesterségesen szított tiltakozást. Nem kétséges, hogy ennek következtében a magyar dolgozó tömegek körében erős

revíziós hangulat is kialakult. Ezért a 30-as évek második felében végrehajtott területi átcsatolásokat úgy tekintették, mint a - nemzetén ejtett - két évtizedes sérelem orvoslását és nem mint egy katasztrófa-politika előjátékát. Így a tömegek Trianon miatt érzett nemzeti elkeseredése, majd a "csorba" bizonyos kiköszörülése felett érzett nemzeti lelkesedése, vagyis a területi kérdés tudati hatása - a reakció által befolyásolva - mindvégig a legnagyobb kerékkötője volt a magyar antifasiszta ellenállás, a nácik elleni aktív küzdelem kibontakozásának és eredményességének. A helyzetet súlyosbította az a körülmény, hogy a baloldali ellenzék legális pártjai, köztük a Szociáldemokrata Párt is, e nacionalista, revanspolitikát nemcsak tűrték, hanem beálltak a "területgyarapítás" hozsannázói közé.

A magyar nacionalizmus arculatán végbement s a fentiekkel szorosan összefüggő, további módosulás: a területi revízió mellett az antiszemitizmusnak mint a nacionalizmus másik fő integráns elemének az előtérbe nyomulása.

Magyarországon rendkívül gyengék, megosztottak, szétforgácsoltak voltak azok az erők, amelyek szembeállhattak volna ezzel a féktelen nacionalista áramlattal, leleplezhették volna a látszólagos nemzeti érdek mögé buzó nemzetellenes politikát, és harcot indíthattak volna ellene. Bár a harmincas évek második felében a Nyugat-Európában és néhány más országban kibontakozó népfrontmozgalom, továbbá a náci veszély hatására, meg a KMP 1936-1937-ben kidolgozott népfrontpolitikája következtében tanúi lehettünk a demokratikus erők fejlődésének és átmeneti sikereinek.

Azonban a területi revízió, az antiszemitizmus térnyerése 1938-ban visszavetette a népfrontmozgalmat, és azon erők körében - népiesek, szociáldemokraták stb. -, amelyek a népfronttal szimpatizáltak, ekkor a demokratikus

összefogás ellen ható nacionalista tendenciákat erősítette meg. Így a népfrontpolitika Magyarországon nem vált a széles tömegek tetteinek vezérfonalává, nem annyira közvetlenül a jelent formálta, mint inkább a jövő számára készítette elő a talajt.

Az antifasiszta tábor Magyarországon időben elkészve szerveződött, s politikai ereje korlátozott maradt. Azt a nagy ellentmondást, amely egyfelől a magyar társadalom tényleges szociális szerkezete, másfelől politikai-tudati arculata között feszült, 1944-ig csak részlegesen sikerült feloldani. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy lebecsüljük az antifasiszta ellenállás, a haladó erők és utkeresők teljesítményét - sőt: véleményünk szerint történetírásunk még mindig nem vette kellően számba¹⁰¹ a magyar progresszív törekvések körét a felszabadulás előtti időszakban.

7. A fasiszta erőszakszervek elnyomó tevékenysége:
terrorhadjárat az antifasiszta erők ellen

A háboruhoz való csatlakozás a belső elnyomás fokozódását vonta maga után. A hadbiróság jogkörét kiterjesztették a polgári lakosságra. Hűtlenség, lázítás, szabotázs ürügyén bárkit katonai biráskodás alá vonhattak. Bevezették a rögtönbiráskodást. Felállították a Vezérkari Főnök külön biróságát: az itt hozott halálos ítéleteket fellebbezés kizárásával két órán belül végrehajtották. Utasítást adtak ki, amely szerint minden régebben elítélt és büntetését már kitöltött kommunistát és azokat is, akiket nem ítélték ugyan el, de "kommunista gyanusak" voltak, internálni kell.

Különösen kegyetlen munkát végzett e tekintetben a VKF 1941. október 28-án felállított különbirósága, amely halálos ítéleteinek sorozatával szinte megtizedelte a forradalmárokat. A Honvédvezérkar Főnökének különbiróságát "a fennálló társadalmi rend felforgatására irányuló minden tevékenység ellen" hozták létre és az illetékes hadtestparancsnokság keretében működött. A halálos ítéletet a vezérkari főnök hagyta jóvá. 1941 októbere és 1942 februárja között a biróság 323 halálos ítéletet hozott.¹⁰²

A Magyar Távirati Iroda közleményt bocsájtott ki a rögtönítélő biráskodásról: "Bárki, aki - feltehetőleg a Magyarországgal ellenséges hatalmak ügynökei által félrevezetve, vagy megvesztegetve - bárminemű dolog szándékos megrongálása vagy megsemmisítése által, így különösen bárminemű termény vagy más közszükségleti cikknek tűzszerszámmal vagy vegyszer alkalmazása által történő felgyújtásával a magyar állam vagy szövetségese fegyveres erejének vagy a velük működő fegyveres erőnek szándékosan

hátrányt okoz vagy az ellenségnek szándékosan előnyt szerez vagy a honvédelem érdekét sérti: a honvéd-büntetőbíráskodás körében rögtönbiráskodás /statárium/ alá esik és halállal büntetendő. Halálbüntetéssel sújtja a rögtönítélő bíróság a tettesen és részesen felül az ilyen cselekményre létrejött szövetség tagjait, ugyyszintén azt, aki mást ilyen cselekmény elkövetésére felbujt."¹⁰³

A háboru kitörése Békés megyében tovább tizedelte a megye haladó erőit. A csendőrség nyomozó parancsnokságának 1941 június 23-án kiadott körrendelete értelmében: "A német-orosz háboru folytán változott politikai viszonyok előreláthatólag indokolttá teszik egyes nemkívánatos egyének szabad mozgásának korlátozását. Ilyenek az ismert kommunista vezetők s általában a baloldali szervezkedéssel alaposan gyanusítható szervezők." A csendőrőrsök feladata az internálandó "gyanus" személyek névsorának haladéktalan összeállítása. Ez Békésben néhány nap alatt messzemenő "gondossággal" történt s eredményként - a rendelkezésre álló első heti részadatok szerint - 118 ember került internálótáborba.¹⁰⁴

Az internálásra javasoltak névsorában, a csendőrségi kísérőlevelek között olvasható a gyomai csendőrőrs jelentése: "több helyről szereztem olyan értesülést, hogy a munkásság nagy része a szovjet háboru kitörését lelkesedve fogadta, azon reményben, hogy a szovjet győzni fog s akkor a munkásság régen várt óhaja be fog teljesedni."¹⁰⁵ A megjegyzés mindennél jobban mutatja az agrárproletáriátus hangulatát s állásfoglalását a háboruval szemben.

Horthy kipróbált terrorlegényei rövid idő alatt több mint hatvanezer embert internáltak a bácskai, a barcsi, a nagykanizsai, a sárvári és más internáló táborokba.¹⁰⁶

A Minisztertanács a dolgozó tömegek erősödő mozgalmának fékentartására 1943 február 9-én csendőr-karhatalmi zászlóalj felállítását határozta el.¹⁰⁷

A reakció dühvel fordult szembe a háboruellenes megmozdulásokkal. Korlátozni igyekezett a gyülekezési szabadságot is. Amikor az orosházi szociáldemokrata párt szervezete gyűlés engedélyezés iránti kérelmét benyújtotta - dr. Haviár Lajos főszolgabíró véghatározata szerint - csak a választmány és a vezetők részére engedélyezték annak megtartását.¹⁰⁸

A fasiszta terrrorszervek előtt egy pillanattig sem volt kétséges, hogy a Békepárt azonos a KMP-vel. A csendőrség központi nyomozó parancsnokságának már 1943 július 2-i jelentése is felfedi, hogy a Békepárt a kommunisták pártja. 1944 februárjában a Békepárt funkcionáriusait: Tonhauzer Pált, a Békepárt KB tagját, Pataki Lászlót és Szirmai Hédit, a Békepárt nyomdászait és Szekeres Sándor felvidéki kommunistát a vezérkari főnök bíróságának székesfehérvári csoportja halálra ítélte.¹⁰⁹ A Békepárt felhívására az antifasiszta erők megmozdultak megmentésük érdekében. A nemzetközi helyzet alakulása - a Szovjet Hadsereg közeledése a Kárpátokhoz - és az antifasiszta erők fellépése következtében a halálos ítéletet életfogytiglani börtönre változtatták.

Növekedett az ellenállás, de növekedett a letartóztatottak száma is. A jól kiépített rendőri és besugói szervezet mellett megjelent a Gestapo is. Az illetékes rendőri és csendőri szervek igyekeztek minden megmozdulást azonnal elfojtani. Ebben az időben rendkívül sok a preventív rendőri intézkedés. Ha valaki gyanuba került, máris letartóztatták.

1943 november 16-án a Minisztertanács határozatot hozott a háboruellenes mozgalmakban résztvevő munkások frontraküldéséről: "A honvédelmi miniszter ...a hadiüzemek munkafegyelmének megszilárdítása érdekében a csökönnyösen visszaeső rendbontó munkásokat - az internálási eljárás lefolytatása után - katonai büntető munkasalakulatokba összevonja, és a hadműveleti területre kiküldi. Szándéka

ezeket az elemeket a hadiüzemekből kiemelni, a belügyminiszter urral egyetértően internáltatni, majd kellő létszám elérése esetén katonai büntető munkásszázadokba foglalva, a hadműveleti területre kiküldeni." ¹¹⁰

Magyarország német megszállása után, 1944 áprilisában a Viharsarok falvaiban is megkezdődött a helyi kommunisták, a baloldali mozgalmak vezetőinek és tagjainak tömeges letartóztatásának különleges büntetőszázadokba való bevonultatása. Egyedül a Hajdunánáson összeállított büntetőszázadokba 700-800 baloldali embert vonultatottak be a Viharsarokból. Gyulán, Bucsán, Mezőkovácsházán és más helységeken 3-4, Orosházán, Tótkomlóson, Endrődön 10-15 embert is letartóztattak és internáltak. ¹¹¹

Az internáltak közül a kondorosi Mladonyicki Pál, a tótkomlósi Kovács Lajos, a mezőberényi Szollár Pál és mások fasiszta gyilkosok áldozataul estek. Az újabb fasiszta terrorhullám további elrettentő hatással volt a néptömegekre, de végső célját, a baloldal teljes lefejezését, kiirtását elérni nem tudta. A fasiszta terror legsúlyosabb hónapjaiban is tovább élt a néptömegek mélyén a kommunista mozgalom.

Szegeden a fasiszta terror különösen 1944 március 19 után, a német megszállás idején öltött hatalmas méreteket. A szegedi rendőrség a német fegyveres erőkkel együttműködve brutális támadást indított mindazok ellen, akik nem voltak hajlandók a Sztójay-kormányzat szolgálatába állni. A munkásság szervezeteit szétverték, a munkásotthont bezárták, a munkásság vezetőit elhurcolták. ¹¹² A Szociáldemokrata Párt szervezetén kívül a Kisgazdapárt helyi szervezetét is feloszlatták. A Gestapo számos, demokratikus gondolkodású értelmiségit üldözött el Szegedről, köztük Sik Sándor egyetemi tanárt. ¹¹³

A hadiüzemek katonai parancsnokai brutális rendszabályokkal kényszerítették a szegedi munkásokat arra, hogy vásár- és ünnepnapokon is felemelt munkaidőben

dolgozzanak a háborus apparátus részére. A fasiszta magyar kormányzat a klerikális reakció segítségével példátlan lelki terrort fejtett ki. Tervszerűen és intézményesen igyekezett mérgezni a dolgozók tudatát. Ezt szolgálta a kormány által irányított és pénzelt Hivatásszervezet, a Nemzeti Munkaközpont és a Szabadidő szervezet is, amelyeknek ügynökségeit a szegedi üzemekben is kiépítették.¹¹⁴

Igen jellemző képet festett ezekről a szomoru napokról a szegedi szervezett munkásság egyik vezetője, id. Komócsin Mihály:¹¹⁵ "Április 3-án, az esti órákban megdöbbenően néztek össze az emberek, szinte a szemükkel kérdezték egymástól: mi történik? Szuronyos rendőrök és detektívek kísérték a város minden részéből egy-egy munkásmozgalmi vezetőt. Az esti szürkületben a hozzátartozók tömege szorongatta a kis élelmiszercsomagokat a városháza souterainjének lépcsőjén, hogy kiki legalább valami utravalót juttasson szeretettének. A jegyzőkönyvezés hosszadalmas eljárása és az ujlenyomatok felvétele után egyenként érkeztek meg a "bűnösök" a meg nem beszélt találkozóra. Egy patent bilinccsel kettesével összevasalt csoport 24 férfi és két nő, azonkívül vagy 40 rendőr töltött fegyverrel, két kutyával egy rendőrtiszt vezetésével még aznap este elindult a száműzetésbe. Azon az éjszakán Szeged külvárosaiban nagyon kevesen aludtak. Anya a fiáért, feleség a férjéért, gyermek az apjáért, jó barátok és a dolgozók harcos társukért aggódtak."

Az első szállítmány névsorát április 6-i kelettel állították össze. Mindez nincs ellentétben azzal, amit már az április 3-i eseményekkel kapcsolatban leírtunk, ugyanis április 3-án indult meg a kiszemelték összegyűjtése. A szállítmányok összeállítása órákat vett igénye. Közben mérlegelték, kit, hová, melyik internálótáborba fognak szállítani.

Az alábbi kimutatás feltünteti a szállítmányok adatait: az első listából Roser Istvánt, Szekeres Vincét,

Kohn Lajost, Blum Tibort, Berey Gézát és Beck Adolfot kiemelték, és az április 15-én Bácsstopolyára indított táborba osztották. Erős Istvánt, Katona Andrást, Bernáth Andrást, Balázs Györgyöt és Kiss Józsefet pedig az április 22-én a toloncházba szállítottak közé sorolták. Grünberger Tibor gyári munkást pedig szabadon bocsátották - mert katonai behívót kapott. Ő volt, a feljegyzések szerint, az egyetlen, akinek kézbesítették a SAS-behívót. Munkaszolgálatos lett, ahová azután számosan elkerültek.

A további szállítmányokat a már közölt I-II. számú listán kívül a következőképp állították össze:¹¹⁶

III. számuban 30 egyén április 15-én Bácsstopolyára indult

IV. számuban 30 egyén április 18-án Bácsstopolyára indult

V. számuban 36 egyén április 21-én Bácsstopolyára indult

VI. számuban 1 egyén április 21-én Bácsstopolyára indult

VII. számuban 17 egyén április 22-én toloncházba indult

VIII. számuban 9 egyén április 12-én Bácsstopolyára indult.

Összesen 159 szegedit szállítottak el a jegyzékek szerint. Később az elhurcoltak száma 358-ra emelkedett. Kööttük kommunisták, szociáldemokraták, a radikális polgárság ismert vezetői, sőt vallásos emberek is akadtak, akik nem rejtették véka alá véleményüket a német megszállásról, a háborúról, az uralkodó osztály politikájáról.

A terrort ezután még fokozták. Junius első napjaiban a város történetének legsötétebb napjai következtek. A város és a környékbeli községek zsidó lakosságát gettóba zárták, és megkezdték elhurcolásukat a haláltáborokba. A szegedi gettót a zsidó templom körüli

utcákban és a Rókusi téglagyárban rendezték be. A szegedi zsidótemplom előcsarnokában márványtáblára vésték fel az 1874 áldozat nevét. Ezeken kívül még közel 1200-an pusztultak el. A fasizmus és a második világháború áldozatainak a száma Szegeden elérte a 6000-et. Az elhagyott jó lakásokat a német és a magyar katonai alakulatok és a rendőrség tisztjei kapták meg, akik a butorokból és a házi felszerelésekből is raboltak. A gettó "házirend"-jét a fasiszta szellemnek megfelelően kivételesen körültekintő kegyetlenséggel és az emberi méltóságot mélyen megalázó módon szerkesztették.

A német megszállást követő terror hullámai 1944 áprilisára érkeztek el Békés megyébe. A rendőrség Békéscsabán 1944 április 3-án őrizetbe vett, majd április 9-én a budapesti főkapitányság fogház- és tolencügyi osztályára kísértetett 21 "kommunistagyanus egyént". A letartóztatottak jelentős része szociáldemokrata volt. Elegendő volt, ha valakire azt mondták, hogy "tengelyellenes" máris eljárást kezdeményeztek ellene. Az őrizetbe vetteket Nagykanizsára, Ricsére internálták, büntetőszázadba vitték, rossz bánásmódban volt részük, életük is veszélyben volt.

A Szegedi Csendőrkörületi Parancsnokság 1944 április 26-án utasítást küldött az őrsőknek¹¹⁷ a fasiszta német biztonsági szervekkel való szoros együttműködésre.

Bács-Kiskun megyében a fontosabb posztokon személyeseréket hajtottak végre, hogy ezáltal is mindenütt a szélsőségesen reakciós elemek uralomra jutását segítsék elő. Például leváltották Baja város és Bács-Bodrog vármegye főispánjait. Kecskemét város főispánját dr. balásfalvi Kiss Endrét előléptették, a Közellátási Hivatalhoz államtitkárrá nevezték ki.¹¹⁸ Dr. Horváth Ödön felelős szerkesztő, laptulajdonost, az új főispánt május 8-án iktatta be a th. bizottság. Baja város főispáni teendőivel pedig Hódmezővásárhely főispánját bízták meg. Nagyon gyakori volt ebben az időszakban az áthelyezés,

az egyszerű helycsere is. Új járási főszolgabírókat kapott például a kalocsai, a kiskunfélegyházai, a kunszentmiklósi, a bácsalmási és a jánoshalmi járás.

A Magyar Front 1944 augusztusában felhívást bocsájtott ki az üldözöttek, bebörtönzöttek, internáltak megmentésére:¹¹⁹ "A Magyar Frontba tömörült demokratikus pártok ... figyelmeztetik a magyarországi fegyházak, börtönök, fogházak igazgatóit, tisztviselői karát és karhatalmi szervezetének tagjait; a rendőrség tisztjeit, altisztjeit és legénységét; a rendőrségi, csendőrségi és katonai nyomozó testület tagjait; a katonai büntetőszázadok parancsnokait és keretlegénységét, hogy testületileg és személy szerint is felelősséggel tartoznak a politikai foglyok vagy tusként elhurcolt hozzátartozóik életéért és testi épségéért. Felhívják e szerveket... ne engedelmesskedjenek olyan parancsnak vagy utasításnak, amely a törvény rendelkezésének vagy szellemének ellentmond; szegüljenek ellen és akadályozzák meg a politikai foglyok és tuszok bántalmazását, deportálását, életük vagy testi épségük ellen irányuló esetleges terrorakciókat."

8. A Kommunista Párt stratégiája és taktikája. Szervezeti és tömegbefolyása Délmagyarországon. Ellentétek és nézeteltérések az antifasiszta erők táborában: a SZDP jobboldali munkásellenes politikája

Ugy érkezünk el a Szovjetunió elleni háboruba való belépéshez, hogy a Kommunista Párt már több mint husz év óta súlyos illegalitás körülményei között dolgozik.

A KMP a harmincas évek közepétől az általa meghirdetett népfrontpolitikában elért eredményeket, tapasztalatokat figyelembe véve munkálta ki Magyarország háboruba lépése után az antifasiszta nemzeti erők előtt álló legfontosabb feladatokat. A harmincas évek második felében és közvetlenül a háboruba való bekapcsolódás előtt a magyar társadalmi és politikai viszonyokról - a Kommintern VII. kongresszusa szellemében - végzett elemzések tették lehetővé, hogy a párt Központi Bizottsága helyesen határozza meg a hadba lépés után követendő politikát.

Helyesen ismerte fel az uralkodó osztályok, a dolgozó tömegek és pártjaik körében a felszínen még alig jelentkező változásokat, amelyek a katonai és politikai események során az antifasiszta ellenállási mozgalomra kedvezően fognak hatni és azokat a továbbra is erősen gátló tényezőket, amelyekkel a harc során számolni kell. Csak az objektív és szubjektív körülmények alapos ismerete, a pártnak a harmincas évek közepétől folytatott alapvetően helyes irányvonala tette lehetővé, hogy a hadba lépés ne jelentsen törést vagy olyan előreugrást a KMP politikájában, a harci jelszavak megfogalmazásában, amelyek az ellenállásban előbb vagy utóbb érdekeltté vált antifasiszta nemzeti erők számára elfogadhatatlanok vagy érthetetlenek.

nek. A partizánharc, a fegyveres ellenállás meghirdetése a háboruba lépés után például alapvető hiba lett volna, s a kommunisták teljes elszigetelődéséhez, szervezeteik felszámolásához vezetett volna.

A KMP ezért a hadüzenetet követően sem változtattott az 1941 tavaszán programszerűen megfogalmazott politikáján, amely a Hitler- és háboruellenes tömegek összefogásával az antifasiszta nemzeti egység útján a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtését tűzte ki céljául. E politikán belül a közvetlen feladatot a háboruból való kilépésben, a különbéke megteremtésében jelölték meg.

E feladat teljesítéséhez szervezetileg is a történelmi követelményekhez alkalmazkodó Kommunista Pártra volt szükség. Ezzel szemben - bár a kommunisták óriási erőfeszítéseket tettek a párt szervezeti fejlesztése érdekében - a KMP szervezeti felkészültsége elmaradt a szükséges mögött. Való igaz, hogy a sorozatos lebukások /1940 tavaszán, 1941 nyarán, 1942 tavaszán és nyarán/ komoly mértékben akadályozták a párt szervezeti fejlődését, megritkították a párt káderállományát, s arra kényszerítették a pártot, hogy néhány területen szinte előlről kezdje a szervezést.

Sok előnye mellett károkat is okozott a legális munkásszervezetekre való ráépülés. Óhatatlanul is érvényesült a szociáldemokrata befolyás, ami bizonyos legális illuziókat, legális tendenciákat hozott magával. Igaz, a demokratikus erők egységfrontját a legálisan működő Szociáldemokrata Párton belül lehetett a leghamarabb megteremteni, ahol a hivatalos pártvezetés hibáit a baloldali párttagok korán felismerték.

Szegeden a kommunisták agitációja a fasizmus leleplezésére, a szovjetellenes háborúból való kilépésre, a Hitlerrel való szakításra, a különbéke kiharcolására irányult. A beszélgetések, a Népszava olvasása, előadások,

összejövetelek rendezése és a fiatalabb munkások bevonása jelzi a kommunista mozgalom egyre határozottabban fejlődő, irányító szerepét.

A rendőrség szegedi kapitányságának 1941 február 24-én kelt jelentése a Szociáldemokrata Párt szegedi szervezetén belül folyó kommunista szervezkedés eredményeiről számolt be a főispánnak:¹²⁰ "Tisztelettel jelentem Méltóságodnak, hogy a bel- és külpolitikai események hatása alatt a baloldali ismert és megfigyelés alatt álló szélsőséges elemek körében az utóbbi időkben bizakodó hangulat és ennek hatása alatt megélénkülő tevékenység észlelhető, egyelőre nagyon óvatosan ugyan, de észrevehető tervszerűséggel és természetesen a szociáldemokrata párt kebelében és leple alatt... az elégedetlen elemeket igyekeznek a munkásotthon látogatására megnyerni, és főleg a külpolitikai események célzatos tárgyalásával azt a hitet terjesztani és megerősíteni, hogy Oroszország teljesen felkészülten figyeli az eseményeket, és amint a helyzet megérkezik, teljes erejével akcióba lép a proletáriátus érdekében. Csak kipróbált, régi megbízható elvtársaikkal érintkeznek, és az u.n. négy szemközti suttogó propagandával igyekeznek az emberek gondolkodását az általuk kívánt irányba terelni... Munkásságukra jellemző, hogy bizalmas megállapításom szerint Szegeden ezen a téren a legnagyobb aktivitást az általunk ismert régi, meggyőződéses kommunisták fejtik ki és a legjobb eredményeket is ők érték el."

A csendőrségi jelentések - országosan is - a kommunista előadók fokozódó agitációs munkájáról¹²¹ írtak 1941 áprilisában. 1941 júniusára¹²² már jelentősebben növekedett a munkásság körében végzett kommunista agitációs munka. A Kommunista Párt tudatában volt annak, hogy csak erős és szervezett¹²³ Kommunista Párt képes az antifasiszta erők összefogására.

A fejlődés következő lépcsőfoka a függetlenségi népfront-mozgalom nagy sikere: az 1942. március 15-i tüntetés. Sajnos ezután azonban már a nagy visszaesések ideje jön. Az új Kállay-kormány első belpolitikai intézkedései közé tartozott a németellenes erők táborának szétvérese: a KMP és az SZDP baloldala elleni fokozott terror, az Emlékbizottság felszámolása, valamint az ellenállási mozgalom ingadozó polgári, kispolgári szárnyának fokozatos megnyerése. A haladó erőkre mért csapás, amely a mozgalom megtorpanásához vezetett, akkor történt, amikor - néhány hónappal később - a Vörös Hadsereg sztálingrádi győzelme után döntő fordulat következett be az antifasiszta ellenállás javára.

A magyar uralkodó osztályok angolszász orientációju szárnya mindebből mégis azt a következtetést vontatta le, hogy a németek oldalán folytatni kell a háborút a szovjet hadsereg ellen, közben megpróbálnak "kiugrani" a háborúból az angolszászok segítségével. Így tömörítette a kedvező időszakban¹²⁴ maga köré a németellenes erőket az ellenforradalmi rendszer angolbarát vezetése.

Igy 1943 első felében a jobboldali szociáldemokrata vezetőkre támaszkodva a kormánynak sikerült visszafogni azt az erjedést, amely az objektív helyzet, valamint a kommunisták és baloldali szociáldemokraták munkája nyomán megindult, s egy átfogó, antifasiszta megmozdulás alapját¹²⁵ képezhette volna.

A szegedi rendőrkapitányság jelentése¹²⁶ a belügyminiszterhez a rendőrség és a szociáldemokrata vezetők együttműködéséről számolt be: "a szociáldemokrata párt szegedi szervezete 1943 január 16-án a párt újra-szervezése érdekében választmányi ülést tartott, amelyen a központ képviselőjében Szeder Ferenc országgyűlési képviselő vett részt... Kijelentette, hogy ők nem bolsevisták, 1918-ban a "lumpenproletár" tömegek tódultak be a szervezetbe, és a régi vezetőket félretolták. Vigyázniuk

kell nagyon, hogy ez többé ne fordulhasson elő, és a közeljövőben várható nagyobb betódulást úgy fogják megakadályozni, hogy minden egyes tagfelvételt vizsgálat tárgyává fognak tenni." A szegedi rendőrfőkapitány azt is kijelentette, hogy nem vonja kétségbe Szeder Ferenc országgyűlési képviselő, országos főtitkár jószándékait és jóhiszeműségét, sőt maga is meg van győződve arról "hogy szándékai egyenesek".

Kállayék és a Szociáldemokrata Párt minden összehangolt tevékenysége ellenére Szegeden a szegedi rendőrkapitány 1943 áprilisi jelentése már arról ad hírt, hogy a kommunisták befolyása,¹²⁷ a szociáldemokrata vezetők minden törekvése ellenére, a szociáldemokrata párton belül is egyre erősödik.

A Kállay-kormány, a függetlenségi mozgalom polgári szárnya, valamint a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt jobboldala a következő kérdésekben találtak egymásra: az angol megszállás igenlésében, egy esetleges német megszállás elhárításában és a forradalmi irányu fejlődés elkerülésében. 1943 tavaszától ezek az elvek hatották át a jobboldali szociáldemokraták propagandáját és gyakorlati tevékenységét is.

1943 tavaszán egymást érték az SZDP választmányi ülései és pártértekezletei, a szakszervezetek összbizalmi, összevezetőségi értekezletei. Január-februárban Szegeden,¹²⁸ Debrecenben, Miskolcon, Csongrádon, Győrött, Szombathelyen és Budapesten területi, majd márciusban országos pártválasztmányt tartottak. Májusban a kisebb vidéki városokban - Kiskunhalason, Makón - pártértekezletekre került sor.

Néhány vidéki szociáldemokrata központban, Délmagyarországot illetően Szegeden és Orosházán,¹²⁹ ahol a végrehajtó bizottságban erősödött a baloldal, olyan önálló politika bontakozott ki, amely több esetben a pártvezetés nemtetszését váltotta ki. Orosházán, Szegeden¹³⁰ s a Dunántul egyes helységeiben létrejöttek ilyen "ille-

gális" szervezetek. Tagjaik az állandó csendőrségi üldözéstől félve a főjegyzőségen nem jelentették be a párt-szervezetek megalakulását, és az SZDP Titkárságának sem küldték el névsorukat. A felső pártvezetés tiltakozott ez ellen a módszer ellen, de megakadályozni nem tudta.

A kommunistaellenes hajszra részeként a VKF külön-bírósa 117 kommunista felett mondott ítéletet, több százat internáltak, és mintegy 300 letartóztatott perét tárgyalták 1943 tavaszán.¹³¹

Van olyan vélemény is, amely szerint a függetlenségi és demokratikus erők összefogását, az ellenállási mozgalom fejlődését nemcsak a sajátos feltételek és a párt szervezeti gyengesége késleltette, hanem a párt taktikailag hibás lépései is.¹³² Konkrétan felmerült például, hogy hibás volt a Kállay-kormány megdöntésének jelszava, mert azt a tömegek nem értették meg. Helyette a kormány kritikája mellett tömegnyomással támogatni kellett volna a kiugrás irányába tett lépéseket.

Ez a nézet több szempontból is hibás. A legújabb kutatások világosan bizonyítják, hogy Kállay nem akart szakítani a németekkel, hanem csupán lazítani a kapcsolatokon, s legfőbb célja a rendszer angolszász segítséggel történő átmentése volt.

Egy év kísérletezései után - ez idő alatt a párt, nehéz helyzete miatt nem tudta a munkás- és paraszti tömegek háboruellenes, antifasiszta harcát szervezni és fokozni - határozta el a KB 1942 júniusi ülésén, hogy elhíreszteli a párt felosztatását,¹³³ és néhány hétig tartó konspirációs szünet után a párt Békepárt néven folytatja munkáját. Így keresett a KB megoldást, hogy a pártot elrejtse a rendőrség elől, és megkönnyítse munkáját a legális ellenzéki pártokkal. A KMP felosztatásának taktikai hibáira itt nem térünk ki.¹³⁴

1943 második felében Délmagyarországon új kommunista pártszervezetek jöttek létre több vidéki városban.

A párt felhívta a rokonszenvezőket, hogy alakítsanak helyi Békepárt-bizottságokat, békebizottságokat. Ezek létre is jöttek az ország különböző helyein, elsősorban azonban a Tiszántulton, Békés megyében. Ezek a bizottságok az írásos agitációs anyagok alapján dolgoztak öntevékenyen, nagyobb központi irányítás nélkül.

A kommunista párt felosztatását hirüladó röplap Békés megyében sokakban nyugtalanságot, elkeseredést keltett az első napokban. Ezt az egyik békéscsabai munkás így írja le visszaemlékezésében: "A párt felosztatásának hire - különösen a vidéki tagok körében, akiknek kevés információs lehetőségük volt - nagy letörést, elkeseredést, helyenként kétségbeesést váltott ki."¹³⁵

A Békepárt programját magáénak érezte Békés megye haladó érzelmi lakossága, élén a kommunistákkal. A megye területén is megalakultak - mint említettük - a Békepárt helyi bizottságai Orosházán, Nagyszénáson, Tótkomlóson, Csorváson, Békéssámszonban. A tevékenység központja: Orosháza volt. Voltak községek, ahol a célkitűzések megvalósítására a földmunkások szervezeteit használták fel, míg másutt a szociáldemokrata párton belül baloldali csoportot alkottak: Békéscsaba, Gyoma, Szarvas, Vésztő, Endrőd, Gyula, Szeghalom. A kisebb helységek munkája az említett városokhoz és községekhez kapcsolódott. Így: Szarvashoz Békésszentandrás, Kondoros; Orosházához Gádoros, Kardoskut; Gyulához Gyulavári, Doboz; Szeghalomhoz Füzesgyarmat. A KIMSZ-nek a megye területén kiépített sejtjei voltak: Békéscsabán, Gyulaváriban, Medgyesegyházán.¹³⁶

Az SZDP 1943 őszén megyei értekezleteken rendezett. A Viharsarok két helyiségében 1943 szeptemberében megtartott "népgyűlésen" aránylag igen nagy volt a részvétel. Kondoros községben 500, Makón pedig 1000-1200-an, vállalva a rendőri meghurcoltatást vettek részt az SZDP nyilvános gyűlésén.¹³⁷

A kommunista párt a háboru első szakaszában még úgy látta, hogy a nemzet többségére támaszkodva is lehetséges a kormány megdöntése, a nemzeti kormány megalakítása, a háboruból való kilépés és ezt követően az ország demokratikus alapon történő újjáalakítása. Többek között ezért sem vetődött fel ekkor még a fegyveres harc kérdése. 1944 elején azonban a megváltozott külső és belső események folytán a kommunisták már nem tartották kizártnak a partizánharcot,¹³⁸ a fegyveres felkelés alkalmazását sem.

1944 március 19-én a fasiszta német megszálláskor a Hitler-ellenes erőket váratlanul és felkészületlenül érték az események. A Békepárt kiálltványban szólitott fel az ellenállásra,¹³⁹ de a váratlanság és felkészületlenség miatt eredménytelenül.

Délmagyarországon igen súlyos volt a helyzet, mert a földmunkásszervezeteket, -amelyek bekapcsolódóban voltak az ellenállási mozgalomba - feloszlatták, helyi vezetőiket letartóztatták. Hiba volt az is, hogy ezeket a szervezeteket nem készítették fel a földalatti munkára sem.

A kommunisták erőfeszítései több heti tárgyalás után sikerrel jártak s 1944 májusában létrejött a magyar front. Ez "új szabadságharcot, új népháborút" hirdetett meg. A fegyveres harc elindításának három döntő szubjektív alkotó tényezője 1944 augusztusában:¹⁴⁰ a munkásság, a parasztság, a hadsereg.

"Nem elég agitálni és ellógni a munkát az üzemekben. Rongálásokra, szabotázsokra van szükség. Sztrájkokra, az általános sztrájk és a fegyveres felkelés előkészítésére..." - írta a párt központi lapja¹⁴¹ a Béke és Szabadság.

1944 szeptemberében a párt ismét felveszi a Kommunista Párt nevet. A KP és az SZDP tárgyalásainak eredményeképpen 1944 október 10-én¹⁴² a két párt határozatot hozott a fasizmus elleni közös harcról és a munkásosztály

egységének megteremtéséről. Ez a fontos lépés már nem járhatott közvetlen gyakorlati eredménnyel. A Hitlerrel való szembe fordulás, Horthyék magatartása, a hadsereg vezérkarának árulása, a demokratikus erők szervezetlensége és felkészületlensége, valamint a nyilasok és németek gyors akciója következtében ismét meghiúsult.

Délmagyarországon ekkor már a felszabadító szovjet csapatok járnak, területének mintegy fele felszabadult. Szeptember 23-án felszabadult a terület első községe¹⁴³ Battonya, szeptember 27-én felszabadult az első város Makó,¹⁴⁴ október 11-én felszabadult Szeged, s végül a délmagyarországi térség utolsó helységei Kecskemét október 31-én,¹⁴⁵ Solt november 14-én szabadult fel. A délmagyarországi kommunisták terjesztették a szovjet csapatok által repülőgépekről ledobott röpcédulákat, várták a felszabadító szovjet csapatokat. Erről s előző tevékenységükről a következő nagyobb fejezetben adunk számot.

IV. A délmagyarországi antifasiszta ellenállás

1. Az ellenállás területi elhelyezkedése

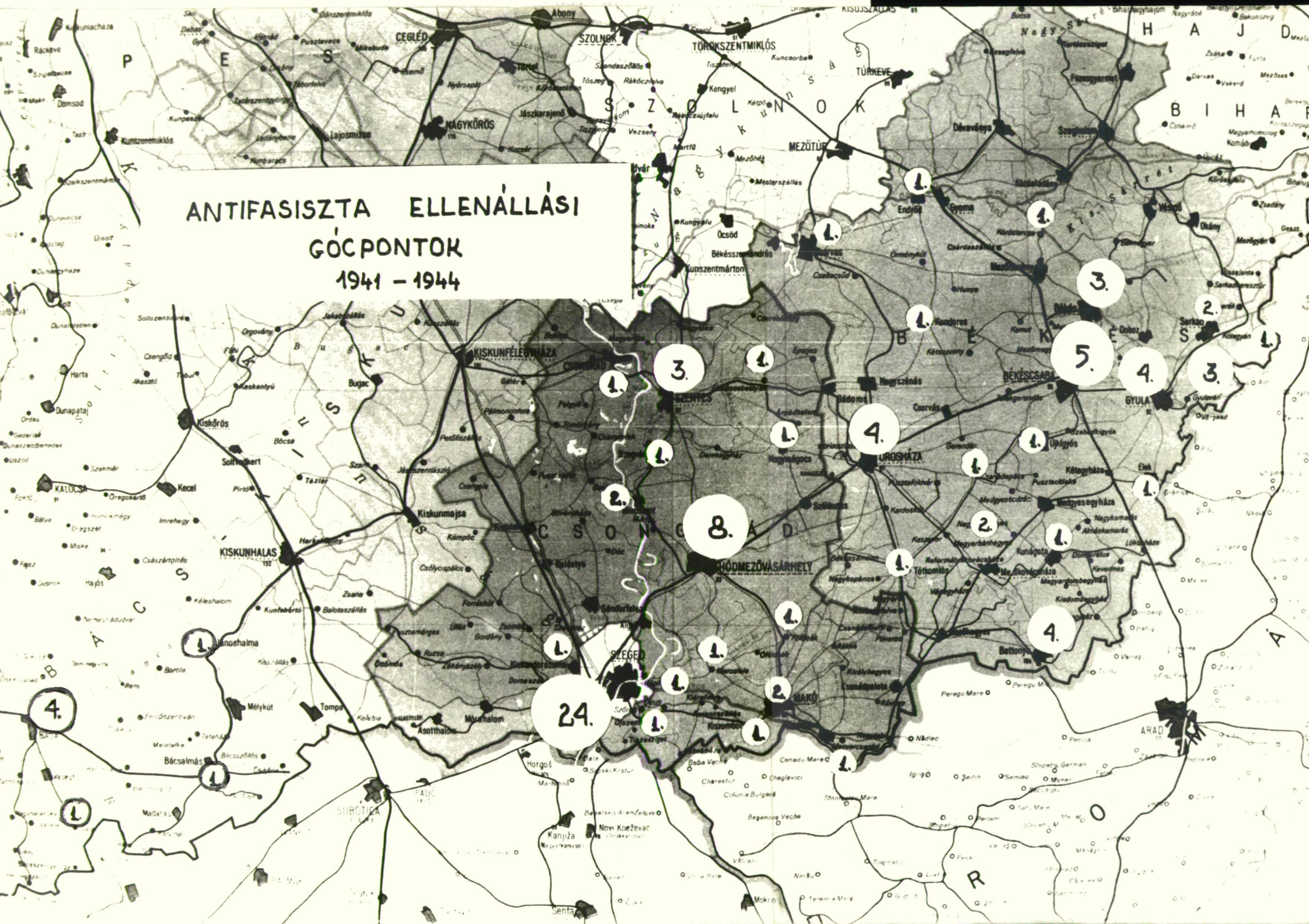
Egy regionális területen, Délmagyarországon vizsgáljuk meg az antifasiszta ellenállási mozgalom különböző ellenállási formáit, eredményeit és hibáit. Egy ilyen regionális áttekintés a mélyebb és az eddig fel nem ismert összefüggések feltárásához segít hozzá. Ez a regionális terület: Bács-Kiskun megye,¹⁴⁶ Csongrád megye és Békés megye területe.

Hazánk gazdasági, társadalmi, politikai fejlődésében az általános jellemzők mellett lényeges különbségek mutatkoznak az egyes országrészek között. A vizsgált régió lehetővé teszi, hogy bemutassuk ezeket a különbségeket, sajátosságokat, s rámutassunk ezek alapvető okaira. A délmagyarországi rész ellenállásának egységes vizsgálatát lehetővé teszi e három megyének szorosan egybefonódó történelmi múltja, hiszen Délmagyarországon, különösen a Viharsarokban a dolgozó nép a második világháború utolsó évéig nagyobb forradalmi hagyományokkal rendelkezett.

Amikor a politikai küzdelmek alapvető mozgatórugóit, okait és hatását feltárjuk, feltétlenül tul kell tekintenünk e megyék határán, és a szomszéd megyék fejlődéséhez szorosan kapcsolódva, az eseményeket és jelenségeket összefüggésükben, kölcsönhatásukban vizsgálva közelíthetjük meg az igazságot, ezen a réven is igyekezzük elkerülni a provinciális szemlélet veszélyét.

A délmagyarországi antifasiszta ellenállás területi és súlyponti elhelyezkedését mutatja az alábbi térkép. Térképre vetítettük a helységek mellett - jelenlegi tudásunk szerint - az adott helységben történt antifasiszta ellenállási esetek számát. /Aktív ellenállás./ Nyilvánvaló, hogy további kutatások módosítani fogják a térkép helységek szerinti kivetítését, de bizonyosan nem fog ez lényeges eltolódást jelenteni az ellenállás megállapított súlyponti, gócpontként feltüntetett részein.

ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁSI
GŐCPONTOK
1941 - 1944

2. Kommunisták, szociáldemokraták és baloldali érzelmi
egyének tevékenysége a Horthy-rendszer állami és
társadalmi rendje ellen

Hazánkban a fegyveres ellenállás, a fegyveres harc feltételei csak 1944 nyarára, őszére értek meg. Ezt a Kommunisták Magyarországi Pártjának háború alatti politikája messzemenően tükrözi is. Nálunk csak a német megszállás után találkozunk fegyveres ellenállásra szólító felhívásokkal, a fegyveres harc szervezésével. A Szovjetunió elleni hadba lépés után a KMP helyesen, nem irreális célkitűzésekkel, hanem a való helyzetet elemezve, a magyar viszonyokat messzemenően figyelembe véve munkálta ki a magyar ellenállás fejlődésének útját.

A fegyveres küzdelem 1944 végére hazánkban is az ellenállási mozgalom alacsonyabb formáiból fejlődött ki. Ezek a formák igen változatosak voltak. Az egyes személyek vagy kisebb csoportok ösztönös antifasizmusától, egyszerű szervezkedésétől kezdve, az elnyomott dolgozó osztályok és néprétegek többségének passzív ellenállásán keresztül, a háborús termelést szabotáló, a gyárak és a lakosság kitelepítését, a fasiszta intézkedések és parancsok végrehajtását gátló vagy akadályozó akciókig, és a katonai szolgálatot egyedül vagy csoportosan szökés vagy átállás útján megtagadó formákon át, egészen a magas fokú tudatosságot, illegális politikai és szervezői munkát igénylő tevékenységig az ellenállás valamennyi formáját megtalálhatjuk. Ezek egyrészt objektív előzményét, másrészt - a tudatos tevékenységen keresztül - előfeltételét is jelentették a magasabb szintű ellenállási mozgalomnak.

Délmagyarországon kezdettől fogva 1941-től jelentkezett egyes rétegek részéről a háborúval, és a Horthy rendszer állami és társadalmi rendjével szembeni aktív, tudatos ellenállás. Szinte délmagyarországi, - és sok vonatkozásban magyarországi sajátosság - hogy együttesen indul 1941-től egymás mellett az ösztönös, és aktív, tudatos ellenállás. Ez a párhuzam igen sokáig megmarad, egészen 1944 márciusáig. Ekkor már a tudatos, aktív ellenállás mellett eltörpül az addig nagy jelentőséggel bírt passzív ellenállási forma.

Bába István Mindszentén, 1941 március 26-án a kommunista rendszer hívének vallotta magát. Kijelentette: "én mindig a baloldali eszmék hive voltam és vagyok ma is. Ha a Szovjetunió pártja lépne fel Magyarországon, én lennék az első, esetleg a második, aki belépne a pártba, mert annak a pártnak mindig is hive voltam." Kijelentéseiért - melyeket nyilvánosan tett - a Szegedi Főügyészség 1941 április 10-én vádiratot adott ki ellene. Az ügyet a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa tárgyalta, és a B. IV.2540/1941. sz. ítéletével Bába Istvánt, a Horthy rendszer "állami és társadalmi rendjének erőszakos felforratására és megsemmisítésére való izgatásért" 6 hónapi börtönfogházra ítélték.¹⁴⁷

Rébék Nagy Imre Hódmezővásárhelyen, 1941-ben több, egymástól különböző alkalommal, a proletárság osztályuralmának erőszakos, forradalmi uton történő létesítése mellett nyilatkozott. A Szegedi Főügyészség 1941 május 8-án Rébék Nagy Imre ellen kiadott vádirata szerint a "proletár társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos uton való létesítésére izgatott azáltal, hogy utcán, és közműves munkája közben munkahelyein, minduntalan azt hangzottatta, hogy ő meggyőződéses kommunista, csak a kommunista rendszer képes a munkások és dolgozók részére kielégítő termelési és gazdasági rendszert alkotni, e célból szükség van a világ proletárjai egyesülésére, nálunk is

meg kell valósítani a kommunista rendszert, s ezért jel-
szava: Világ proletárjai, egyesüljetek!"¹⁴⁸

A Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa a vádlottat még ugyanebben az évben 1 évi fogházbüntetés-
sel súlytotta, mert "a kommunista világrend és társadalmi
berendezkedés kívánatos és előnyös voltát hangoztatta, s
a hallgatókban a proletár uralom megvalósítása iránti vá-
gyat keltette.

1941 június 22-én Ruck Mihály, Pavelka György, és
Szujó János Elek-Kakucspusztán többek jelenlétében a kö-
vetkező kijelentéseket tette: "Oroszországban sokkal jobb
rendszer van, mint Magyarországon, mert ott nincs elnyo-
más, nincs magántulajdon, nincs ur és paraszt, ott minden-
ki egyforma, vagyis egyenlőség van." Továbbá nyilvánosan
kijelentették, hogy "szokkal jobb lenne, ha itt Magyaror-
szágon ismét kommunizmus lenne... mert akkor a munkások-
nak nem kellene annyit dolgozniuk..." Fenti kijelentései-
kért a Szegedi Főügyészség több évvel később 1944 február
hó 7-én vádiratot adott ki ellenük.¹⁴⁹

A horthysta hatóságok 1941 november 13-án kényte-
lenek voltak a nyomozást megszüntetni Szabó István ellen,
mert nem sikerült reá bizonyítani Kassa bombázásával
kapcsolatban tett kijelentéseit. Szabó István 1941 július
3-án a rádió reggeli hireinek hallgatása közben kijelen-
tette: "Ebből egy szó sem igaz, mert az orosz nem támad-
ta meg Magyarországot, hanem Magyarország támadta meg
Oroszországot. Ezzel a hírrel csak félre akarják vezetni
a népet s úgy akarják a háboruba vezetni."¹⁵⁰ Az ügyész-
ség a nyomozás befejezése után sem tudott olyan tanukat
keríteni, akik Szabó István ellen vallottak volna.

A Szegedi Főügyészség 1941 júliusában Tóth Fe-
rencné szegedi lakos ellen adott ki vádiratot "az állami
és társadalmi rend felforgatására irányuló vétség" címén.
Tóth Ferencné nyilvánosan az orosz kommunistákat dicsér-
te, Sztálinnak és az oroszoknak Magyarországra való

bejövételét kifejezetten kívánta és "attól egy jobb rend kialakulását remélte".¹⁵¹ Fenti kijelentéseiért a szegedi törvényszék 6 hónapi fogházra mint főbüntetésre, továbbá 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlatának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélte.

Mikecz János gyomai lakos 1941 júliusában "a kommunista szövetkezeti rendszer mellett" tett kijelentéseket. A főügyészség a vádiratot 1942 január 15-én adta ki ellene.¹⁵² Ugyanebben a hónapban az ügyészség kénytelen volt beszüntetni a nyomozást Bulik Mária szociáldemokrata párttag ellen, mert nem sikerült reá bizonyítani azokat a kijelentéseit, amelyeket a szovjet csapatok győzelméről tett.¹⁵³

Nagy Imre sarkadi lakosnak beosztott munkásai előtt tett kijelentései¹⁵⁴ bizonyítják, hogy a magyarországi munkásság és parasztság széles rétegei tisztában voltak a Szovjetunióban uralkodó viszonyokkal. A munkások és parasztok többek között a Népszavából is megismerhették a Szovjetunió gazdasági sikereit. A Népszava 1941 január 15-i száma¹⁵⁵ például részletesen beszámolt a szovjet mezőgazdaság és ipar eredményeiről. Többek között ismertették, hogy a szovjet mezőgazdaság mechanizálására szolgáló gépek gyártása 1913 óta a negyvenszeresére emelkedett. A Szovjetunió búzatermése 1935-36-ban már a világ első helyét foglalta el. A cukoriparban termelése 10 év alatt megduplázódott, míg a világtermelés csak 19 %-kal emelkedett. Az ügyészség vádirata szereint Nagy Imre "a hallgatóságban az oroszországi állapotokat kíváncsisággal, idehaza is megvalósítandókká tette...". Nagy Imrét a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa összbüntetésül 1 hónapi és 21 napi fogházbüntetésre és 3 évi hivatalvesztésre ítélte.

Nagyon érdekes, hogy 1941 júliusában egymás nyomában lépnek fel a kommunisták és a baloldali érzelmű egyének a Horthy-rendszer állami és társadalmi rendje

ellen. Zanyik Péter battonyai lakos, mezőgazdasági napszámos ellen a főügyészség azért emelt vádiratot, mert 1941 július 26-án "a vagyonosabb földbirtokos osztály elleni gyűlésre izgatott". Zanyik kijelentette: "Minek a háboru nekünk, itt nem nemzeti, hanem nemzetközi alapon kellene elintézni mindent, ha én egy huszonnégy óráig az országban intézkedhetnék, akinek 100 hold, vagy ennél több földje van azokat mind felakasztanám." E tulzó kijelentéstől eltekintve Zanyik mégis saját osztályának legnagyobb problémájára a "földéhségre" és a nagybirtokok felosztásának szükségességére utalt. A törvényszék bűnösnek mondta ki, s 3 hónapi fogházra és 3 évi hivatalvesztésre ítélte.¹⁵⁶

Szekeres István köművessegéd 1941 júliusában Szegeden a kommunista társadalmi rendszer eljövételéről tett nyilvánosan kijelentéseket. Többek előtt kijelentette: "Szeretném már a vörös zászlót kitűzve látni Magyarországon, a sarlót, a kalapácsot, legfeljebb csak akkor lesz boldog Magyarország." A Szegedi Főügyészség vádirata alapján a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa 4 hónapi fogházra, 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélte.¹⁵⁷

A Szegedi Főügyészség Vancsura Pál ellen azért adott ki vádiratot,¹⁵⁸ mert Baján nyilvánosan kijelentéseket tett a szovjet csapatok legyőzhetetlenségéről és a Szovjetunióban lévő általános politikai-társadalmi helyzetről. Kijelentette: "Hiába minden, ugyanis az oroszok fogynak győzni és az is lesz a helyes, majd azok csinálnak egész újjárendezést Európában, az oroszoknak olyan jó hadseregük van, hogy azok legyőzhetetlenek. Oroszországban jobb lehet a helyzet mint nálunk, mert 25 év alatt a szovjet saját magának nevelte a fiatalságot."

Igen súlyos büntetést szabtak ki Rácz János ellen, mert 1941 augusztusában Szegeden, nyilvánosan kijelentéseket tett a kommunista párt kizárólagos uralmának erőszakos

4.277/1945. k. d. szám.

A szegedi kir. Ügyészségtől.

A Kir. Pörvényszék Otton, a Kiskörmendénél

S z e g e d . -

A ./... alatti nyomozati iratokat a következő
v á d í r a t

benyújtása mellett küldöm meg:

A szabadlábban lévő I. R u c k M i h á l y 1889. február 18.-án született német anyanyelvű és nemzetiségű, r. k. vallású, írni-olvasni tudó, vagyonos, állítása szerint büntetlen előéletű, földműves foglalkozású eleki lakos terheltet

1. rb. az 1921. III. t. c. 5. §.-ának 1. bekezdésében meghatározott az állami és társadalmi rend erőszakos felbontására irányuló folytatólagosan elkövetett izgatás vétsége, továbbá 1. rb. az 1921. III. t. c. 6. §. 1. bekezdésében meghatározott a magyar fegyveres erő szolgálati fegyelme elleni izgatás vétsége, végül 1. rb. az 1937. I. t. c. 2. §.-ában meghatározott, valótlan hír terjesztésének folytatólagosan elkövetett vétségé címén azért vádolom,
m e r t

1./ Elek-Kakucspusztán az 1941. évi június hó 22. napján és az azt követő közelebbiről nem ismert napokon és alkalmakkor többek jelenlétében a következő kijelentéseket tette: "Oroszországban sokkal jobb rendszer van, mint Magyarországon, mert ott nincs elnyomás, nincs magántulajdon, nincs ur és paraszt, ott mindenki egyforma, vagyis egyenlőség van. - Sokkal jobbat jobbat lenne, ha itt Magyarországon ismét kommunizmus lenne és itt is egyenlőség lenne, mert akkor vezető szerephez jutnék és mert akkor a munkásoknak nem kellene annyit dolgozniuk. - Jobb volna, ha mindenütt így Magyarországon is kommunizmus lenne, mert a kommunisták összegyűjtik az aggodalmakat, ott csak 50-60 éves korig kell dolgozni és utána gondoskodik az állam a megélhetésről." Továbbá 1941. nyarán Elek-Kakucspusztán Zselbauer Antal tanu jelenlétében annak tanyáján a következő kijelentést tette: "Heil Sztalin! Kéthétente belül itt lesznek az oroszok Magyarországon, Hitlernek vége lesz." IVégül ugyancsak 1941. nyarán a német-orosz háború kitörése körüli valamelyik napon Dudás József tanu és még több közelebbiről nem ismert egyént a következő köszöntéssel üdvözölte: "Heil Sztalin!"

2./ Továbbá Elek-Kakucspusztán az 1941. év december 1.-én Dudás József előtt, akit katonai szolgálatra hívtak be a következő megjegyzést tette: "Miért nem hívnak be engem katonának, én elmennék szívesen, de nem Kolozsvárra, hanem a frontra s ott legalább áttudnék szökni az oroszokhoz.",

3./ végül Elek-Kakucspusztán az 1941. év nyarán a német-orosz háború kitörésekor és azt követő több, közelebbiről nem ismert napon, többek jelenlétében a következő kijelentéseket tette: "Az oroszok az Adriaig

Ruck Mihály és társai eleki földművesek ellen a Szegedi Főügyészség azért adott ki vádiratot, mert nyilvánosan kijelentéseket tettek a szovjet társadalmi rendszerben lévő egyenlőségről.

14728 / 1941. k. 4. sz. d. l.

A szegedi kir. ügyészségtől.

A ./.. alatti nyomozati iratokat a következő
v á d á l r a t

mellett küldöm meg:

Az 1941. évi augusztus hó 7. napjától előzetes letartóztatásban
levő **N a g y I m r e**, 44 éves, sarkadi születésű és lakos, református
vallású, nős, kevés vagyonnal bíró, büntetlen előéletű, földműves-napszá-
mos terheltet, az 1921:III.t.c.5.§.1. bekezdésben meghatározott, az állam
és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisíté-
sére irányuló vétség; ugyanezen törvénycikk 7.§.-ában meghatározott, a ma-
gyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség és az
1937:X.t.c.2.§.-ában meghatározott, valótlan hírterjesztése által elköve-
tett vétség miatt azzal vádolom, hogy

Sarkadon, 1941. évi július havában több közelebből meg nem
állapítható napon, a Magyar Föld Részevénytársaság uradalmában, a felügye-
letére bízott munkások előtt, az állam és társadalom törvényes rendjének
erőszakos felforgatására és megsemmisítésére izgatott azáltal, hogy mind-
untalan az Oroszországban uralkodó jólétről, egyenlőségről beszélt s ki-
jelentette, hogy az oroszok győzelmét várja és rendíthetetlenül bízik az
oroszok győzelmében;

ugyanott, folyó évi július hó 2. felében, közelebből meg nem
állapítható napon azon valótlan tényről állította és terjesztette, hogy :"
Az olasz hadsereget behozzák arra az orosz harctérre, ahol eddig a magyar
csapat volt, a magyar katonákat pedig viszik Afrikába, mert a magyar had-
sereg nem megbízható", mely valótlan tényállításuk alkalmas arra, hogy a

./..

A Kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa Elnökének,

S z e g e d .

Nagy Imre sarkadi lakos 1941 júliusában beosztott munkásai
előtt a Szovjetunióban uralkodó jólétről és egyenlőségről
beszélt és hitet tett a szovjet csapatok győzelme mellett.

„ csatolt nyomatot iudiciat a következő

v á d á r a t

mellett küldöm meg:

„ szabadidőben levő: S z e k e r e s I s t v á n, 33 éves, szegedi szül. és lakos, magyar anyanyelvű, r. k., közműveltségű, vagyontalan, büntetlen előéletű terhelte az 1921. III. t. c. 5. §. 1. bekezdésébe ütköző, az állam és társadalom törvényes rendjének erős szakos felforgatására irányuló izgatás vétsége miatt azzal vádolom, hogy

Szegeden, 1941. július hó végén, közelebbről meg nem határozható időben, az állam és társadalom törvényes rendjének erős szakos felforgatására az ugynevezett kommunista párt kizárólagos uralkodó erős szakos uton való létesítésére izgatott azáltal, hogy többek előtt azt a kijelentést tette, hogy: „Szeretném már aörös zsárlót kitűzve látni Magyarországon, a szarlót a kalapácsot, legfeljebb csak akkor lesz boldog Magyarország.”

A főtárgyalásra a szegedi kir. törvényszék, mint öttagú külön tanács illetékes. - Az idézendők jegyzékét csatolom. -

Szekeres István közműveltségét a Szegedi kir. Törvényszék Öttagú Külön Tanácsa 4 hónapi fogházra és 3 évi hivatalvesztésre ítélte, mert nyilvánosan a kommunista társadalmi rendszer eljövételét kívánta.

18.268 / 1941. k. u. szám.

A szegedi ktr. ügyészségtől.

A ./.. alatti nyomozati iratokat a következő
v á d í r a t

mellett küldöm meg:

Szabályban lévő: V a n c s u r a P á l, 33 éves, magyarországi szül., r. k., kevés vagyonnal bíró, cukrász, büntetlen előéletű, magyar anyanyelvű és nemzetiségű, magyar állampolgár, tolnai lakos terheltet, az 1921: III. t.-c. 5. §. első bekezdésében meghatározott, az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló vétség miatt az al csatolom, hogy

Baján, 1941 évi július 31.-én, augusztus 1.-én és 2.-án a következő kijelentéssel: Hidda minden, úgy is az oroszok fognak győzni és az ts lesz a helyes, majd azok csinálnak egész újrendezést Európában, az oroszoknak olyan jó hadseregük van, hogy azok legyőzhetetleneek. Oroszországban jobb lehet a helyzet mint nálunk, mert 25 év alatt a szovjet saját magának nevelte a fiataliságot. Nem felel meg a tengelylapoknak az a közlése, hogy a németek természetesen haladnak előre, mert az oroszokat a németek megállították"- az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére igazított.

A főtárgyalásra a szegedi ktr. törvényszék öttagú külön tanácsa illetékes.

Az idézendők jegyzékét csatolom.

I n d o k o k :

Terhelt tagadásával szemben a nyomozás során kihallgatott Krémer István, Komlosi Géza, Horváth István és Csizmity Mátyás érdekte-

./..

A Ktr. Törvényszék Öttagú Külön Tanácsa Elnökének,

S z e g e d .

Vancsura Pál Baján a szovjet csapatok legyőzhetetlenségét hirdette 1941 júliusában és augusztusában.

1 8.2 2 8 / 1941.k.u.szám.

A szegedi kir. ügyészségtől.

A nyomozás iratainak csatolása mellett a következő
p o d d i r a t o t

nyújtom be.

Vádolom a szabadlábban levő N a g y F e r e n c, 46 éves, ref. vallású, hódmezővásárhelyi szül. és lakos, nős, magyar anyanyelvű, katona volt, vagyontalan, írni-olvasni tud, büntetlen, terheltet az 1921:III.t.-c.5.§-ának 1. bekezdésében meghatározott az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló folytatólagosan elkövetett vétség címén,

m e r t

Hódmezővásárhelyen 1941 év szeptember hó folyamán több alkalommal, de azonos akaratú elhatározással, büszkén kommunistának vallva magát, következő kijelentéseket tette a Novák féle szőnyeg és kötélüzletben: "Nem bírják a magyarok és a szövetséges csapatok egy hónapnál tovább a háborút, mert elfogy a benzin és olaj. Az oroszoknak mindig több lesz az olaj és ott egész más szellemben megy minden, jobban fel vannak szerelve". Laskai Láréné többek között azt is mondotta: "Maga nem igazi magyar, mert akkor a testvéreivel ellen nem harcolna" /értve ezalatt az oroszokat, mint kommunista testvéreket./ Majd kijelentette, hogy "a szovjet tudná tartósan biztosítani a jövőnket? És ugyanezzel arra a kijelentésre, hogy nem fél-e a rendőrségtől azt odlasszolta: "Nem, vannak már ott többen, Budapesten 2000 ember le van tartóztatva, de eljön még a mi időnk, amikor mi leszünk az urak, akkor megmutatjuk, hogy ki az igazi magyar". Többször a szovjetrepülőök teljesítményeit a magyar

A Kir. Törvényszék Öttagú Külön Tanácsa Elnökének,

S z e g e d .

1941 szeptemberében Nagy Ferenc hódmezővásárhelyi lakos kommunistának vallja magát és a szovjet csapatok győzelmében hisz.

al.6177/1941.X.H.3361.

Szegedi kir.ügyészségtől.

Az állami és a társadalmi rend felforgatására irányuló bűntett miatt B á b a I s t v á n ellen indított bűnügyben Méltóságodnak 1179/fü.-1941. számú rendeletére hivatkozással mély tisztelettel jelentem, hogy a bíróság a B.IV.2540/1941. számú ítéletével a vádlottat bűnösnek mondotta ki a vád szerint bűncselekményben, ezért őt ösztönbüntetésül 6 hónapi fegháza, valamint 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanolyan tartamu felfüggesztésre ítélte.

Az ítélet jogerős.

S z e g e d , 1941. évi november hó 10. napján.

kir.ügyészségi elnök.

Méltóságos

Kir. F ő ü g y é s z U r n a k ,

S z e g e d .

A Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa 6 hónapi fegháza ítélte Bába István Mindszenti kubikost, mert 1941 március 26-án a kommunista rendszer hívének vallotta magát.

uton való létesítéséről. Ezért Rácz Jánost a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa egy évi és hat hónapi fogházra, mint főbüntetésre, továbbá 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélte.¹⁵⁹

A Szegedi Főügyészség azért adott ki vádiratot Nyári Kázmér és Kecskés Lajos bajai lakosok ellen, mert 1941 augusztus 31-én a bajai utcákon a kommunista világmozgalom himnuszát, az Internacionálét énekelték.¹⁶⁰

Ebben az időszakban a Dél-Dunántúlon már hasonló ellenállási tevékenység jelentkezett, ha nem is olyan mértékben mint Délmagyarországon. A Dél-Dunántúlon bonyolította a helyzetet az a sajátosság, hogy jelentős számú német nemzeti kisebbség is alkotta a lakosságot. Az 1941. június 5-i Volksbund alakuló ülésről készített csendőrségi jelentés¹⁶¹ arról tudósít, hogy az alakuló ülésen a németek mellett magyarok is megjelentek s egy idő után összefogva a Szózatot énekelték. "Voltak olyanok, kiknél szájharmonika, sip és riasztópisztoly volt, és igyekeztek a német szónokokat megzavarni beszédükben."

1941 szeptemberében Fehér Antal jánoshalmi napszámos többek előtt hitet tett a proletár internacionalizmus mellett. Kijelentette:¹⁶² "Az orosz hadsereg lefogja hengerelni a magyar hadsereget, mert az orosz katonák igen jól fel vannak szerelve és jól ki vannak képezve, az orosz hadsereget a magyar hadsereg meg sem közelíti; ...Nekem a nemzeti kormány rendszer nem tetszik, én csak a nemzetközi rendszert szeretném. Hitlert és a nemzeti szocialistákat naponta háromszor megnyuznám fakéssel, mert miattuk sok ártatlan orosz hal meg." A Szegedi Főügyészség az ellene kiadott vádiratban megállapította, hogy mivel "a történelem tanúsága szerint a kommunista rendszer csakis erőszak útján valósítható meg" ezért a terhelt cselekménye alkalmas "az állam társadalmi rendjének felforgatására".

A Szegedi Főügyészség 1941 szeptemberében Nagy Ferenc hódmezővásárhelyi lakos ellen adott ki vádiratot "az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos

felforgatására irányuló folytatólagosan elkövetett vétség" címén. Nagy Ferenc kommunistának vallotta magát,¹⁶³ és a szovjet csapatok győzelmében hitt. Kijelentette: "A szovjet tudná tartósan biztosítani a jövőnkét". Arra a kérdésre, hogy nem fél-e a rendőrségtől, a következőket válaszolta: "Nem, vannak már ott többen, Budapesten 2000 ember van le-tartóztatva, de eljön még a mi időnk, és megmutatjuk ki az igazi magyar."

Nagy Ferenc a tárgyaláson a szovjet repülők teljesítményeit a német és magyar repülők teljesítménye fölé helyezte. Arra a kérdésre, hogy mit szól a német csapatok előrenyomulásához, kijelentette: "Ez csak trükk az egész, de majd úgy járnak, mint Napóleon serege, jön a tél, és akkor ott verik tönkre őket, csak Karácsonyig kell várni..." A bíróság Nagy Ferencet 2 hónapi fogházra mint főbüntetés-re, továbbá 3 évi hivatalvesztésre ítélte.

Faragó József zsákoló-munkás Szegeden 1941 október 14-én, nyilvánosan tett kijelentéseiben a Tanácsköztársaság alatti rendszert kívánta vissza. Kijelentette, hogy "Kun Béla ideje alatt sokkal jobb helyzete volt a magyar-nak, mint most". A Főügyészség vádirata alapján a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa Faragó Józsefet 2 hónapi fogházra, továbbá 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélte.¹⁶⁴

A Szegedi Főügyészség 1941 november 20-án egy egész csoport ellen adott ki vádiratot államellenes szervezkedés miatt. A csoport tagjai: Sulyán György, Rajki Ferenc, Szverle Mihály, Szverle Etel és Keresztes Mihály, továbbá Czippele István, Czippele Istvánné, Birkás Imre és Czikora István Orosházán a Munkásotthonban szervezkedtek.¹⁶⁵ A csoport tagjai többségükben iparossegédek voltak. A csoport vezető egyénisége Keresztes Mihály magánalkalmazott volt, ő maga a munkásotthonban a jelenlévőknek majdnem naponként külpolitikai beszámolót tartott. A Főügyészség

vádirata szerint Keresztes a beszámoló anyagát "a budapesti pártközponttól kapott hírekből s az angol s orosz rádió híreiből" állította össze. A Törvényszék Sulyán Györgyöt 4 hónapi fogházra ítélte, Rajki Ferencet és Szverle Mihályt pedig 2-2 hónapi fogházra ítélte. A többi vádlottat bizonyíték hiányában felmentették.

Az előbb említett szervezkedés eszmei irányítója Keresztes Mihály az SzDP orosházi kerületi titkára volt. Keresztes Mihály kezdeményezésére alakult meg /a többszöri betiltás után ismételten/ a Földmunkás Szövetség helyi csoportja. Endrődi helyi vezetője Gyuricza Pál lett. Ő, aki a kommunista mozgalom régi harcosa volt, kísérelte meg a budapesti szálak felvételét, sikerrel. 1941 októberé végén Ságvári Endre megbízásából¹⁶⁶ Holstein László beutazta Békés megye falvainak egy részét, hogy az OIB rendszeres évi szemináriuma hallgatására parasztfiatalokat hívjon Budapestre. Ezeken a szemináriumokon az OIB kommunista vezetői fiatal parasztkádereket neveltek a Kommunisták Magyarországi Pártja és a függetlenségi mozgalom számára. Holstein így eljutott Endrődre is, ahol Gyuricza Pállal folytatott megbeszéléseket. Gyuricza a szemináriumra Uhrin Istvánt ajánlotta és ugyanakkor megkérte Holsteint, hogy az OIB küldjön könyveket, sajtótermékeket az endrődiek számára.

Novembertől januárig Uhrin István valóban Budapesten tartózkodott s rendszeresen látogatta a Conti utcában, a Német utcában az ifik számára tartott előadásokat, megbeszéléseket. A szemináriumokon, ahol Ságvári Endre, Levin Tibor vezették többnyire a beszélgetéseket, a függetlenségi mozgalom legfontosabb kérdéseiről: Magyarország függetlenségéről, a nyilas veszély elleni összefogásról, a háboruban való magyar részvételről folyt a szó. Az összejöveteleken ugyanakkor megismerkedtek a hallgatók egymással is és megbeszélték a hazatérésük után kialakítandó kapcsolatokat. Uhrin István 1942.

január végén érkezett vissza Endrődre, ahol azonnal hozzáfűzött - a kapott utasításoknak megfelelően - a függetlenségi mozgalom szervezéséhez. A Katolikus Körben beszámolt Gyuricza Pálnak, Kurilla Bálintnak, Uhrin Györgynek, Gellai Józsefnek, Hornok Imrének, majd Szabó Péternek, Kurilla Istvánnak a Budapesten hallottakról. Beszért a szovjet csapatok visszavonulásának taktikai okairól, a Parasztszövetség szervezéséről. A csoport tagjai a kapott tájékoztatás alapján széleskörű agitációs tevékenységet fejtettek ki. Ezt segítették elő az OIB-től rendszeresen kapott könyvek, sajtótermékek is. Márciusban Plaveczi János mezőberényi szervezőnek, aki szintén résztvett az OIB szemináriumon, sikerült felvennie a kapcsolatot Uhrin Istvánnal. Mezőberényben - az idősebb szociáldemokrata párttagok tiltakozása ellenére - sikerült megalakítani az ifi-csoportot s kísérletet tettek erre Kondoroson is.

A szervezőmunka, melyről budapesti kapcsolataikat: Kállai Évát és László Lenkét állandóan informálták, szépen haladt előre: kibontakozóban volt a függetlenségi mozgalom vidéki szárnya. Tudunk arról, hogy ugyanekkor Békéscsabán és környékén, s mint a fentiekben láttuk Keresztes Mihály vezetésével Orosházán és környékén is létrejöttek a mozgalom csoportjai. A fentiek ismeretében még súlyosabban kell megítélnünk az Kállay-kormány politikáját: a kommunisták üldözése és a földmunkásmozgalom eltiprása, a vidéki függetlenségi ellenállási mozgalmat is reményteljes kibontakozása közben folytatta meg.

1941 végétől 1942 márciusáig azonban még mindig a mozgalom fellendüléséről beszélhetünk. 1941 december 17-én a Szegedi Főügyészség azért adott ki vádiratot Lengyel János ellen,¹⁶⁷ mert az nyilvánosan kijelentette, hogy várja az oroszokat, "szegény munkás testvéreit". Lengyel, -aki cipészsegéd volt - kijelentette: "Majd ha az oroszok... Magyarországra jönnek, akkor én leszek a népbiztos és a templomokból színházat és mozikat csinálunk..."

Muladi Máté ellen a Szegedi Főügyészség azért adott ki vádiratot, mert a német haderő visszavonulásáról és a szovjet csapatok győzelméről tett nyilvánosan kijelentéseket. A Főügyészség vádirata szerint "az orosz hadsereg feltétlen győzelmének hangoztatása és e feletti öröm kifejezése, valamint annak állítása, hogy Oroszországban jobb állapotok uralkodnak, mint nálunk, alkalmas arra, hogy a hallgatóság érzésvilágát az oroszoknak Magyarországra való bejövetele és bolsevista államrendszer megvalósulásának kívánása felé terelje".¹⁶⁸

Id. Szabó Imre és Szabó Imre szentesi napszámosok nyilvánosan a szovjet rendszer eljövételét kívánták. Többek előtt kijelentették, hogy "a burzsujokat ki kell irtani, bárcsak már jönne a szovjet rendszer, mert akkor mindenkinek jobb dolga lenne, nem kellene annyit dolgozni, nem gyilkoltatnák akkor halomra a katonákat és mindenkinek lenne cipője, élelmiszere". Mivel a Főügyészség nem tudta tanukkal rájuk bizonyítani kijelentéseiket, kénytelenek voltak a vádat elejteni.¹⁶⁹

Tóth Endre 1942. január 27-én agitációs célból Bajára küldött levelet, amelyben a burzsoá rendszer összeomlásáról írt. Többek között a következőket írta: "Reszketek burzsoák, mert ütött az utolsó órátok, el fogtok pusztulni, mint minden a történelemben halálra ítélt rendszer... a melósok nem riadva vissza még jobban agitálnak, szervezkednek, egy-két elveszett mártír helyébe száz és száz új meggyőződéses melós jön... az öntudatos, osztálytudatos proletárok, elvtársak nem hátrálnak. Célkitűzéseinket bármi áron elérjük! Addig nem nyugszunk..."¹⁷⁰ Tóth Endre lakatossegéd ellen az ügyészség vádiratot adott ki, amelyben leszögezték, hogy az általa "felsorolt elvek a jelenleg Oroszországban uralmon lévő szovjet-rendszer alapvető tételeit képezik."

A kommunisták elleni ellentámadás során a vidéki, szegényparaszti kommunista szervezetek felgöngyölítésére is sor került. 1942 januárjában Békés megyében, Gyulaváriban letartóztattak egy 21 tagu kommunista csoportot,

gy. en. okmány
szovjet rendszer

akik közül két elvtársat súlyos börtönbüntetés után a keleti frontra, büntető századokba osztottak be, és ott a "mozgó vesztőhelyen" szenvedtek mártirhalált. E kommunista csoport ugyanugy, mint a környező helyiségekben létrejött csoportok, Ságvári Endre útján közvetlenül kapcsolódtak a párt központi szerveihez.¹⁷¹

A Horthy rendszer Simondán Pál és Simondán György mindszeinti földműveket internálta, mert a Magyar Tanácsköztársaságról tettek kijelentéseket, és Magyarországon a kommunizmus eljövételét hirdették.¹⁷²

Dimovics László ellen azért adtak ki vádiratot, mert Békés községben a szovjet hatalom magyarországi megvalósításának ügyében agitált. Ezért a Szegedi kir. Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa egy évi fogházra, mint főbüntetésre, továbbá 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlatának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélték.¹⁷³

A Szegedi Főügyészség 1942. március 13-án Ruzsali Vincéné szegedi lakos ellen¹⁷⁴ azért adott ki vádiratot, mert az orosz csapatok bejövételétől a kedvezőbb állapotok kialakulását várta.

1943. június 10-én a Főügyészség Lengyel Ágoston, a Népszava című lap terjesztője ellen adott ki vádiratot, mert Szegeden, 1942. áprilisában a Szovjetunióban dolgozó munkások helyzetéről nyilatkozott. Kijelentette: "Oroszországban jobb dolga van a munkásoknak, mint itt, a munkások egyenlők a mérnökkel". A Törvényszék 200 pengő pénzbüntetésre mint főbüntetésre, továbbá 1 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlatának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélte.¹⁷⁵

Balogh József cipészsegéd, a Zsurkó-cipőgyárban társai előtt a szovjet munkásság jó viszonyait dicsérte. Kijelentette,¹⁷⁶ hogy "ha behívnának katonának, az első lennék, aki teljes felszereléssel együtt átszöknék az oroszokhoz". 1942 májusában Pál Sándor gazdasági cseléd, kötegyáni lakos a szovjet csapatok Magyarországra való bejövételét kívánta. Pál Sándort az öttagu büntető tanács

öt hónapi fogházra és 3 évi hivatalvesztésre ítélte.¹⁷⁷
1942. június 12-én¹⁷⁸ Kraszkó György békéscsabai földmű-
ves "az orosz kommunista rendszer Magyarországon való
megvalósítása" mellett nyilatkozott.

1942 júniusában a kommunista üldözések köze-
pette az ügyészség vádiratot adott ki Dian Mihály kon-
dorosi földműves ellen, mert Magyarországnak Németország
részéről történő kizsákmányolásáról és a szovjet csapatok
előrenyomulásáról többek előtt nyilatkozott¹⁷⁹. Elmondta:
"Az oroszokat nem lehet legyőzni, azoknak olyan óriási
tankjaik vannak, hogy mindent eltaposnak, ami elébük ke-
rül. A németek és szövetségesei sok katonát vesztek
már az orosz harctéren, és az oroszok Lenbergben vannak.
A németek Magyarországról a terményt és a nyersanyagot
elviszik, kizsákmányolják, és a jegyrendszert nekik kö-
szönhetjük."

Mihalovics Mihály bunyevác nemzetiségű bajai kő-
művessegéd¹⁸⁰ 1942 júniusában Garán nyilvánosan agitált.
Segéd társainak a demokráciáról, a háború kimeneteléről
és a kommunista rendszerről beszélt. Farkas András hódme-
zővásárhelyi lakos ellen azért adott ki vádiratot, mert
a magyar kormányt szerb ellenes politikájáról nyilvánosan
véleményt mondott.¹⁸¹ A Főügyészség Csernok Mátyás ba-
tonyai mezőgazdasági napszámos¹⁸² ellen azért adott ki
vadiratot, mert nyilvános kijelentései szerint az oroszok
győzelme esetén jobb sorsa lenne a magyar népnek. Cser-
nokot 1 hónapi fogházra, továbbá 3 évi hivatalvesztésre
ítélték.

Piláth Pál kötélgyártó^{hol} segéd ellen nyilvános agi-
táció miatt adtak ki vádiratot.¹⁸³ Piláth a szovjet nyug-
díjrendszert ismertette és a magyar lakosság rossz közel-
látásának okairól nyilatkozott. 1942. november 14-én Sze-
mesi Sándor gyári munkás¹⁸⁴ a Lippai-féle fűrésztelep mun-
kásainak a szovjet csapatok előrenyomulásáról beszélt, s
ezért 6 heti fogházra és 3 évi hivatalvesztésre ítélték.
Dinnyés Ferenc,¹⁸⁵ neves festőművészünk nyilvánosan a
magyar csendőrség és rendőrség módszereiről nyilatkozott.

ad.27.289/1943.k.u.s.s.a.

A szegedi kir. ügyészségtől.

A kir. Törvényszék Ottagu Külön Tanácsa Elnökének,

S z e g e d .

A nyomozás iratainak csatolása mellett a következő
v á d í r a t o t

nyújtom be:

Vádem a szabadlábban lévő Muladi Máté, nős Ferró Rozáliával, Hódmező-
vásárhelyen, 1908. szeptember hó 12. napján született, ref. vallásu, magyar
anyanyelvű, kubikos, irai olvasni tud, büntetlen, vagyontalan, hajduszebeszlői
lakos, gyanúsítottat az 1921. III. t. c. 5. §-ának 1. bek. alá eső az állam és
társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás
vétsége címén,

m e r t

Szegeden, 1941. év telén, közelebből meg nem határozható időpontban,
amikor a német csapatok a téli állásaikba vonultak vissza, Miles Péter
cipész mester műhelyébe a következő kijelentéseket tette: "Győznek a csá-
pataink és szépen vonulnak előre" /értve ehalatt, hogy az oroszok nyemják
vissza a németeket:/ s azt is mondotta: "Az oroszok ^{nek} győznökkell, hisz min-
den országban van katonája és én is az ő katonája vagyok". - Azt is emlitet-
te, hogy: "sokkal jobb a helyzet Oroszországban és alig várja, hogy itt le-
gyenek az oroszok," amely kijelentéseivel az állam és társadalom törvényes
rendjének erőszakos felforgatására izgatott.-

A fő tárgyalás megtartására az 1938. évi XVI. t. c. 1. §.-ának 5. pontja
alapján a szegedi kir. törvényszék Ottagu külön tanácsának van hatásköre
és illetékessége.-

Az idézendők jegyzékét csatolom.

I n d e k o l á s :

A terhelt tagadásával szemben a kihallgatni kért tanúk egybehangzó
vallomása alapján bizonyítható, hogy a gyanúsított az indítványi részben
részletesen leírt kijelentéseket tette.

Az orosz hadsereg feltétlen győzelmének hangoztatása és e feletti
öröm kifejezése, valamint annak állítása, hogy Oroszországban jobb állapotok
uralkodnak, mint nálunk, alkalmas arra, hogy a hallgatóság érzésvilágát az
oroszoknak Magyarországra való bejövetele és belsevista államrendszer meg-
valósulásának kívánása felé terelje.-

Minthogy a belsevista államrendszer Magyarországon a köztudomás
szerint is csak jelenlegi állami és társadalmi rend megsemmisítése útján
valósulhat meg, a terhelt cselekménye a vád tárgyát képező bűncselekmény

A Szegedi Főügyészség Muladi Máté kubikos ellen azért a-
dott ki vádiratot, mert 1941 telén a német csapatok visz-
szavonulásáról és az orosz csapatok győzelméről tett
nyilvánosan kijelentéseket.

7 5 3 5 /1941.k.u.szám.

A szegedi kir. ügyészségtől.

A ./, alatti nyomozati iratokat a következő
v á d í r a t

mellett küldöm meg:

Szabadidőben levő Rébék Nagy Imre 56 éves, hódmezővásárhelyi szül. és lakos, ref.vallásu, törvényesen elvált, ír-olvas, vagyontalan, kőművesmester, súlyos testi sértés, lopás és hatósági község elleni erőszak vétsége miatt 3 ízben fogházbüntetéssel, az 1921: III.t.c. 5.§.-ában meghatározott vétség miatt 1935.évben, a szegedi kir. törvényszék által 14 napi fogházzal büntetett előéletű terheltet,

1 rb. az 1921: III.t.c.5.§. első bekezdésében meghatározott, folytatólagosan elkövetett, az állam társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló szegítési vétség miatt azszal vádolom, hogy

Hódmezővásárhelyen, 1941.év folyamán, több egymástól különböző, közelebbről meg nem állapítható alkalommal, de egységes akaratelhatározással, az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és az ugynevezett proletártársadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos uton való létesítésére szegített szegítéssel, hogy utóan, korcsmahelyiségben és kőműves munkája közben munkahelyein, minduntalan azt hangoztatta, hogy ő meggyőződéses kommunista, csak a kommunista rendszer képes a munkások és dolgozók részére kielégítő termelési és gazdasági rendszert alkotni, e célból szükség van a világ proletárjainak egyesülésére, nálunk is meg kell valósítani a kommunista rendszert s ezért jelszava: "Világ proletárjai egyesüljete".

./.

a kir. törvényszék öttagu külön tanácsa T l n ö k é n e k,

S z e g e d .

Rébék Nagy Imre hódmezővásárhelyi kommunistát nyilvános agitáció miatt 1941-ben 1 évi fogházbüntetéssel súlytották. Rébék a proletárság osztályuralmának erőszakos, forradalmi uton történő létesítéséről nyilatkozott.

11.368/1942.k.útszám.

A szegedi kir. ügyesség vezetőjéhez
A Kir. Törvényszék Üttagu Külön Tanácsa E l n ö k é n e k,

S z e g e d.

A nyomozás iratának csatolása mellett a következő
v á d í r a t o t

nyújtom be:

Vádolom a szabadságban lévő L e n g y e l Á g o s t o n
Szegeden, 1922. szeptember hó 1.napján született, magyar anyanyelvű, rk.
vallásu, nőtlen, vaskereskedő segéd, vagyontalan, katona nem volt, írni-
olvasni tud, büntetlen, szegedi lakos terheltet az 1921.évi III.t.c.5.§.-ának
1.bekezdése alá eső, az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására
irányuló izgatás vétsége miatt,

m e r t

Szegeden, 1942. április hó 12. napján, úrv. Vince Ferencné laká-
sán a Népszava című politikai lapra való előfizetés gyűjtése végett megje-
lent és ott beszélgetés közben azt a kijelentést tette: "Oroszországban jobb
dolga van a munkásnak, mint itt. A munkások egyenlők a mérnökökkel és ott a
munkás úgy jön ki a gyárból, mint egy ur",

amely kijelentésével az állami és társadalmi rend erősza-
kos felforgatására izgatott.

A főtárgyalás megtartására az 1938.évi XVI.t.c.1.§.-ának
5. pontja alapján a szegedi kir. törvényszék Üttagu Külön Tanácsának van
hatásköre és illetékessége.

Az idézendők jegyzékét csatolom.

I n d o k o l á s.

A terjesztnek részbeni ténybeli beismerése, valamint a tel-
jesen érdektelen Vince Ferenc és Nagy Lajosné tanuk vallomása alapján bise-
nyitható, hogy az indítványi részben írt helyen, időben és körülmények között
a szösz szerint leírt kijelentéseket tette.

Mint hogy e kijelentések az oroszországi állapotokat a magya-
rországi állapotoknál kedvezőbb színben tüntetik fel, alkalmasak arra, hogy a
hallgatóság érzésvilágát a szovjet-orosz állapotok megvalósulásának kívánsága
felé terelje. A szovjet-oroszországi állapotok azonban a köztudomás szerint
is a kommunista államtanuk rendszere alapján épültek fel, ezek pedig az ugy-
nevezett proletár társadalmi osztály kizárólagos utalmának erőszakos uton
való megvalósítása által jöttek létre.

Ezért a szovjet-orosz állapotok Magyarországon is csak a
jelenlegi állami és társadalmi rend erőszakos megsemmisítése és a proletár
társadalmi osztály kizárólagos utalmának erőszakos uton való létesítése által
valósulhatnak meg, így a terhelt kijelentései a vádbeli bűncselekmény megál-
lítására alkalmasak, s a vádemelésnek tehát indokolt.

S z e g e d, 1943.évi június hó 10.napján.

Dr. Balázs Sándor ok.kir. főügyész helyettes, ok.kir. ügyesség vezetője.

Lengyel Ágoston vaskereskedő segéd, szociáldemokrata párt-
tag, a Népszava című lap terjesztője 1942 áprilisában
nyilvánosan agitált, a Szovjetunióban dolgozó munkások
helyzetét ismertette.

2059/1942. k.ü. szám.

A szegedi kir. ügyészégtől.

F és egyéle lán nem lehettek

<A magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség^{stb.} miatt R á c z J á n o s> elleni bűnügyben, Méltóságodnak 1942. évi augusztus-hó 28. napján kelt ad. 479/J.ü. 1942. sz. leiratára tisztelettel jelentem, hogy a kir. Kuria 1942. május 6. napján kelt B. I. 1391/1942. sz. ítéletével a közvédlő semmisségi panaszára a jóbüntetés mértékét megsemmisítette s a kiszabott fogházbüntetést 3 évre emelte fel.

Vádlott és védő semmisségi panaszát elutasította.
S z e g e d , 1942. évi augusztus hó 30. napján.

A kir. ügyészség elnöke szabadságon:

[Handwritten signature]
k.ü. alelnök.

Méltóságos

Kir. Törvényszék Urnak,

S z e g e d .

A Szegedi kir. Törvényszék által Rácز János ellen hozott 1 évi és 6 hónapi fogházbüntetést a Magyar kir. Kuria 3 évi fogházbüntetésre emelte fel. Rácз a Kommunista Párt kizárólagos uralmának erőszakos uton való létesítéséről beszélt.

Kijelentette: "Jobb lenne, ha a csendőrség és a rendőrség a bűnözők felkutatásával foglalkozna, nem pedig a becsületes és ártatlan embereket hajszolná, mert a kormánynak és a nyomozó szerveknek a jelen időkben folytatott jobboldali tevékenysége rohamosan segíti elő a baloldali törekvéseket. Mert minden okos embernek be kell látni, hogy minden akció reakciót szül és az, aki ezt nem érti meg, az bolond."

Terhes József tápéi lakos ellen a Főügyészség vádiratot adott ki, mert "tiltott kommunista eszméket terjesztő festményeket vásárolt". A képek címei voltak: "Kenyer", "Gond", "Gyár", "Végtelen menet", "Bálvány", "Iga", "Ragok", "Éhség" és "Reggel".¹⁸⁶ A vádirat szerint "a kommunista szervezkedés anyagi eszközeit képezik az ilyen sajtótermékekből befolyt jövedelem."

1943. január 12-én a magyar csapatok számára bekövetkezett a voronyezsi katasztrófa. Pár nap eltelte után nyugodtan ki lehetett jelenteni, hogy a második magyar hadsereg nincs többé. Mintegy 40 000 magyar katona lelte halálát, s mintegy 70 000 került nagyrészt sebesülten vagy megfagyva szovjet fogságba. A magyar hadtörténelem legnagyobb áldozatot követelő veresége volt ez. A magyar lakosság itthon rövid idő eltelte után már értesült az eseményekről. Oláh János hódmezővásárhelyi napszámos 1943. február 19-én a voronyezsi vereségre célozva kijelentette: "6-8 hónap múlva itt lesznek az oroszok és akkor felmegyek Pestre tanulni. A németek most az egyszer nem győzhetnek, most az egyszer a tuloldalon győznek. Horthy akkor vette ki a zsebünkől a pénzt, amikor a darutollas katonákkal fellépett".

Az Oláh János ellen kiadott vádirat megállapította, hogy a vádlottnak "az oroszoknak Magyarországon való megjelenésekor alkalma nyílta Budapesten valami kommunista tanfolyamra beiratkozni és a kommunizmus eszméit magába szivnia." Továbbá a vádlott kijelentése alkalmas arra, hogy "az elégedetlenkedőket hajlamossá tegye a bennük felébresztett vagy szunnyadozó gyűlölet

hatása alatt az állam és a társadalom törvényes rendjének esetlegesen erőszakkal való megdöntésére." 187

Ebben az időben hasonló volt a helyzet a Dél-magyarországgal szomszédos megyékben is. Baranya megye társadalmának valamennyi dolgozó rétegét erősen súlytotta a háború okozta gazdasági, katonai és politikai helyzet és ennek hatása egyre jobban érződött a közvélemény hangulatában. Még a "Dunántul" és a "Pécsi Napló" szovjetellenes cikkei, valamint a megye vezetőinek szovjetellenes kirohanásai sem tudták ellensúlyozni a háborúellenes, antifasiszta hangulatot, amelyet a voronyezi katasztrófa után a frontról hazakerült nagyszámu sebesült és szabadságos katona "frontpropagandája" keltett. Pécsre 1943. március 16-án futott be 350 sebesülttel a nyolcadik kórházvonat. Irhatta az egyik buzgolkodó ujságíró a Pécsi napló 1943. február 17-i számában¹⁸⁸ "Józsi elvesztette a jobb lábát, de kárpótlásul kap érte egy családi házat". Ez csak olaj volt a tüzre, s valósággal kínálta az alkalmat a tisztábban látó munkások felvilágosító, leleplező beszélgetéseire.

A szegedi parasztság az eddig ismertetett ellenállási akcióin tulmenően az 1943. május 16-án megtartott "József Attila Szegeden" c. irodalmi esten való megjelenésével is kifejezésre juttatta antifasiszta beállítottságát. A kommunisták az előkészületek során a Szeged környéki paraszt-szervezetek tagjait is mozgósították, s így az előadáson főleg munkások és parasztok vettek részt. Az irodalmi est előadója Kállai Gyula volt,¹⁸⁹ aki hangoztatta, hogy József Attila független, szabad államot akart, s hogy ezért ma is harcolni kell, megerősítve ezzel a hallgatóságban az antifasiszta ellenállás szükségességének a gondolatát.

1943-ban mind világosabbá vált, hogy a németek elvesztették a háborút. A szegedi illegális kommunisták is erős agitációba kezdtek, a szociáldemokraták, az antifasiszta, demokratikus gondolkodású egyének, főleg ér-

telmiségek között az egység kialakítása érdekében.

Min?
A szegedi kommunisták nemcsak részt vettek a legális szervezetek tevékenységében, hanem a mozgalom eredményesebb irányítása érdekében a vezető funkciók megszerzésére is törekedtek. Így például a Szociáldemokrata Párt szegedi szervezetének végrehajtó bizottságában beválasztották az illegális kommunista Ladvánszki Józsefet, a baloldaliak közül pedig Gyólai Istvánt, Farkas Istvánt, Kovács Józsefet és Id. Komócsin Mihályt.¹⁹⁰ "Nyilvánvaló, hogy ilyen összetételű vezetőség nem fog eleget tenni annak a központi rendelkezésnek, hogy tilos a pártban szovjet propagandát kifejtteni, és minden párttag köteles azonnal jelenteni a helyi csoport vezetőségének, ha azt veszi észre, hogy valaki szovjet propagandát terjeszt..." - olvashatjuk az egyik rendőrségi jelentésben. *Vtiro? Melj? jld?*

A bérharcok, a szökések a hadiüzemekből, a szabotázs-akciók mellett - a korábbi évek tapasztalatainak megfelelően - az 1943-ban tartott irodalmi estek jelentősen hozzájárultak az antifasiszta összefogás eszméjének propagálásához és demonstrálásához. Az illegális kommunisták vezetésével zsufolásig megtelt a Tisza Szálló nagyterme, amelyben a jóelőbb ismertetett József Attila-ünnepséget rendezték. Ezt követően október 10-én Ady-emlékestet rendeztek, amelyen mintegy 600 főnyi munkás és értelmiségi hallgatóság vett részt. Az irodalmi estek, az antifasiszta eszmék hatása olyan jelentős volt, hogy a Belügyminisztérium 1943. október végétől megtiltotta a politikai pártoknak a műsoros estek rendezését.

1943 végén - a különböző akciók során - a gyakorlatban is megvalósulni látszott a szegedi munkásság egysége, munkásegységfrontja. Erre az időre a háboru elején fellépett jobboldali irányzat már elszigetelődött, a mozgalom vezetése a forradalmi munkásmozgalom kezébe került.

Szeged környékén nagyobb méreteket öltött a mezőgazdasági munkások gazdasági mozgalma olyan helyeken, ahol nem hadiüzemmé nyilvánított nagybirtokon dolgoztak,

vagy még nem álltak "honvédelmi" munkabavétel címén katonai vezetés és biráskodás alatt. A hatóságilag megállapított alacsony munkabérek és rossz munkaviszonyok elleni tiltakozásuk és ellenállásuk itt még általánosabb volt, és kezdett tömegméretűvé válni. Ezt bizonyítják az ország különböző részeiből érkező jelentések, a munkáltatók sorozatos panaszai és a fasiszta kormányzerveknek a mezőgazdasági munkások megmozdulásait letörni szándékozó intézkedések. A Szeged környéki nagygazdák a következő jelentést küldték a felsőbb kormányzervekhez: "Közismert tény, hogy a mezőgazdasági munkások országszerte szabotálnak és nem hajlandók egyrészt a napot kidolgozni,... másrészt a hatóságilag megállapított bérért munkába állni... így hiába a gazda minden igyekezete..., hogy minél többet és minél jutányosabban termeljen, mert a munkásokkal szemben tehetetlen... Reménytelenül nézünk a jövő elé" - írták, s katonai munkásszolgálatosok mielőbbi kirendelését kérték a hatóságoktól.¹⁹¹

1943 tavaszán Frecska Sámuelné ^{hízel?} ellen azért indítottak eljárást, mert az orosz hadifogságba kerültek jó sorsáról beszélt.¹⁹² Frecskáné kijelentette, hogy "... az oroszok nagyon jó bánásmódban részesítik a foglyokat. Az oroszok nem akarnak semmit csak a saját portájukat védik! Az oroszok mostani háboruját úgy kell érteni, mint pl. valakit a szomszédja indokolatlanul megtámad... s a megtámadott fél csak a saját portáját védi. A németek a foglyokat mind kiirtják. Példának említhetem a sógorom és családja sorsát. A német-jugoszláv háború idején sógoromat a németek fiával együtt kivégezték..."

Takács János hódmezővásárhelyi gyári munkás ellen azért indítottak eljárást, mert megszökött a budapesti hadianyag gyárból. 1943 júliusában Takács János elmondta: "Én katonaszökevény vagyok, mert megszöktem a frontról, illetve megszöktem a munkahelyemről amely valamelyik hadianyag gyár Budapesten mert most már a hadiüzemi munkások is katonaszökevényeknek számítanak. Engem a csendőrök kö-

röznék, de nem félek ha száz csendőrrel találkozom is. A puskát Ukrajnában földhöz vágтам azzal, hogy itt egy meg a fene, nem harcolok tovább. Egy ízben már megszöktem a hadiüzemből, de a csendőrök visszavittek a hadianyaggyárba, és most újra megszöktem." 193

Knopf János szegedi péksegédet 1 hónapi fogházra, és 1 évi hivatalvesztésre ítélték, mert 1943. augusztus 18-án nyilvánosan elhangzott kijelentéseivel a szovjet és angol csapatok bejövételétől sorsuk jobbra fordulását várta.¹⁹⁴ Tóth Sándorné szegedi lakos 1943. augusztus 18-án németellenes kijelentéseket tett, a magyar nép nyomorúságát a németekkel való szövetségekötésben látta.¹⁹⁵ 1943 októberében Lőkös Sándor az urí osztály ellen izgatott, és a háborút az urak érdekében lévőnek tekintette. "Miért vérzünk? Az urakért, a nagy jó urakért ontjuk véreinket, azután eldobják az embert, mint a rongyot. Most 20 dkg kenyeret kapunk, majd eljön még az idő, amikor 120 dkg-ot is adnának, akkor azonban már késő lesz."¹⁹⁶

Rébék Nagy Imre hódmezővásárhelyi kommunista ellen 1943 decemberében azért adtak ki újra vádiratot, mert nem szüntette be kommunista tevékenységét, sőt, "kapcsolatot tartott fenn az orosházi kommunista elvtársaival".¹⁹⁷ Fokozódott az ellenállás a Délmagyarországgal szomszédos megyékben is. Baranyában a harcos összefogás egyre erősebb jelei mutatkoztak a bányászok között a háború későbbi szakaszában. A rendőrség jelentése szerint a pécsi bányákban 1943. május 1-én 950 bányász helyett csupán 54 jelent meg a munkahelyén. A vasasi bányászok közül "a Szent István aknába 250 bányász helyett 4, a Ferencz József aknába 195 helyett 7, a Thommen aknába 310 bányász helyett csak 10 szállt le."¹⁹⁸ 1943 őszén a Békepárt Központi Bányászbizottsága kapcsolatot épített ki a pécsi bányászokkal. Az aknákon 3-5 tagu akciógárdákat hoztak létre, amelyek szóbeli agitációval egybekötve terjesztették a röplapokat, felhívásokat.

Láthatjuk, hogy a kormány és a náciellenes jobb-

oldal minden erőfeszítése ellenére sem sikerült a kommunistákat teljesen elszigetelni. Sőt, mint látjuk 1943 végén nőtt azok tábora, akik a kommunisták nélkül elképzelhetetlennek tartották a kibontakozást. A "hintapolitika" egyre világosabban kirajzolódó csődje növelte a kommunista eszmék befolyását a dolgozó tömegek körében.

Szabó Ferenc Kőröstarcsán már 1944 januárjában¹⁹⁹ nyilvánosan hangoztatta, hogy a szovjet csapatok bejövételét várja. A Csapó-féle tanyán állandóan 10-15 főnyi munkás jelenlétében a következő kijelentéseket tette: "Fel kellene aggatni a nyakánál fogva Horthyit és Hídfert is, mert belevitték a népet a háboruba. A sok magyar vért feláldozták. Gondoljátok, hogy a magyar és a német megnyeri a háborút? Az a rendszer kéne nekünk, ami az oroszoknál van. Sokkal jobb lenne, ha az oroszok bejönnének, rendet csinálnának,... nem lenne jegyrendszer". Szabó Ferencet a Szegedi Törvényszék Öttagu Külön Tanácsa 6 hónapi fogházbüntetésre és 3 évi hivatalvesztésre és 2000 P. pénzbüntetésre ítélte.

A kommunisták javaslatára és szervező munkájuk segítségével ült össze Vésztőn 1944 februárjában a Földmunkások Országos Szövetségének Kongresszusa,²⁰⁰ amelyen az ország különböző vidékeiről 1500 küldött vett részt. A háboru kitörése óta ez volt a falusi proletariátus első országos megmozdulása. A kongresszuson a mezőgazdasági munkásság és a szegényparaszság egyöntetűen fellépett az ellenforradalmi fasiszta rendszer és annak nemzetvesztő politikája ellen. A magyar paraszság legjobb erői határozott készséget mutattak a háboruellenes és a demokratikus átalakulásért folyó harcra. E harci elszántság bizonyítéka volt a földmunkáskongresszus. A kongresszus határozatban fogadta el a független, szabad, demokratikus Magyarországra - benne a radikális földreform végrehajtására és a béke megteremtésére - vonatkozó kommunista javaslatokat.

Ezt követően a Békepárt olyan szervezetek létrehozását is szorgalmazta, amelyekbe nemcsak a kommunisták, hanem a békét igénylő, a békéért harcolni kész emberek is tömörülnek. A Békepárt röpirataiban ilyen - ugynevezett - békebizottságok megalakítására szólította fel a haladó erőket. A felhívásra az ország legkülönbözőbb vidékein, főleg falvakban békebizottságok alakultak. A kommunisták a nemzeti összefogás helyi szerveit kívánták e bizottságokon keresztül megteremteni, olyan helyeken is, ahová a Kommunista Párt nem jutott el, s ahol a Kisgazda Párt és Szociáldemokrata Párt ellenezte a helyi pártszervek együttműködését.

Békés megyében azokon a helyeken, ahol a földmunkások szervezete erős volt, a különböző pártállású parasztok békebizottságokat alakítottak. Első ilyen békebizottságok Tótkomlóson, Csorváson, Orosházán, Nagyszénáson²⁰¹ kezdtek tevékenykedni.

Egyre erőteljesebb, radikálisabb intézkedéseket fogantatosítottak azok ellen, akik a békéért és függetlenségért felemelték szavukat. A gyulai kir. ügyészséghez 1944. február 9-én bejelentés érkezett Móricz János ellen. A vádirat szerint: "Móricz János 1944. január 31-én Köröstarcsán Tusz Ferenc, Kurucsó Jánosné és Hajdu Jánosné Köröstarcsai lakosok előtt kijelentette, hogy Hitler és Göbbels már nem nyerik meg a háborút, ... a németek elbukták a háborút, mindenütt vonulnak vissza, nem kimélnék sem aggastyánt, sem gyermeket. A vonatból a németek kidobálják a sebesült magyar katonákat". A csendőrségi kihallgatási jegyzőkönyv tanúsága szerint azt is kijelentette, hogy amit mond, jelentessék meg ujságban, hogy mindenki megtudja. Tusz Ferenc tanu elmondotta: "Tudomása van arról, hogy Móricz Jánosnak megbízatása van arra, hogy a vidéket járja és az ipari munkásokkal beszélgessen."²⁰² Móricz Jánost 5 hónap és 20 nap fogházra, mint főbüntetésre és 1 évi hivatalvesztésre ítélték. Ugyanakkor politikai jogainak gyakorlását 3 évre megvonták.

*Antal Mihály a Béképárt vezetője?
Hosszú a SZDP névű Hosszú,*

A Béképárt tevékenységének másik fő iránya a helyi vezetők tájékoztatása, valamint felvilágosító előadások megszervezése volt. Az előadók természetesen nem mint a Béképárt küldöttei szerepeltek az előadások hirdetésekor, hanem mint az Országos Földmunkás Szakosztály, az SZDP képviselői. 1944 tavaszán Szarvason, Nagyszénáson és Orosházán a demokratikus erők összefogásának szükségességéről, a függetlenség kivívásáról, a fasizmus elleni harcról tartottak előadásokat. A központi előadó: Marosán György, Hubai János, a helyiek: Keresztes Mihály, Szemenyei Pál, Dumitrás Mihály, Birkás Imre, Soós Gyula, és Urbán István voltak.²⁰³

A szovjet csapatok közeledtével egyre többen várták azoknak az ország területére való benyomulását. Tóth Mária orosházi lakos ellen a Szegedi Főügyészség azért adott ki vádiratot, mert 1944. február 26-án többek előtt kijelentette, hogy már nehezen várja az orosz csapatok bejövetelét.²⁰⁴ Jung Gábor ellen azért adott ki az ügyészség vádiratot, mert a csendőrség és rendőrség intézménye ellen izgatott.²⁰⁵ Jung kijelentette: csendőrnek "iparos vagy tanult egyén nem köll, csak a testileg erős, szellemileg műveletlen, buta, aki a másikat ok nélkül is ütni verni tudja. Ez ma az állam embere."

Urbán!

Juhász Andrásné szlovák anyanyelvű békéscsabai lakos ellen a Főügyészség 1944. március 16-án azért adott ki vádiratot, mert több embernek a társadalmi tulajdon²⁰⁶ kedvezőségéről és a szovjet csapatok bejöveteléről beszélt.

1944. március 19-én a németek - köztudottan Horthy beleegyezésével és a politikai-hatalmi jogfolytonosság fenntartása mellett - megszállták az országot. A bevonuló német csapatok semmiféle szervezett ellenállással nem találkoztak, csak szorványos, egyéni ellenakciókkal. Egy ilyen esetről számolt be a bácsalmási Nemzeti Bizottság 1946-ban készített jelentésében,²⁰⁷ mely szerint Narancsik Pál bácsalmási lakos, 1944. március 19-én mint katona, hidőrséget teljesített az Ujvidék-Pétervárad közötti hid-

nál, s amikor a németek Pétervárad felől előretörték, golyószóróval támadta meg őket, s őrállásán haláláig védte.

A március 19-e utáni magyar katonai ellenállási akciók nem voltak számottevők katonai, hadműveleti, hadászati értékük szinte számításba sem vehető. ²⁰⁸ Elszigeteltek voltak, felszámolásuk nem okozott különösebb gondot a német parancsnokságnak. Annál nagyobb volt politikai, erkölcsi hatásuk. A német hadvezetőség előtt tovább csökkent a magyar hadsereg megbízhatósága, s ez a tény gyengítette a fasiszta német csapatok ütőképességét is, hiszen a magyar alakulatokat jobban szem előtt kellett tartaniuk.

A Délmagyarországgal szomszédos megyékben Baranyában, Tolnában és Somogyban sem volt számottevő fegyveres ellenállás a német megszállással szemben. Pedig erre még a németek sem számítottak. A kaposvári rendőrség 1944. április 8-án kelt havi jelentése ²⁰⁹ megállapította, hogy "... a német csapatok bevonulása zavarás nélkül történt meg. A németek először tartózkodó magatartást tanusítottak, később elmondták, hogy el voltak készülve az ellenállás leverésére, de erre nem került sor".

A német megszállás nem némitotta el azokat, akik kezdettől fogva antifasiszta magatartást tanusítottak, pedig Bávész Bertalan Battonyai géplakatosnak 3 gyermeke volt, mégis a német megszállás után március 22-én társai előtt a kommunista rendszert előnyeiről tett ki-jelentéseket. ²¹⁰ Hozzá hasonlóan Csizmadia István orosz-házi lakos társai előtt nyilvános agitációt folytatott. Többek között a Szovjetunió társadalmi rendszeréről és a szovjet hadsereg felszereléséről beszélt: "sokkal jobb volna, ha az oroszok jönnének be, és tudom, hogy kik az oroszok, mert 16 hónapig voltam náluk fogságban, ismerem az ottani rendszert... az oroszoknál sokkal jobb, mint Magyarországon. Nem is fogható a mi felszerelésünk az oroszokéhoz." ²¹¹

Szegeden ugynevezett fekete könyvet vezettek a rendszerrel, főleg a fasizmussal szembenállókról. Ezeket a német megszállást követően felkeresték a lakásukon, és néhány percet adva kísérték be őket a városházára.

Névsoruk:²¹² Balázs György, Bernáth András, Bodnár Lajos, Bozóki Lajos, Cseh Imre, Dáni János, Dobó Miklós, Engi István, Erős István, Gladics Gyula, Gombai Mihály, Gyolay István, Katona András, Kiss József, Kómócsin Antal, Komócsin Illés, Komócsin Mihály, Kovács József, Krajkó József, Losonczi Béla, Pappdi György, Szekeres Vincze, Szögi István, Tápai József, Tombácz Imre, Vörös József. A felsoroltak valamennyien ismert szocialisták voltak, és éppen ezért külön vették őket. Köztük voltak azok is, akikről nyilvánvalóan tudták, hogy kommunisták is.

A lista azonban bőséges választékát adja a haladó gondolkodásuaknak, az ellenzékieknek, az antifasisztáknak, akik mind a németekkel, mind a hazai csatlósaikkal szembenálltak. Ők voltak a tudatos és ismert, a rendszer szempontjából feltétlenül veszélyes egyének. Rajtuk kívül pedig még sokan voltak e táborhoz tartozók.

A kommunista agitáció hatásaként a megszállást követően fokozódott az ellenállás Békés megyében. Ez kifejezésre jutott a munkavégzés és a beszolgáltatás megtagadásában. Az aratási munkák idején Sterbecz József nagybirtokos bérleti gazdaságában Váradi Sándor vezetésével²¹³ a munkások egymás után tagadták meg a munkát. A főszolgabíró csendőröket vezényelt ki és karhatalommal kényszerítette a dolgozókat a munka elvégzésére.

A megszállás előtt legális, most illegalitásba került ellenzéki pártok vezetőit a kommunisták azonnal felkeresték és tárgyalásokat kezdtek az ellenállási front szervezéséről. Kommunista kezdeményezésre májusban létrejött az ellenállási mozgalom felső szerveként a Magyar Front. A Magyar Front megalakulása fontos állomása a németellenes erők összefogásának. Létrejöttének elsősorban demonstratív és politikai jelentősége volt. A Magyar Front

lelke a Békepárt volt. A partnerek, különösen a Kisgazdapárt jobboldali vezetői nem álltak egyértelműen a nemzeti felszabadító mozgalom ügye mellé. Elutasították a harc élesebb formáit, elsősorban a fegyveres felkelés megszervezését. A Kisgazdapárt jobboldali vezetői több esetben tiltakoztak a Magyar Front éleshangú felhívásai ellen. Ez a magyarázata annak, hogy a gyakorlati tevékenység messze elmaradt a propagált feladatoktól, és 1944 őszéig a fegyveres harc nem bontakozott ki.²¹⁴

A földmunkások és szegényparasztok között erősödött a német fasizmus és a rendszer elleni hangulat. Szaporodtak a "kormányzósértések", az állami és társadalmi rend elleni "bűncselekmények", a fegyveres erők, az alkotmány, a hatóság és a hatósági közegek elleni "bűncselekmények". Mind többen kerültek magatartásuk miatt rendőrhatósági felügyelet alá. Például Walfisech Károlyt a 8130/1939. ME. sz. rendelet 1. §-a alapján helyezték rendőrhatósági őrizet alá, azzal az indoklással, hogy "megállapítást nyert Walfisech Károly az 1918-as forradalom egyik részese volt, és azóta is baloldali ferforgató elemekkel állandó összeköttetést tart, miért is magatartását állambiztonsági szempontból veszélyesnek kell minősíteni."²¹⁵ Csicsely Pál szarvasi lakost szintén rendőrhatósági őrizetbe veszik, internálják. Indokolásul közlik a határozatban: "Az SZDP elnöke volt. Közismerten kommunista fel fogása miatt közrendi és állambiztonsági szempontból kívánatos az internálása."²¹⁶ Dr. Keszt Armin rendőrhatósági őrizet alá helyezésének indoka is hasonló az előzőekhez: "nevezett az 1918-as forradalmi időkben a forradalmi törvényszék vádbiztosa volt, jelenlegi magatartása is hozzájárult rendőrhatósági őrizet alá vételének elrendeléséhez."²¹⁷

Az internálások időtartamának meghosszabbítására is történik intézkedés. Ezt támasztja alá a gyomai főszolgabírói határozat: "Szabó Péter endrődi lakos jelenleg a kistarcsai internáló táborban tartózkodó egyénnek

rendőrhatósági felügyelet alatt tartását, internálását, a 760/1939. BM sz. rendelet 18. §-a alapján és értelmében hivatalból felülvizsgálva, továbbá is fenntartani rendelem. Indokolás: Így határoztam, mert internálnak eljárás alá vonása politikai magatartása miatt történt... Felülvizsgálat során figyelemmel a lakóhelyén még mindig mutatkozó nyugtalanságra, esetleges szabadon bocsátását indokoltnak még nem találhattam, mert éppen a multbeli magatartása következményeként, visszatérése a köznyugalom és a közrend további megóvása érdekében káros következményekkel járhat."²¹⁸ Wilson 2

A nagyszámu internálás mellett sokakat koncentrációs táborba deportáltak kommunista érzelmük miatt, közülük többen életüket áldozták. Az MSZMP Békés megyei Archivumában megtalálható visszaemlékezések tartalmazznak erre nézve adatokat. Így például: Szarvasról Csicsely Pált, Janecskó Pált, Kluzsjár Mihályt és Hoffmann Istvánt deportálták, egyedül Csicsely Pál maradt életben. A gyulavári Medgyesi Sándor és Szabó László is így halt mártirhalált.²¹⁹ Mladonyiczki Pál kondorosi lakost előbb Nagykanizsára, majd Kisbérre internálták, innen Németországba vitték, ahonnan nem tért vissza.

A Békepárt falusi vonalának saját nyomdaberendezése, külön sajtóterjesztő, ugynevezett "postázó" csoportjai voltak. Ennek tagjai voltak Fehér Zsuzsanna, Mezei Annak, Pintér Mariann, akiket a Horthy rendőrség 1944 nyár elején elfogott, vérbírósága elítélt, s később galádul kiadta politikai fogolyként a németországi koncentrációs táborokba való elhurcolásra.²²⁰ Fehér Zsuzsanna, egy ötgyermekes szeghalmi törpebirtokos leánya volt, aki a Békepárt röpcéduláinak terjesztője is egyben. A Csillaghegyen igen súlyos kínzásoknak vetették alá.

1944. júniusában, éppen aratáskor szovjet repülőgépekről magyar partizánokat dobtak le Békés község határában. Ez az esemény az egész községben óriási izgalmat keltett. Volt olyan partizán, aki nem a Körösbe

esett, hanem pl. buzatáblán ért földet egy arató csoport közelében. A partizánok egy részét a lakosság elrejtette, másutt a nép "rosszindulatulag" félrevezeti a kutatást végző hatósági közegeket. A partizánok elfogására különleges német katonai egység érkezett Békésre.²²¹ Nem merték ugyanis ezt a feladatot magyar katonákra bízni. A leventeoktatók vezetésével leventéket használtak fel a hajtóvadászatban, ez a község lakóiban óriási felháborodást keltett. A németek felhívták a lakosságot arra, hogy aki bármit tud a partizánokról, jelentse. Sokan félrevezették a katonákat, valótlan adatokat közöltek, más irányt jeleltek meg. Mégis sikerült néhányat elfogni, a németeknek voltak akik tüzharcban estek el, a partizánok nagyrésze sikeresen eljutott a kijelölt helyre. A helybeliekből többeket elfogtak, akik részt vettek a partizánok mentésében.

A Békés megyei lakosság hangulatát jól tükrözi a csendőrség 1944. április 28-i "heti összesítő jelentése". Ez a következőképpen számol be:²²² "a baloldali földmunkásság között a németellenes hangulat állandóan erősödik. Hírek szerint az orosházi földmunkáslányok és asszonyok nem állhatnak szóba német katonákkal, mert a férfiak nyílt utcán megszégyenítik őket... A tiszántuli földmunkásság általában szovjet győzelmet remél, és ebben bizik. Ugyanez a jelenség tapasztalható a volt szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők, továbbá tagok között is..."

Az antifasiszta erők a kegyetlen terror ellenére a Délmagyarországgal szomszédos megyékben is meg tudták teremteni az összeköttetést az országos, központi irányító szervekkel. Ennek alapján 1944 nyarán megalapult Pécsen a Magyar Front helyi szervezete, amelynek hatásköre mindhárom megyére kiterjedt. A Magyar Front alakuló ülésén realisan és körültekintően mérték fel az adott helyzetet. "Azt tudtuk - írja dr. Boros István, a Békepárt képviselője visszaemlékezésében -, hogy a szervezett munkásság kivétel nélkül, a polgári rétegek zöme, sőt a magyar értelmiség minden valamirevaló képviselője is alig várta a történelmi fordulatot, de tisztában voltunk azzal

is, hogy tömegakciók kezdeményezése ezek ellenére teljesen kilátástalan lenne. Ez az adott körülmények között mint terv sem merült fel. Az adott helyzetnek megfelelően, erőinknek arányában álló alkalmi vállalkozások, különféle szabotázs - és mentőakciók végrehajtása, a felszabadító harcok kedvező kimenetelét elősegítő cselekmények megszervezése annál inkább foglalkoztatott bennünket."²²³

Az ellenállás fokozódásával párhuzamosan fokozódott az internáltak és deportáltak összeszedése is. 1944 májusában a Békés megyében tartózkodó német biztonsági rendőrségnek már gondot okozott a deportálásra összeszedettek ideiglenes elhelyezése. 1944. május 6-án a német biztonsági rendőrség parancsnoka megjelent a gyulai kir. törvényszéki fogházban, ahol felhívította az ügyészség elnökét, hogy a deportáltak elhelyezése céljából zárkákat engedjen át a német biztonsági rendőrség céljára.²²⁴ A németek kívánságát teljesítették.

A Békepárt csekélyebb szervezeti hálózata ellenére is mindent megtett, hogy fokozza és biztosítsa az ellenállás kibontakoztatásának fegyveres katonai lehetőségeit. Erről a horthysta katonai parancsnokságok is tudomást szereztek. A Szegedi V. Hattestparancsnokság bizalmas parancsban tájékoztatta alárendelt alakulatait arról, hogy a Békepárt utasítást adott tagjainak lőfegyverek szerzésére²²⁵ a honvédség tagjaitól. Ugyanakkor okulva a Békés megyei lakosság partizánokat segítő és bujtató akcióiból a Szegedi V. Csendőrkerület 1944. június 19-én utasítást adott ki, hogy a partizánok rejtegetőit a jövőben súlyosabb, szükség esetén halálos ítélettel fogják sulytani.²²⁶

A Szegedi Főügyészség és a Törvényszék a szovjet csapatoknak a határhoz való közeledésétől függetlenül igen keményen eljár azokkal szemben akik "az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására" törekedtek.

Kovács Ferenc szegedi kovácsmester 1944 júliusában pl. "csak" azt jelentette ki többek előtt, hogy "Hála Istennek már közelegnek az oroszok, csak 10 km-re vannak a határtól..." - mégis azonnal eljárást indítottak ellene és igen súlyos büntetést helyezett a vádirat kilátásba Kovács Ferenc ellen.²²⁷

A Horthy rendszer az utolsó pillanatokig fenntartotta a terrort és az államapparátus elnyomó gépezetét, sőt még fokozta is azt. Ennek ellenére a becsületesen gondolkodó délmagyarországi dolgozók a legvadabb terror légkörében sem engedelmeskedtek azoknak a rendeleteknek, amelyek a végső kétségbeesésben lévő rendszer szüleményei voltak. Mezőhegyesen Hunyatyinszki Mátyás és Kozák János, az utóbbi a községházán volt alkalmazva - megsemmisítette a kiűritési rendeletet és ezzel sikerült megakadályozniuk az állami gazdaság csédeinek és napszámosainak elhurcolását.²²⁸ Közben a háború fokozatosan közeledett és 1944. szeptember 23-án a szovjet csapatok átlépték hazánk határait. Bács-Kiskun megye déli részén ekkor szerb partizántevékenységek észleltek a hatóságok. Ezért szinten naponta sürgették a hatóságok a rejtés: adó növényzet - kukorica, napraforgó - levágását.²²⁹ Az 1947. évi párizsi békeszerződést előkészítő bizottság iratainak áttanulmányozása során derült ki, hogy 1944. október 1-től a Szegedi V. Honvéd Kerületi Parancsnokság személyi állományából fokozódtak a magyar katonák átállásai a Vörös Hadsereghez.²³⁰ Ezek az átállások objektíve gyengítették a horthysta hadsereg helyzetét.

1944 szeptemberében a KB a tanulságokat mérlegelve s egyben azért, hogy a munkásosztály szerepét a függetlenségi mozgalomban erőteljesebben hangsúlyozza, elhatározta, hogy visszaállítja a párt kommunista elnevezését... Arról tudunk például, hogy Blahut János címére Békéscsabára 1944. szeptember 12-i dátummal röplap érkezett a párt újraalakulásáról.²³¹

1944. M. 16. D. 14/2. szám.

A Gyulai kir. Ügyészségtől

Németóságos

Kir. Főügyészek Uraik

S Z E G E D .

A német biztonsági rendőrség megjelent nálam, s a kir. törvény-
széki fogházban kb. 18 - 20 személy elhelyezésére kért 1 - 2 sárkát. A
sárkák csak összegyűjtés céljára kell, mert mikor egy ily létszám megvan,
azokat elfogják szállítani. A beutaltaknak álmelését is kérte ígérve,
hogy a megállapított díjakat kifogják fizetni. >

Németóságosnak azt távbeszélőm bejelentettem és engedélyt kaptam
a 2 sárka átengedésére. Tisztelettel jelentem, hogy ennek folytán a fog-
házfelügyelőt utasítottam, hogy a német biztonsági rendőrség által beki-
sérteket a kijelölt 2 sárkába helyezze el, azokat a tűrszéknyvbe beve-
szetni nem kell, hanem ezen személyekről vezessen külön jegyzéket, azoknak
álmeléséről gondoskodják, s amikor egyesek a fogházból el lesznek száll-
lítva a számlát a német biztonsági rendőrségnek kifizetés végett mutatva
be s a befolyt összeget számolja el. 7

G y u l a, 1944. évi május hó 6. napján.

J. J. J.
kir. ügyéségi elnök.

A Német Biztonsági Rendőrség 1944 májusában és júniusá-
ban a Gyulai kir. Törvényszék Fogházában gyűjtötte ösz-
sze a deportálás céljából összeszedetteket.

A levelet Blahut János 74 éves gazdálkodónak kézbesítették, mivel az SZDP vezetőségi tagjainak nagy része ekkor már internálásban volt.

A csendőrségi jelentések a felszabadulás előtti utolsó napokban már egyöntetűen a néptömegek háboruellenes hangulatáról és a Szovjet Hadseregbe vetett bizalomról írnak:²³² "Ez a hangulat mindjobban erősödik, ami összefüggésben áll a katonai helyzetnek a Szovjet Hadsereg részére való előnyösebb alakulásával. Az ipari és mezőgazdasági munkások rétegeiben baloldali erős propaganda hatása folytán azon általános hangulat uralkodik, hogy a háború csakis az angolszász-szovjet szövetséges nagyhatalmak nyerhetik meg. Ma már nemcsak a szervezett munkásság hirdeti a szovjet győzelmet, hanem azok is, akiket a baloldali agitációnak ezideig nem sikerült céljainak megnyerni."

A Szovjet Hadsereg alakulatai 1944. október 6-án szabadították fel Békéscsabát és már október 8-án megalakult a Kommunista Párt helyi szervezete a sok vihart látott Munkásotthonban. A vezetőség tagjai Blahut János, Bottyánszki András, Bobroczy György, Gálik János, Kiszeli András, Kolarovszki János, Mazán Mátyás, Nyilas András, Weisz Lászlóné és Zsilák György voltak. Délmagyarországon a többi városban is közvetlenül a felszabadulást követő napokban megalakultak a Kommunista Párt helyi szervezetei. Makón a Kommunista Párt már a harcok elmulta utáni első napokban megalakult. Szegeden is a Kommunista Párt helyi szervezete alakult meg elsőként: Komócsin Mihály, Krajkó András, Komócsin Antal, Gombkötő Péter, és Katona András részvételével.²³³ A párt formálisan a Szegedre érkező Vas Zoltánnal való megbeszélés után alakult meg. Bácskiskun megyében, Kecskeméten a pártalakulások 1944 december végén zajlottak le.²³⁴ Délmagyarországon munkásmozgalmi hagyományaihoz méltóan közvetlenül a felszabadulást követő első napokban kezdték meg munkájukat immár a legális kommunista szervezetek.

3. Szabotázs-cselekmények

92. oldal
Ebben a fejezetben a Délmagyarországon elkövetett tudatos, aktív szabotázs-cselekményeket vesszük számba. Nem foglalkozunk a parasztság és más rétegek részéről jelentkező passzív ellenállási formákkal, annál is inkább, mert ezeket érintettük - szoros kapcsolatban lévő tényezőként - a parasztság és munkásság életkörülményeiről szóló fejezetben. Az aktív szabotázs-cselekmény az ellenállásnak egy magasabbrendű tudatos, szervezett formája.

A kutatás jelenlegi állása szerint Délmagyarországon az első nagyobb formátumu szabotázs-cselekményt 1942. június 8-án²³⁵ követték el. A szegedi kapitányság detektív testülete ekkor jelentette, hogy a Futura Rt. raktárait felgyújtották. A nyomozás során megállapították, hogy "este 8 óra körül a Bánomkert sor felől 3 fiatalember, 20-28 évesek, kerékpáron érkeztek, arról leugrottak, és a 3 fiatalember közül az egyik, aki hajadonfővel, ingben volt valamit a kezébe vett, ami pár pillanat múlva nagyot durrant, mintegy fegyver és valamit kilőtt belőle, a kilövés után mindhárman kerékpárra ugrottak és a jövetel irányába elhajtottak".

Még aznap, június 8-án körözést adtak ki a három ismeretlen tettes ellen. A körözésben közölték a valószínű személyleírást. A körözés szerint "a tettesek valamilyen terrorszervezet tagjai, kommunisták lehetnek".²³⁶ Megállapították, hogy a tüzet a tettesek "tűzvész okozására alkalmas katonai világháborús rakétával" okozták. A rakéta megtalált hüvelye 25 cm hosszú, 3,5 cm átmérőjű volt.

A Szegedi Rendőrfőkapitányság rádiótávíratot

adott le valamennyi állomásának. Ez már megállapítja, hogy a három férfi "magyarul beszélő fiatalember volt, ketten sötétszínű kabátot viseltek, a harmadik pedig kabát nélkül fehér ingben volt, kalapja egyik tettesnek sem volt. A rakétát a kabátnélküli, fehéringes fiatalember lőtte ki és dobta fel a háztetőre." A nyomozás a továbbiakban megállapította, hogy a rakéta "Bécsben, Hermann Weifenbach gyárában készült, az első világháboruban használt, gyújtogatásra alkalmas" rakéta volt.²³⁷

A nyomozásba bekapcsolódott az V. Honvéd Hadtest Kémelhárító Osztálya is, de eredményt ezuton sem sikerült elérni. Ezt követően a sajtó útján felhívást intéztek Szeged lakosságához, s a nyomozás elősegítését kérték a hatóságok. Eredményt ezuton sem sikerült elérni. A Szegedi Ügyészség 1943. február 22-én - jó fél évvel a szabotázsakció végrehajtása után - kénytelen volt a nyomozást beszüntetni.²³⁸ Sajnos nekünk sem állt módunkban megállapítani más forrásból sem, hogy kik követték el a szabotázsakciót, csak azt mernénk valószínűsíteni, hogy talán a szegedi egyetemisták között kell keresnünk a három bátor fiatalembert.

Nem sokkal később újabb szabotázsakciót hajtottak végre Szegeden. A Szegedi Rendőrkapitányság 1942. június 24-én kelt jelentése²⁴⁰ arról tudósít, hogy az V. Honvéd Közrendészeti Kórház az annak sebészeti osztályát déli 12 óra 30 perckor felgyújtották. Bár a Szegedi Ügyészség irataiban megtalálható a teljes nyomozati anyag, mégis éppen ennek átvizsgálása alapján azt kell mondanunk, hogy rendkívül ellentmondásosak azok a tanuvallomások, melyeket a tanuktól - akik egyben közvetlen érdekeltek is voltak - beszereztek. Nem lehet ugyanis megállapítani, - de a kettő közül bizonyosan az egyik - hogy a Honvéd Közrendészeti Kórház felgyújtását a padlástérben dolgozó munkások vagy az ottartózkodó közkatonák közül hajtotta-e végre valaki.²⁴¹

2 mi?
A nyomozási eljárás során nem tisztázódtak a felgyújtás körülményei, s a Szegedi Ügyészség 1943. április 13-án beszüntette²⁴² a további nyomozást, amelyről értesítette a Honvéd Közrendészeti Kórház parancsnokát is.

22 mi?
A makói rendőrkapitányság 1943. január 13-án jelentette,²⁴³ hogy ismeretlen egyének vonatkísiklatai kísérletet hajtottak végre, egy szerelvény ellen. Makó-Ujváros és Földeák között. A jelentés szerint a kísiklatást úgy akarták végrehajtani, hogy "a vasuti tősin és a vezetősin elhajlása közé, utburkolathoz való 10 cm méretű gránitkő kockákat ékeltek, számszerint 16-db-ot, s egy hasonló méretű égetett vastéglát tömködött a tettes a sínek közé". Végülis a kísiklást az akadályozta meg, hogy "a motorvezető észrevette, hogy a kocsi nagyot döccent, és nyomban leállította a szerelvényt, s a vonatkísérő személyzet segítségével kiszedte a sínek közé ékelte kődarabokat."

2 a rendőrség
7 elvonás?
A Hódmezővásárhelyi MÁV Osztálymérnökség kérte a makói csendőrőrsparancsnokságot, majd a csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságát /Békéscsaba/, hogy "ismeretlen tettesek elleni szabotázs²⁴⁴ és pályavétség címén" indítsák meg a nyomozást. A nyomozás során 82 tanút hallgattak ki. A makói rendőrkapitányság 1943. február 15-én kelt jelentése szerint a szabotázs akció elkövetőit a makói kommunisták²⁴⁵ között keresték. Az eredménytelen nyomozás miatt a Szegedi Ügyészség 1943. március 2-án kénytelen volt a nyomozást beszüntetni.²⁴⁶ Elmondhatjuk, hogy 1943 közepén országos jelenség a szabotázsakciók növekedése. A Csendőrségi Nyomozó Osztály Parancsnokságnak a belügyminiszterhez szóló - 1943. augusztus 19-én - kelt - jelentése²⁴⁷ arról számolt be, hogy a munkásság szabotázsmozgalmai országszerte növekednek.

1943. október 25-én a hódmezővásárhelyi lak-tanya udvarán lévő szalmakazlat gyújtotta fel ismeret-

len tettes. A nyomozást végző rendőrtisztek megállapították, hogy a leégett szalmakazalba "ismeretlen tettes gyújtószerkezetet helyezett el."²⁴⁸ Mivel a tettes kilétét nem tudták megállapítani a Szegedi Ügyészség 1943. december 7-én kénytelen volt a nyomozást megszüntetni.²⁴⁹

1944. február 22-én felgyújtották a Mezőgazdasági Közraktár Rt. raktárait.²⁵⁰ Megtalálták a tettet, Ördögh András szegedi lakos személyében. Az okozott kár elérte az 5 millió pengő értéket. A Szegedi Rögtönítélő Bíróság Ördögh Andrást B. IV. 1539/1944. sz. ítéletével 1944. március 9-én halálra ítélte.²⁵¹

Forradalmár volt-e Ördögh András? Az iratokból ez nem derül ki, az viszont igen, hogy proletár volt, किसानmányolt, kisémmizett, nyomorgó, 6 családos munkásember, aki megunta az éhezést, a nélkülözést és mindennek egyik alapvető okát a háborút. A kérdés: vajon nem lett volna még több Ördögh András Dél-Magyarországon? A leírtak alapján azt kell mondani: de igen, mint ahogyan voltak is, még hozzá elég sokan, akik kockáztatták az életüket, vagy vállalták a börtönt, az internálást, és 1944. március 9-e után a deportálást.

Szegeden a munkások harcának egyik legjellemzőbb formája a hadiüzemekből való szökés volt. 1943-1944-ben a katonai felügyelet alá helyezett gyárak számos munkását ítélte el a Szegedi Haditörvényszék egyhavi, hetenkint 2 napi börtönnel és kemény fekhellyel súlyosított fogházra, mert üzemüket "önkéntesen elhagyták" és szabotálták a termelést.²⁵² A haditermelést gátolták azok a kisebb szabotázsakciók is, amelyeket az Ujszegedi Kendergyár, a Szegedi Kenderfonógyár a Ládagyár, a Délmagyarországi Cipőgyár és más hadiüzemek munkásai egyenként vagy kisebb csoportokban hajtottak végre. A Kossuth-rádió felhívását követve néhány öntudatos szegedi munkás hatalmas károkat okozott a hadigazdaságnak az Ujszegedi Kendergyár egyik üzemrészlegének felgyújtásával.²⁵³

M. kir., rendőrség szegedi kapitányság detektív testülete

J e l e n t é s.

S z e g e d , 1942 évi június hó 8-án.

Tisztelettel jelentem, hogy a mai napon 19 óra 30 perczkor Magyar Károly rfőfelügyelő ur kp, ügy, tiszt azon utasítására, hogy a Futura Erzsébetrakpart 23 szám alatti raktárhelyiségére gyújtólapot dobtak vele együtt nyomban a helyszínére érkeztünk, ahol az alábbiakat állapítottuk meg: A Futura Erzsébetrakpart 23 szám alatti udvarában a kaputól kb. 40 lépésnyira az épülettől kb. 15 lépésnyira a vízlefolyó kanális mellett mintegy 50 cm-re a földön valamilyen gyúlékony tárgy elégett maradványait találtuk amelyet felszedtem és a csatolt borítékba beszolgáltatom.

A nyomozás nyomban bevezettem és ennek során az alábbiakat állapítottam meg, illetve kérdeztem ki:

T a n u k é n t

kikérdeztem K o v á c s L a j o s , aki 14 éves szegedi szül. rk, nőtlen, tanuló Liliom utca 12 szám alatti lakos előadta, hogy játszótársával 1942 évi június 8-án du. 5 -6 óra között a Liliom és Nap utca sarkán felmásztak az ottani sporttelep karitására és felültek, 8 óra 22 perczkor egy pukkanásra lettek figyelmesek s ekkor a hang irányába néztek és látták, hogy a Viola utca 2 számú ház irányában a levegőben valami felszökött ami fényesen füstölve égett és a Futura raktárgy~~iség~~ ~~felé~~ irányába repült, Hogy ez mi lehetett nem tudja. ~~így~~

T a n u k é n t

kikérdeztem D o b a G y ö r g y ö t , aki 13 éves szegedi szül. rk, tanuló Szeged Fenyő utca 2 szám alatti lakost is aki az esetet ugyanugy adta elő mint azt társa fentebb~~é~~ előadott.

Azonnal Magyar Károly rfűflő urral a kilőtt tárgy irányának megfelelően igyekeztünk a kilövés helyét megállapítani és ennek során eljutottuk a Liliom utca 2 számú házhoz, ahol a kapuban ülő idős nőt ki kérdeztük,

T a n u k é n t

özv, D e b n á r J ó z s e f n é szül. Barna Mária, aki 71 éves Esztergomban szül. rk,,özv, htb, Viola utca 2 szám alatti lakos ki azonban örag kora ~~daczára~~ csak 30 lépés távolságra tud ellátni, előadta, hogy a kérdéses napon du. 6 óra tájban a fenti ház elé kiült a kapuba. 8 óra után egy durranásra lett figyelmes de nem látott semmit sem. A hang a nem ~~esze~~ ~~esze~~ lévő vasuti töltés felől jött. Ennek az iránynak megfelelően elkezdte kutatni a környéken, amikor is a Viola utcára néz a sporttelep közepe ~~tá~~ a földön egy frissen lilőtt világháborús osztrák gyártmányu ~~kilőtt~~ ~~tárgy~~

Szegeden 1942. június 8-án ismeretlen tettesek felgyújtották a Futura Rt. raktárait.

6303/1944. é. n. szám.

A szegedi kir. ügyészség vezetőjéhez.

A gyújtogatás büntetésével terhelt Ö r d ö g h A n d -
r d s ellen indított büntetőügyben a mai napon tett telefoni jelenté-
semre hivatkozással mély tisztelettel jelentem Méltóságodnak, hogy
a nyomozás adatai - különösen a terheltnek részletei és tárgyi ada-
tokkal is támogatott beismerő vallomása alapján - Ördögh András
aki Szegeden 1891. november hó 24. napján született, r. k. vallású,
magyar anyanyelvű, női Rusai Juliannával, 6 gyermeke van, büntetlen,
vagyontelen, katona volt, írni olvasni tud, raktári munkás, szegedi la-
kos, alaposan gyanúsítható azzal, hogy Szegeden 1944. évi február hó
22. napján este 1/2 9 óra tájban a Mezőgazdasági Közraktárak r. t.
szegedi fióktelepének egyik 3 emeletes pincével és padlással is
ellátott nagy épületét, amelyben olajos magvak, nevezetesen ricinus,
kender, len, szójabab, napraforgómag és zöldborsó vetőmag volt nagy-
mennyiségben tárolva és amely épületnek földszinti helyiségében nap-
pali és éjjeli üzemből több géppel a magvaknak tisztítása, fésregte-
lenítése és osztályozása folyt, olyan időben, amikor a földszinti hely-
ségben 12 munkás dolgozott, felgyújtotta oly módon, hogy az épület első
emeleti raktárhelyiségében egymásra egész a mennyezetig elhelyezett
zsákok közé újságpapírra csavart, gépolajjal átitatott rongyot he-
lyezett és azt gyufával meggyújtotta. Az olajos rongytól a zsákok
és az azokban lévő hántolatlan ricinus magvak meggyulladtak, a tűz
a mennyezet deszkafödémére és tartóoszlopaira átterjedt és a szénáz
fászerkezetről a szintén fából álló lépcsőfeljárat is kigyulladt,
a tüzet ez továbbvitte a felső emeletekre, úgyhogy az épület a benne
lévő nagymennyiségű, vetésre elkészített olajos magvakkal együtt teljesen

./.

Méltóságos

Kir. Ügyész Urunk

S z e g e d

1944. március 9-én halálra ítélik Ördögh Andrást a
Mezőgazdasági Közraktárak Rt. felgyújtásáért.

A délmagyarországi részen - Csongrád megyében - végrehajtott szabotázsselekmények nem voltak elszigetelt, egyedi esetek. Hasonlóak fordultak elő a szomszédos Dél-Dunántul területén is. Ebben az időben a háborus termelés szabotálása, a hadigazdaság gyengítése, a háboruellenes propaganda erősítése a Békepárt egyik központi feladata volt. Ezt segítették elő a pécsi bányászok műszakmulasztásai, amelyek 1944 folyamán tovább erősödtek. Valamennyi pécsi téglagyár munkása sztrájkba²⁵⁴ lépett 1944 nyarán, s katonaságot kellett kirendelni a sztrájkmozgalom leverésére. A háboruellenes akciósorozat szoros része volt a komlói bányaüzem dolgozóinak 1944. szeptember 8-i munkamegtagadása is, amelynek²⁵⁴ következtében 80 vagon szénttermelés esett ki. Szeptember és október hónapokban, de különösen a nyilas hatalomátvétel után szaporodtak a szabotázsselekmények.

4. A Kossuth Rádió, a moszkvai rádió és a szövetséges hatalmak rádiói magyar nyelvű hireinek hallgatása és terjesztése

A Szovjetunióban élő magyar kommunisták 1941 szeptemberében a Komintern segítségével és a szovjet kormány támogatásával megindították a Kossuth Rádió²⁵⁶ adásait. A Kossuth Rádió leleplezte a magyar uralkodó osztályok súlyos felelősségét a szovjetellenes háboruban való részvételért. Állandóan sürgette az antifasiszta nemzeti egység, a függetlenségi front megteremtését. Utmutatásai, tanácsai, sztrájkra, szabotázsakciókra szóló felhívásai jelentős szerepet tölthettek be az ellenállási mozgalom kibontakozásában. A Kossuth Rádió a felszabadulásig működött.

A Kossuth rádión keresztül a moszkvai magyar kommunista emigráció a háboru egész ideje alatt naponta többször szólt a nemzethez. A Kossuth rádió rámutatott arra, hogy a fasiszta barbárság leküzdésére a nemzet összes becsületes, haladó, demokratikus erőinek az összefogására van szükség.

1942 végén ismertette a magyar néppel a függetlenségi mozgalom harci programját.²⁵⁷ Ez lényegében független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének ugyanazokat az alapelveit és követeléseit tartalmazta, amelyeket a Központi Bizottság 1941 áprilisi és júniusi ülései dolgoztak ki. A párt programjának és követeléseinek ismertetésében a Kossuth rádiónak nagy szerepe volt.

A Kossuth rádió elszánt harcot folytatott azért, hogy Magyarország szakítsa meg szövetségi viszonyát a fasiszta hatalmakkal. Figyelmeztette a nemzetet, hogy az ország a németek oldalán a biztos pusztulásba rohan.

A Kossuth rádió elszánt harcot folytatott a magyar hadsereg megmentéséért. Központi jelszava volt: "Hozzák haza honvédeinket!"²⁵⁸ Adatokkal bizonyította a magyar nép előtt, hogy a német hadvezetés csak megalázó szolgaszerepet juttat a magyar népnek, s a rosszul felfegyverzett magyar hadosztályokat a németek csak utóvédként használják, a legreménytelenebb vállalkozásokba kényszerítik.

Allandó témája volt a Kossuth rádiónak Magyarország gazdasági kifosztása. Konkrét esetek felsorolásával tárta a magyar nép elé azt a szomorú tényt, hogy a Harmadik Birodalom országunkat német élettérre alakítja át, s gazdaságilag teljesen tönkretesz. Sokat foglalkozott a parasztság embertelen kifosztásával.

A Kossuth rádió mindennapos harcot folytatott azért, hogy a magyar néptömegek németellenes harcát minél szélesebb alapokra fektesse. Kifejtette, hogy Magyarországon a nagy dolgozó osztályokon kívül jelentős antifasiszta erők vannak. Ebből a felismerésből kiindulva adásaiban súlyt helyezett a tömegek németellenes harcának megszervezésére és kiszélesítésére. Leleplezte és ostorozta a reakciós uralkodó körök hintapolitikáját. Leleplezte a kivárás politikáját. Ennek során nemcsak arra mutatott rá, hogy az uralkodó reakció becsstelen spekulációival milyen súlyos veszélybe dönti a nemzetet, hanem figyelmeztetett arra is, hogy a magyar ellenzéki pártoknak, elsősorban a Szociáldemokrata Pártnak és a Kisgazdapártnak gyorsan és határozottan szakítaniuk kell a kivárás bűnös politikájával, gyorsan és határozottan cselekedniük kell.

És mindezen túl, működésének első percétől kezdve sokat foglalkozott a Kossuth rádió a szabotázs- és partizánakciók szervezésének fontosságával. Adásaiban partizániskolát létesített.²⁵⁹ A munkástömegeket szakszerűen kioktatta, hogyan csökkenthetik a gyárak és üzemek háborús termelését. A parasztságot felszólí-

totta, hogy földjét hadja parlagon, terményeit rejtse el. Az ipari munkásságnak és parasztságnak megmagyarázta, hogy a magyar hazafiak és csoportok szabotázsakciói nem "egyéni akció", hanem a nép akaratának megnyilvánulásai, amelyek elősegítik Hitler vereségét és siettetik a háború befejezését.

Délmagyarországon a Kossuth rádió híreinek hallgatása mellett - az előkerült dokumentumok szerint - igen jelentős mértékben szerepelt a moszkvai rádió híreinek és a szövetéges hatalmak rádióállomásai közül az angol rádió híreinek hallgatása. Különösen az első kettőnek a hallgatása rendkívül el volt terjedve ezen a vidéken, és mivel az sok helyen csoportosan és rendszeresen történt,²⁶⁰ a Horthy-rendszer viszonyai között, falun, bizonyos értelemben a baloldali ellenállási mozgalom egyik megnyilvánulási formájának lehet tekinteni.

A rádióhallgatások hatását természetesen szinte lehetetlen lemérni, mert hírei, adásai csak titokban jártak szájról szájra, de némi fogalmat alkothatunk magunknak róla, ha felvázoljuk azokat a rendkívül változatos körülményeket és nehézségeket, amelyek között ezek a rádióhallgatások folytak.

A szegényparasztoknak abban az időben a legritkább esetben volt rádiójuk, így az esetek tulnyomó többségében máshová kellett menniük rádiót hallgatni. Részen spontán, majd főleg szervezetten, a legtöbb községben kialakult a moszkvai, majd a Kossuth-rádió hallgatásának rendje. Többnyire szimpatizáns kisiparosoknál, tanyán lakó kis- és középparasztoknál, munkásotthonokban, különböző egyesületek székházaiiban gyültek össze 5-6-an, néha többen is, hallgatni az adásokat.²⁶¹ Békésen például egy kocsmárosnál - volt vöröskatonánál -, egy ácsmesternél, egy timármesternél, egy műszerésznel, egy cipésznel, egy kisparaszt tanyáján és a népkörben hallgatták csoportosan a rádiót. Vésztőn a rádióhallgatás a Gazdakörben is folyt, amelynek gondnoka rokonszenvezett a

baloldali földmunkásokkal, ide egy pályafelvizágyó is hozta a híreket Bélmegyerről, ahol egy uradalmi gépész hallgatta Moszkvát. Füzesgyarmaton Tóth László kommunista érzelmű kisparaszt tanyájára járt a szomszédos akasztói uradalom aratói, egyszerre 25-30-an is, meghallgatni Moszkvát. Bucsán Gyurik András földmunkásnak volt rádiója és sokszor 8-lo-en is összejöttek nála. Eke István kisparaszt tanyáján szintén többen hallgatták Moszkvát. Gádorosról Csabacsüdre jártak megbízható helyre hallgatni az adásokat. Kisujszálláson az állomás várótermében kifüggesztett plakátokra írták: "Hallgasd Moszkvát!" és mellé írták az adások pontos idejét és a hullámhosszat.²⁶²

Mai szemmel nézve nem nagy dolgoknak tűnnek fel ezek, de a Horthy-rendszer légkörében, a főszolgabírák és csendőrszuronyok világában többszörös jelentőséggel bírt a legkisebb tett is, Csak ebben a légkörben értékelhető igazán a kommunisták, a baloldali mozgalmi emberek helytállása, akik fenntartották a szegénység ~~kösz~~ egy jobb és szabadabb világ bekövetkezésének a reményét. A tótkomlósi kommunisták²⁶³ a Kossuth-rádió adásait, híreit terjesztették a lakosság körében. Kapcsolatot létesítve a Békepárttal, helyben sokszorosították a röpcédulákat és kerékpáron terjesztették azokat a szomszéd községekben. A sokszorosító gépek minden alkalommal Benyó János földmunkás szerezte meg a községházáról. Feltétlenül meg kell említenünk azonban, hogy arra is vannak adatok, hogy a moszkvai rádió adásait már 1939-40-től rendszeresen hallgatták ezen a vidéken.²⁶⁴

Az is mutatja, hogy a Horthysta hatóságok igen nagy jelentőséget tulajdonítottak a külföldi rádióállomások magyar nyelvű hírei hallgatásának, hogy ügyészi és bírói szerveinek segítségével igen keményen eljárta azokkal szemben, akik hallgatták és terjesztették ezeket a híreket.

A Szegedi Főügyészség 1941. szeptember 12-én azért adott ki vádiratot Balogh Aladár csanádapácai állatorvos ellen, mert a moszkvai rádió adásai alapján nyilvánosan a német hadsereg helyzetének rosszabbodásáról beszélt. Kijelentette: "A helyzet állandóan rosszabbodik és el lehetnek készülni arra, hogy a nagyobb behívások, vagy mozgósítás lesz, mert a németeket a bolsevik hadsereg több helyen visszaverte".²⁶⁵ Oláh Emil kórházi szemészfőorvos Gyulán a londoni rádió adásait hallgatta és híreit terjesztette. Ezért a Gyulai kir. Törvényszék 800 pengő pénzbüntetésre ítélte.²⁶⁶ Valóban a Kossuth rádió a németek Moszkva alatt elszenvedett végleges vereségéről már 1941. december 13-án²⁶⁷ tudósított.

A Kossuth rádió 1941. november 14-i adásában leplezte le a kassai fasizta provokációt és a Szovjetunió ellen indított háború néppellenességét.²⁶⁸ Ennek nyomán Gábor Pál kiszombori napszámos Kassa német bombázásáról és az ország németek általi kirablásáról tett kijelentéseket. A Szegedi Főügyészség vádiratot adott ki ellene, s ezt követően a Szegedi Törvényszék a rádió híreinek hallgatásáért és terjesztéséért 8 napi fogházbüntetésre ítélte.²⁶⁹

Békés megyében a Kossuth rádió híreinek hallgatása nyomán vitakörök jöttek létre. Tagjai voltak: Uhrin György volt vöröskatona, szociáldemokrata párttag, Szabó Péter a KMP I. kongresszusának küldötte, Polányi István a Független Kisgazdapárt pótképviselője, a Parasztszövetség ideiglenes megyei alelnöke és Hornok Máté a Parasztszövetség endrődi helyi vezetője. Többnyire Kurilla István, Kurilla Bálint, Fülöp István és mások lakásán jöttek össze.²⁷⁰ Pártállásra való tekintet nélkül került itt össze minden haladó gondolkodású, hazája sorsáért aggódó ember. Később valamennyien le is buktak és a Szegedi Főügyészség 1943. szeptember 20-án "Kurilla Sándor és társai ellen" vádi-

ratot adott ki a Kossuth rádió, a moszkvai és angol rádió hireinek "csoportos hallgatásáért". A vádlottakat: Kurilla Sándor cipőfelsőrészkészítő segédet, Ohrin Olga cipőfelsőrész készítő tanulót, Szabó Péter földmunkást, Timár Elek vasutast, Vaszkó István cipészsegédet, Látkoczki Vincze cipészsegédet, Fülöp István baromfikereskedőt, Hornok József földművest, Soczó Vincze ácssegédet, Katona Béla tűzoltót, K. Timár Imre földmunkást, Hornok Imre cipészsegédet, Dobai János kovácsmestert, Szamos Imre gépkocsivezetőt többségükben fejenként 3-4 havi börtönbüntetésre, valamint 1 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére ítélték.²⁷¹

Gyulán 1941 decembere és 1944 márciusa között Papp István ácsmester lakásán jöttek össze többen a külföldi rádiók adásait hallgatni.²⁷² Papp István árusítás következtében 1944. március végén lebukott. Számára a felmentő ítéletet már a Magyar Köztársaság nevében hozták meg. 1942. február 15-én egy jelentősebb adás hangzott el a Kossuth rádió hullámhosszán. A rádió harcba hívta a magyar népet a békéért, kenyérért az új független Magyarországért.²⁷³

A Szegedi Főügyészség 1942. február 14-én Hollósi Mihály és társai gyulai lakosok ellen adott ki vádiratot "valótlan hírek terjesztéséért". Hollósi kijelentette: "Egy szovjet frontról hazatért magyar katonától tudom, miszerint nem igaz az, hogy Oroszországban rosszak az állapotok. Nem igaz az, hogy ott a népek el vannak nyomva, mert az oroszok nagyon jó állapotok között élnek."²⁷⁴

Tarkó Pál és Bula József Gyulavárin a moszkvai rádió híreit hallgatta és terjesztette. Elmondták, hogy "az oroszok a német vonalat már áttörték, s több mint 150 km-t vonultak előre. Továbbá elmondták, hogy egy orosz vadászgép egymaga lelőtt 10 német bombavető

gépet." Tarkó Pált 26 napi, Bula Józsefet pedig 1 hónapi fogházra ítélték.²⁷⁵ Gyulaváriban a kommunista, baloldali mag ereje és befolyása az egész község lakosságára kiterjedt. Békés megyében talán itt volt a legerősebb a baloldali mozgalom. Itt történt meg az, hogy a képviselőjelöltnek fellépő helyi nagybirtokos, Pongrácz grófot, akitől nagy részben kenyerük is függött és Gömbös Gyulát, akik választási gyűlést akartak tartani a községben, a Gyulavári kommunisták és baloldaliak kifüggyülték és a gyűlés megszakítására kényszerítették. A képviselő testületben a 20 választott tag a 30-as években már mind baloldali volt. Később, amikor az üldöztetések fokozódtak, a legális mozgalom lehanyatlott, de a mozgalom magja megmaradt, és továbbra is nagy befolyást gyakorolt a község politikai hangulatára. Egyszerre 8-lo helyen is hallgatták csoportosan a Kossuth rádiót és adták tovább híreit.

Popper Józsefet a Szegedi Kir. Itélőtábla 3 hónapi fogházbüntetésre és 1000 pengő pénzbüntetésre ítélte, mert a rádióban hallott hírek alapján többeknek a német hadvezetőség súlyos tagtaktikai hibáiról s az orosz és angol győzelemről számolt be.²⁷⁶ Gyulavári lakossága a továbbiakban is állandóan hallgatott magáról. 1942. április 25-én a Szegedi Főügyészség Rozek György gyulavári ácssegéd és öt társa ellen adott ki vádiratot a moszkvai és az angol rádió híreinek hallgatásáért és terjesztéséért.²⁷⁷ Rósenfeld Ferenc kereskedősegédet a Szegedi Törvényszék azért ítélte 1942. júniusában 10 hónapi fogházra és 3 évi hivatalvesztésre, mert a Békéscsaba és Orosháza között közlekedő vonaton nagyobb számú embercsoport előtt, a színültig megtelt vasuti kocsi-ban a németek elkerülhetetlen vereségéről beszélt.²⁷⁸ Hozzá hasonlóan Iczkovits Ferenc tótkomlói lakos ellen azért adtak ki vádiratot 1942 júniusában, mert szintén a német csapatok vereségeiről beszélt. A Magyar Királyi Kuria 1000 pengő pénzbüntetésre ítélte.²⁷⁹

1942. augusztus 25-i adásában a Kossuth rádió a függetlenségi front szervezeteinek megteremtésére hívta fel a magyar hazafiakat.²⁸⁰ Továbbá felhívta a hallgatók figyelmét arra, hogy Németország teljesen hadigépezete szolgálatába állította Magyarországot. 1942. szeptember 22-én Ruzsik Dezső Bácsalmási lakos ellen azért adott ki a Főügyészség vádiratot, mert terjesztette a rádióban hallott híreket: Németország teljesen kiszákmányolja Magyarország nyersanyag és élelmiszerkészletét. Ruzsik Dezsőt 500 pengő pénzbüntetésre ítélték.²⁸¹ Magyarország más részein is érvényesült a Kossuth rádió adásainak hatása. Például egy 1942. november 5-én kelt csendőrségi jelentés a Kossuth rádiónak a salgótarjáni bányamunkásokra gyakorolt hatásáról irt.²⁸²

A Kossuth rádió a voronyezsi katasztrófáról először 1943. január 17-i adásában adott hirt.²⁸³ "Voronyezs-nél elpusztult a II. magyar hadsereg, legjobb 10 hadosztályunk 120 ezer magyar katona. 40 ezer jutott fogságba, 80 ezerre rug a halottak és sebesültek száma."²⁸⁴ A Kállai-kormány mindenképpen el akarta titkolni az ország közvéleménye előtt a 2. magyar hadsereg pusztulását. Ez azonban csak részben sikerült. Csepreghy Gyula nagybányai kereskedő a moszkvai rádió adásából értesült a magyarokat ért vereségről. A Szegedi Törvényszék azért ítélte el, mert a rádió adásai alapján a magyar csapatok keleti harctéri megsemmisítését hiesztelte, s "a meghaltak számát 70 000 főben jelölte meg."²⁸⁵ Strasszer Miklós szegedi magántisztviselőt 6 hónapi fogházra és 3 évi hivatalvesztésre ítélték, mert 1943. február 15-én nyilvános helyen a németek sztálingrádi vereségéről és annak okairól beszélt.²⁸⁶

1943. április 9-én a Kossuth rádió adásában, májusi felhívásként a munkásság történelmi kihatásáról és feladatairól nyilatkozott meg.²⁸⁷ Ugyanezen a napon a rádió adásának hatására Tóth Lajos hőmezővásárhelyi lakos kijelentette, hogy ha Horthyék bevonultatnák ka-

tonának átszökne az oroszokhoz.²⁸⁸ 1943. április 9-én Citronyi Tibor békéssámsoni állatorvos a német és magyar hadijelentéseket valótlannak állította.²⁸⁹ A Szegedi Főügyészség Vittelkai Jánosné szegedi lakos ellen²⁹⁰ - 1943. április 10-én - azért adott ki vádiratot, mert az orosz és angol rádió híreit sorozatosan terjesztette. Wolf Mór hódmezővásárhelyi lakos annyira tájékozott volt a rádióadások alapján, hogy már 1943. május 3-án Göbbeknek Romániának a háboruból való kiugrásáról beszélt. "Kijelentette: "Van Önöknek fogalmuk arról mi van Hollandiában és Romániában? Románia ki fog ugrani a háboruból. Ezt a háborút biztosan elvesztik a németek, ezt már mindenki tudja. Nincs egyetlen komolyan gondolkodó ember, aki hisz a németek győzelmében."²⁹¹

A Kossuth rádió 1943. július 24-i adásában leplezte a Kállay-kormány különbéke-törekvéseinek igazi célját és sürgette a kormány megbuktatását.²⁹² Ugyanezen a napon Mikó GJózsef utór érsekcsanádi lakos arról beszélt, hogy a rádió adásai alapján őt két egyén arra akarta rávenni, hogy működjön közre a "Dunavölgyi csatorna hidjának felrobbantásában."²⁹³ 1943. augusztus 1-én a Kossuth rádió sztrájkharcra hívta fel az egész magyar munkásosztályt.²⁹⁴

1943 közén a Szegedi Főügyészség mind több vádiratot adott ki azok ellen, akik a külföldi rádióállomások magyar híreit hallgatták. Ez egyuttal azt is mutatja, hogy a német vereségek fokozódásával párhuzamosan a lakosság részéről fokozottabban mutatkozott igény a rádióállomások híreinek hallgatására. Vajda Béláné szegedi lakos ellen azért adtak ki 1943. augusztusában vádiratot, mert a londoni rádió hírei alapján többeknek a háború elvesztéséről beszélt.²⁹⁵ Hozzá hasonlóan Knopf János szegedi péksegéd a hírek alapján "az oroszok bejövetelét és ettől a munkásság helyzetének jobbulását" várta. Knopf Jánost 1 hónapi fogházra és 1 évi hivatalvesztésre ítélték.²⁹⁶

24.486/1943.k.ü.szám.

A szegedi kir.ügyészség vezetőjétől.-

Az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló izgatás vétsége és egyéb bűncselekmény miatt Boldog György és társai ellen indított bűnügyben Méltóságod 6405/f.ü,1943.számú rendelkezésében foglaltakhoz képest 7008/1942.k.ü.számú kiegészített határozat-tervezetemet az összes iratokkal együtt tisztelettel felterjesztem és jelentem,hogy az eredeti tervezetemben nem szereplő gyanúsítottakkal szemben azért nem intézkedtem,mert azokkal szemben bűncselekményt fennforogni nem láttam.-Mínthogy azonban a nevezetteknek az a cselekménye,hogy az ellenséges propaganda híreket hallgatták,összefüggésben áll Boldog György és társainak valótlán hír terjesztési ama cselekményeivel,hogy rádiójuk az ellenséges propaganda hírek vételére beállították,ennél fogva a nyomozást e gyanúsítottakkal szemben nem szüntettem meg,hanem együttes állásfoglalás,illetve a nevezettekkel szemben teendő esetleges intézkedések végett a nevezettek ügyét is áttettem a gyulai kir.ügyészséghez.-

S z e g e d,1943.évi október hó 26.napján.-

B. M. L.
kir.főügyészi helyettes.

Méltóságos

Kir.Főügyész Urnak

Szeged.-

A Szegedi Főügyészség 1943. október 2-án vádiratot adott ki Boldog György és 35 társa ellen, mert a Sarkadi Kerületi Olvasóköri csoportosan a moszkvai rádió magyar nyelvű adásait hallgatták.²⁹⁷

A Kossuth rádió 1943. október 23-án "az igazi hazafiakról" sugárzott műsort.²⁹⁸ Ebben a műsorban ismertették az ország lakosságával, hogy "a kommunista lefogások, tömegpercek, felleppviteli tárgyalások nem érnek véget. Erdélyben, Budapesten, Délmagyarországon a katonai és polgári börtönökben százával ülnek munkások, parasztok csak azért, mert kommunisták és a békéért harcolnak. Keresztes-Fischer belügyminiszter tegnapelőtt jelentette be a kormánypárt értekezletén, hogy sikerült ártalmatlanná tenni a "Békepart köntösében felépő" kommunista szervezkedést." A hadihelyzet alakulása - amelyről a moszkvai Kossuth adó magyar nyelvű adásai adtak tájékoztatást - a Békepart rölapjai, az ezekhez kapcsolódó szóbeli agitációk eredményeként sokan tiltakoztak a katonai behívások ellen, és nyíltan kifejezésre juttaták azt az álláspontjukat, hogy a németek elvesztik a háborút. Sok helyen Békésen, Gyulaváriban, Endrődön stb. az adás után politikai vitákat rendeztek. Pedig "a szovjet rádió magyar nyelvű adásainak már egyszerű hallgatásáért is 2-15 napig terjedő fogházbüntetés járt."²⁹⁹ Füredi László csongrádi lakos ellen az ügyészség 1944. február 10-én azért adott ki vádiratot, mert a szövetséges államok rádióállomásait rendszeresen hallgatta és ezeket a magyar nyelvű híreket terjesztette. Füredit később a felszabadulás után a 9590/1945. ME sz. rendelet értelmében felmentették.

1944. március 14-én, közvetlenül a német megszállás előtt a Kossuth rádió sürgette a partizánharc elkezdését.³⁰¹ Ennek azonban mint az előző fejezetekben szoltunk már róla igen jelentős - szubjektív - akadályai voltak. A német megszállás után még tovább fokozódott a külföldi adóállomások magyar nyelvű híreinek hallgatása. Szegvári Istvánné és Fazekas Sándor szentesi földművesek ellen - 1944. május 5-én - az ügyészség azért adott ki vádiratot, mert a rádióhírek alapján a háboru végleges elvesztéséről tettek kijelentéseket.³⁰²

1944. március 20-án a Kossuth rádió újra a fegyveres nemzeti ellenállásra szólított fel minden magyart.³⁰³ A következő napon március 21-én a Kossuth rádió instrukciókat adott³⁰⁴ a partizánharc megindítására, fegyverek és robbanóanyag szerzésére. A Hitler ellen elkövetett merénylet után, s erről értesülve Deutsch Sándor szegedi lakos nyilvánosan helyeselte az ellene elkövetett merényletet, mert véleménye szerint az emberiség ellen elkövetett legnagyobb kegyetlenkedéseket az ő vezetésével tervezték ki. Deutsch Sándort már a Magyar Köztársaság nevében mentették fel 1946-ban.³⁰⁵ A Kossuth rádió a helyzet súlyosbodásával párhuzamosan fokozta adásainak számát. 1944. augusztus 9-én már a nyilasok puccsterveinek megghiúsítására hívta fel a hazafiakat.³⁰⁶ A Kossuth rádió egyik legnagyobb jelentőségű felhívása mondhatnánk riadója október 16-án a nyilas puccs után hangzott el: "A haza veszélyben van! Előre a haza megmentésére!"³⁰⁷

A szomszédos megyékben, különösen a Dél-Dunántulon jelentősen növekedett 1943 második felétől az idegen rádióadások hallgatóinak száma. A hallgatókat itt a bányászok között, más ipari munkások és a Békepárt tagjai között kell keresnünk. A pécsi dohánygyár dolgozói közül például az idegen rádióadások hallgatása miatt 1943-44 folyamán több egyént letartóztattak.³⁰⁸ Máza és Szászvár bányavidék környékén Horváth István szervezte a rádióhallgatásokat és azok propagandáját. Elsősorban a bányamunkásság volt az a réteg ezen a vidéken, amelyik a Kossuth rádió adásainak a legszorgalmasabb hallgatója volt.³⁰⁹ Somogy megyében a hírek terjesztőit azonnal internálták.³¹⁰ Tolna megyében szintén a lakosság széles rétegeit hallgatták a külföldi rádióállomások magyar nyelvű adásait.³¹¹

5. Antifasiszta és háboruellenes röplapok terjesztése

1941. júniusában Magyarország is hadat üzent a Szovjet államnak. A KMP e nehéz helyzetben feladatként a következőket jelölte meg: "A kommunista párt központi bizottsága elhatározta, hogy minden munkáját és akcióját a jelenlegi fő feladat alá rendeli: Magyarország felszabadítása a német imperializmus igája alól, a német hadsereg eltávolítása az országból, a Szovjetunió elleni indokolatlan háboru megszüntetése."³¹² A kommunista párt tehát munkája középpontjába a háboruellenes német fasizmussal szembeni függetlenségi harcot állította. Széleskörű propaganda tevékenységet fejtett ki. Legfontosabb jelszavai: Azonnali különbékét! Független, szabad Magyarországot! Egy magyar katonát sem Hitlernek! Békét, kenyeret! Hozzák haza honvédeinket! E jelszavakat tartalmazó röplapok jelentek meg országszerte. Az első vádiratot a Szegedi Főügyészség - 1941. június 19-én adta ki - röplapok terjesztése miatt. Szalkai Borbála banktisztviselő és Békéscsabai valamint ujkigyósi társai ellen azért adtak ki vádiratot, mert a londoni rádió által leadott híreket "gépirásos röplapon" terjesztették.³¹³ Szabó Sándorné gyulavári lakos ellen a Főügyészség vádiratot adott ki, mert 1941 nyarán a birtokába jutott C.C.C.P. felírásu röplapot más gyulavári lakostársainak átadta.³¹⁴ Az ügyészség vádiratában leírja, hogy a röplap a "Szovjet Oroszországi gazdasági és termelési mód-szert méltatta".

1942. május 19-én Szeghalmon, a község főutcáján három kerítésre mésszel a "Kenyeret és békét!" jelszavakat festették. Június 26-án a békéscsabai vasutállomáson kézzel sokszorosított kommunista röplapokat találtak: "Egy falatot, egy katonát se többet Hitlernek! Békét, kenyeret!"

Külön béke!" - hirdetik a függetlenségi mozgalom jelszavait a kicsi cédulák.³¹⁵

1942. december 25-én Szegeden olyan röplapokat terjesztettek, amelyeket Budapestről a Kommunista Párt juttatott le terjesztésre. Ezeket a röplapokat a Szegedi Rendőrkapitányság az utcáról begyűjtette és átadta az ügyészségnek. A Főügyészség megindította az eljárást ismeretlen tettesek ellen háboruellenes és munkás-paraszt összefogást hirdető röplapok terjesztése miatt. A röplapok szövege volt: "Elég volt a háboruból!" "Követelj békét!" "Munkások, parasztok, intelligencia fogjatok össze!" "Több kenyeret és zsirt!" "Hozzák haza azonnal honvédeinket!" "Követelj ujévre külön békét!" "Le a Hitler-bérenc kormánnyal!"³¹⁶ Hasonló tartalmu röplapokat juttatott a kommunista párt a Viharsarok központjába, Békéscsabára is.³¹⁷

A háboru óriási terheket rótt a néptömegekre. A gazdasági nehézségeket fokozta az is, hogy a németek rengeteg élelmet elvittek az országból. A háboruellenes hangulat erősödött. Ezt bizonyítják a röplapok szövegei is, amelyeket Békéscsabán 1943 elején terjesztettek. A rendőrség a III., a IV., az V., és VI. kerületben 307 db 6x12 cm-es és 7x11 cm-es kézi nyomdában készült Talpra magyar! Le a kormánnyal! szövegű röplapot szedett össze, melyen sarló-kalapács rajza volt látható.³¹⁸ 1943. április 23-án csendőrségi jelentés számolt be arról, hogy a Viharsarok vidékén széles körben terjesztik a fasizmus ellenes, békét követelő kommunista röpiratokat. A jelentés szerint "április 14-én virradóra Orosháza középületeire ismeretlen tettesek kommunista jelszavakat tartalmazó papirokat ragasztottak. A kommunista jelszavakat piros ironnal, kézzel írták. A szöveg így hangzik: Ne felejtsd a 48-as német elleni szabadságharcot elvesztettük. Vesszen a német! Ha halni kell, hazánkért haljunk nem a svábokért!" - továbbá "Magyarok! Figyelem! 1 000 éves ellenségünk a német. A németek oldalán har-

colni hazaárulás!" - és végül "Magyarok! Harcoljunk hazánk megmaradásáért és nem idegen nemzetért! Ébredj magyar! Szüksége lesz reánk a hazának. Ne add véred a németért, 1 000 éves ellenségünkért!"³¹⁹

1943 szeptemberében és októberében a Békepárt tagjai és a függetlenségi mozgalom aktív résztvevői jártak vidékünket - elmentek üzemekbe, kimentek a mezőgazdasági munkások közé. Ezek a rölapok a következő fontosabb felhívásokat tartalmazták: Magyar földművesek, gazdák! Békét, szabadságot! A Jurcsek-terv, amely német terv, Hitler parancsa a magyar parasztnak. A Jurcsek-terv nyomorba dönti a falu népét!³²⁰ Magyar parasztok! Ne támogassátok Hitler háboruját! Huzzátok-halasszátok a termés beszolgáltatását! Várjatok! Tartsatok ki! Dugjátok el terményeiteket!

A Békepárt tevékenységének tehát egyik fő iránya az írásos agitáció, a rölapok terjesztése volt. A röpcédulákat a budapesti 62-67-es posta körzetében magán-személyek és egyesületek címére adták fel, így jutottak el pl. Békéscsabára is Kiszely András kereskedelmi alkalmazotthoz, aki gondoskodott a címére érkezett röpiratok terjesztéséről.³²¹

Cseszkó Sándor visszaemlékezése is tükrözi az előzőekben elmondottakat: "A Békepárt célkitűzése a tömegek felvilágosítása, a háboru elleni agitáció volt. Különböző pártpropaganda anyagok terjesztését végeztem. Ezeket az anyagokat Jancsik Aranka elvtársnőtől, valamint Fehér Lajos elvtárstól kaptam. Fehér Lajos elvtárs a Budapesti Műtrágyagyárat jelölte meg a rölap-csomagokon feladóként. Az anyag terjesztése Jancsik Arankára és rám hárult."³²²

A következőket mondta el Hudák András a rölapok felhasználásával kapcsolatban: "Mezőhegyesen az állami gazdaságban és a cukorgyárban a kapott rölapok kevésnek bizonyultak. Benyó János elvtárs a községházán megszervezte az illegális sokszorosítást. A legtöbb

*lv. német
külső*

röplapot Fehér Lajos elvárs juttatta a helyi csoportnak Kovács János elvtáron keresztül, ezeket a csoport tagjai osztották szét a dolgozók között, nemcsak a községben, hanem a kubikmunkán, a szomszédos községekben Nagymajláton, Ambrózfalván, Pitvaroson. Tótkomlóson a terjesztők pl. kiragadták a leghatásosabb jelmondatokat, egyszerű kockás és vonalas papírlapokra irták és ezeket nyitott ablakokon bedobták vagy leveles ládába helyezték.³²³

R. Balogh János így beszél a röplapok terjesztéséről: Szabó Sándor röpcédulák terjesztésével bizott meg, amelyek a Békepárt jelszavait tartalmazták, ezeket Rosszerdőre is elvittem.³²⁴ Szarvason még merészebb módszerre is vállalkoztak 1943 őszén: a Vasut utcában sarlót és kalapácsot rajzoltak a házak falára.³²⁵ Békéscsabán a rendőrség szinte sosem tudott a röplap-terjesztők nyomára bukkani. Pedig több esetben, így 1944. június 10-én is találtak békepárti sarló-kalapácsos 15x6 cm-es röplapot: Szabotálj! Te is légy partizán! Ne vonulj be katonának! Le a háborúval! Űsd a németpártit! - hiv fel tette a szöveg.³²⁶

Szegeden röpcédulákon, falragaszokon tiltakoztak a növekvő háborus terhek ellen az igazságtalan háboru megszüntetéseért. Ezeket az akciókat a kommunisták irányították. Az illegális kommunisták, így például Bodnár Lajos, Bökönyi János, Cseh Imre, Dobó Miklós, Gladićs József, Gombai Mihály, Gombkötő Péter, Igaz Lajos, Komócsin Antal, Komócsin Illés, Krajkó András, Krajkó József, Korom Mihály, Ladvánszki József, Mészáros András, Nagy János, Szögi István, Tápai József - akik nem tagjai a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének - szorosan együttműködtek a szociáldemokrata-párti tagsággal rendelkező kommunista beállítottasú, meggyőződésű baloldaliakkal. Ezek pl. Agócsi János, a két Adok-lány, Csurí József, Csurí Mihály, Engi István, Farkas István, Gyólai István, Katona András, id. Komócsin Mihály, Kovács István, Kovács József, Lacsán Mihály, Lacsán Mihályné

11.221/1943.K.K.szám.

A Kir. Törvényszék Üttagu Külön Tanácsa Ülnöke nek,

S z e g e d.

A nyomozás iratainak csatolás mellett a következő
v á d í r a t o t

nyomat be:

Vádolom a szabadlábban lévő S z a b ó S á n d o r n é sz.
Szilágyi Erzsébet, 1917. szeptember hó 30. napján, gyulaváriban, magyar
anyanyelvű, ref.vallású, háztartásbeli foglalkozású, írni-olvasni tud,
büntetlen vagyontalan, gyulavári lakos terheltet az 1921.évi III.t.c.
1.§.-ának 2. bekezdése alá eső, az állam és társadalom törvényes rendjének
erőszakos felforgatására irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel
címén.

m e r t

Gyulaváriban 1941. év nyarán, L. Nagy Mátys gyulavári lakosnál
egy darab SZ.SZ.SZ.R. felirású a szovjetországi gazdasági és termelési
módszert méltató kommunista röpiratot olvasására átadott,

amely cselekményével az állam és társadalom törvényes rendjének
erőszakos felforgatására irányuló mozgalomban tevékenyen részt vett.

A főtárgyalás megtartására az 1938.évi XVI.t.c.1.§.-ának 5.
pontja alapján a szegedi kir. törvényszék Üttagu Külön Tanácsának van
hatásköre és illetékesége.

Az időszendők jegyzékét csatolom.

Bejelentem, hogy L. Nagy Mátys és Szilágyi István gyanúsított-
akkal szemben a nyomozás saját hatáskörében megszüntettem.

I n d o k o l á s.

A terheltnek részletes beismerésével bizonyítható, hogy az indít-
ványi részben írt cselekményt elkövette.

Mint hogy a köztudomás szerint is a kommunista szervezkedés
az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására, irá-
nyul, a kommunista tartalmú röpiratok terjesztése, az ilyen mozgalomban
való tevékeny részvételt megvalósítja, ezért a vádemelésnek indokolt.

S z e g e d, 1943. évi június hó 18. napján.

Dr. Balázs Sándor sk.kir. főügyési helyettes, alkir. ügyészség vezetője.

I d é z e n d ő k:

A kiadmány hiteléről:

Terhelteként:

1./ Szabó Sándorné sz. Szilágyi Erzsébet Gyulavári

Kics u. 6. szám.

k.ü.kiadó.

A Szegedi Főügyészség vádiratot adott ki Szabó Sándorné
gyulavári lakos ellen, mert olyan C.C.C.P. felirású
röplapot terjesztett, - 1941 nyarán - amely "a szovjet
gazdasági és termelési módszert" méltatta.

2.513/1943.K.U.számú.

A szegedi királyi ügyészségtől.

A ./.. alatti nyomozati iratokat a 2.513/1943.K.U.számú határozat kiadása kapcsán a következő

i n d i t v á n y

benyújtása mellett küldöm meg:

méltóztassék az iratok között elfekvő: "Elég volt a háborúból!" "Követelj békét!" "Munkások, parasztok, intelligencia fogjatok össze!" "Több kenyeret és zsírt!" "Hozzák haza azonnal honvédeinket!" "Követelj újévre külön békét!" "Le a Hitler bérenc kormányral!" szövegű röpiratoknak a Bp. 477.§.-1. bekezdése alapján az elkobzását és megsemmisítését bírósílag kimondani.

I n d o k o k :

Mint hogy az indítványomban felsorolt röpiratok szerzője és terjesztője, a lefolytatott nyomozás során megállapíthatók nem voltak, ezért egyben 2.513/1943.K.U.számú határozatommal a nyomozást megszüntettem.

Mint hogy a felsorolt röpiratok részben az 1921.III.t.c. 6.§.-ának 1. bekezdésében meghatározott a katonaság intézménye ellen irányuló izgatás vétségének, részben pedig az 1921.III.t.c.8.§.-ban meghatározott, a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség tényállásukat valósttják meg és mint hogy

tovább e röpiratok tartalma miatt a büntető, eljárás senki ellen nem indítható meg,

ezért fenti indítványom indokolt.

Bár az elkobozni indítványozott röpirat a kir. törvényszék öttagú külön tanácsának hatáskörébe tartozó bűncselekményeket tartalmaz, az

A Kir. Törvényszék Főtárgyalási Tanácsa a l a l n ö k é n e k,

S z e g e d.

Szegeden 1942. decemberében háboruellenes és munkás-paraszt összefogást hirdető rölapokat terjesztettek.

**HA VASÚTI CSOMÓPONT VAGY IPARI
KÖZPONT KÖZELEBEN VAN A LAKÁSOD
— A FONTOSABBAKAT EZ A TÉRKÉP IS
FELTÜNTETI —**

**HALADÉKTALANUL
KÖLTÖZZ FALURA!**

**Ha ebben megakadályoznak
a hatóságok**

**AKKOR MÁR CSAK
ÖNVÉDELEMBŐL IS
SZABOTÁLJ!**

**HA SEGITESZ NEKÜNK A NÁCI VASUTAK
ÉS A NÁCIKNAK DOLGOZÓ HADIÜZEMEK
ELPUSZTÍTÁSÁBAN — AKKOR CSELEKE-
DETEDDEL A MAGYAR NÉPET ÉS A
MAGYAR VÁROSOKAT VÉDED!**

CSONGRÁD MEGYEI
LEVÉLTÁR

A szövetséges hatalmak repülőgépeiről Szeged fölött
ledobott röpcédula szabotázsakcióra hív fel. Csongrád
megyei Levéltár röplap és plakátgyűjteménye, 1944.

Szeged
Állami Levéltár

TISZTA A LELKIISMERETED?

Ma Magyarországon tízezreket üldöznek, politikai, vallási, vagy faji okokból kifolyólag.

Uj. Nemzetek, az új, az új, az új Magyarországon a náci "UJ REND" et.

Roosevelt elnök következőképpen nyilatkozott:—

" A civilek a náci által való rendszeres kínzása és öldöklése - férfi, nő vagy gyermek - Europa legtöbb részén még ma is folyik "

" Ezért tehát, helyénvaló, hogy a Szövetségesek újból kimondhatassák ama elhatározásukat, hogy senki, aki résztvevett ezekben a kegyetlenkedésekben, büntetlen nem maradhat. "

" Az Egyesült Nemzetek leszögezték, hogy üldözni és bíróság elé fogják állítani a bűnösöket, hogy az igazságnak eleget tegyenek. Ez a figyelmeztetés, nemcsak a vezetőkre vonatkozik, hanem azoknak alantasaira és szolgáira is, úgy Németországban mint a csatlós államokban. "

" Kik együtt bűnöztek, együtt fognak lakolni bűneikért! "

" Felhívok minden embert, hogy a náci uralom alatt, hogy tettikkel bizonyítsa a világ, hogy szíve mélyén nem hagyja jóvá esztelen vezetőinek bűnös cselekedeteit. Bizonyítani ezt kell, az üldözött áldozatokat segítséget a határon túlra és tegyen meg minden lehetőséget a megmentésükre. "

" Ugyancsak felhívom, hogy kövesse figyelemmel az eseményeket, és gyűjtse azokat az adatokat, melyek nap majd a bűnös elítélésére fognak vezetni. "

" Egyesüljön minden szabadság szerető ember, az igazság és emberiség nevében, az új, az új, az új Magyarországon. "

C/Hy/403

Szeged és a környező nagyobb városok felett - a szövetséges hatalmak repülőgépei által - ledobott röp-cédulákat a rendeletek ellenére a lakosság egymás között terjesztette.

NEGY KERDES:-

- 1. Rajta van a neved a Szövetséges Valtaknak fekete listáján?**
- 2. Tiszta a lelkiismereted?**
- 3. Hiszel a Szabadságban?**
- 4. Mit teszel ennek érdekében?**

CSONGRÁD MEGYEI
LEVÉLTÁR

"Tiszta a lelkiismereted?" - c. röplap hátsó oldala.
Csongrád megyei Levéltár röplap és plakátgyűjteménye,
1944.

7/1944-45.

Érkezett: 1944. nov. 5.

FELHÍVÁS

Szegedi
Állami Levéltár

Vörös Hadsereg által a német-fasiszta elnyomás alól
felszabadított magyar lakossághoz.

MAGYAROK!

A Vörös Hadsereg csapatai az ellenség üldözése közben
magyar földre léptek.

Amikor a Vörös Hadsereg magyar területre lép, nem
az a cél vezérli, hogy annak bármely részét elfoglalja,
vagy hogy megváltoztassa Magyarország jelenlegi társadalmi
rendjét.

A szovjetcsapatok bevonulását Magyarország területére
kizárólag az a katonai szükségszerűség tette elkerülhetetlenné,
hogy a német csapatok és a Németországgal szövetséges
Magyarország hadereje továbbra is ellentállnak.

A Vörös Hadsereg teljesíti Legfelső Hadvezetőségének
azt a parancsát, hogy az ellenséges csapatokat azok teljes
megveretéséig és fegyverletételéig üldözze.

A hitlerista rablók és magyar bérenceik rémitgetnek
benneteket a Vörös Hadsereg bevonulásával Magyarországra.
Semmi okotok sincs a félelemre!

A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra,
hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta
iga alól.

A Vörös Hadseregnek nincs más célja, mint az, hogy
összezuzza az ellenséges német hadsereget és megsemmisítse
Hitler-Németország uralmát az általa leigázott országokban.

A szovjet-katonai hatóságok nem szándékoznak Ma-
gyarország mai társadalmi rendjén változtatni és a maguk
rendjét meghonosítani az általuk elfoglalt területeken.

CCP-GRAD M. OYEI
LEVÉLTÁR

16

1944. október elején a szovjet hadsereg repülőgépeiről
szorták le Délmagyarország területe felett a fenti
röplapot. Később a hatóságnak közvetlenül megküldte a
Vörös Hadsereg parancsnoksága. A fenti példányt 1944.
november 5-én iktatták.

Szegedi
Állami Levéltár

A polgárok magántulajdona érintetlen marad és a szovjet-katonai hatóságok védelme alatt áll.

A helyi hatóságok és a helyi önkormányzat összes szervei, amelyek a Vörös Hadsereg bevonulásaig működtek, helyükön maradnak.

POLGÁROK!

A Vörös Hadsereg Parancsnoksága felszólít benneteket, hogy őrizzétek meg nyugalmatokat, tartásotok rendet és teljesítétek pontosan a szovjet-katonai hatóságok által a háborús viszonyok figyelembevételével kibocsájtott rendelkezéseket.

Maradjatok helyeteken és folytassátok békés munkátokat!

Gondoskodjatok az ipari, kereskedelmi, községi és egyéb üzemek, valamint a hatóságok zavartalan működéséről!

Földmivelők, férfiak és asszonyok! Járjatok nyugodtan dolgozatok után!

Munkások és iparosok! Bátran folytathatjátok munkátokat a gyárakban és műhelyekben!

Kereskedők és vállalkozók! Intézzétek ügyeiteket minden aggodalom nélkül!

Tisztviselők! Biztosítsátok valamennyi hivatal és igazgatási ág zavartalan működését!

A lelkesek és hívők akadálytalanul végezhetik vallásos szertartásaikat.

MAGYAROK!

Hitler-Németország elvesztette a háborút. A német-fasiszta hadsereg helyzete reménytelen, az összeomlás előtt áll.

Segítsétek mindenben a Vörös Hadsereget! Siettetitek ezzel a német-fasiszta hadsereg összezuzását. Ezzel pedig közeledik az óra, amikor a háború magyar földön véget ér és a német rablókat végképpen kiűzzük országtokból.

A VÖRÖS HADSEREG PARANCSNOKSÁGA

A Vörös Hadsereg röplapjának második oldala. Csongrád megyei Levéltár röplap- és plakátgyűjteménye, 1944.

Nagygyörgy Mária, Oláh Gyula, Pusztai /Pipitz/ József, Tombácz Imre, Zombori János - a háború folyamán támogatták az illegális kommunisták tevékenységét.³²⁷

A fényképen is bemutatott "Tiszta a lelkiismereted?" c. röplapot Délmagyarország felett a szövetséges hatalmak repülőgépeiről - angolszászok Olaszország felől érkező gépeiről - dobták le.³²⁸ Ezeket a röplapokat 1944. szeptember végén a Dél-Dunántul lakossága számára is ledobták. Ezek, és hasonló röplapok a következő kérdésekről tájékoztatták a lakosságot: A balkáni harcok helyzete; a Kárpátok vonalánál folyó és az adriai harcok; a németalföldi harcok; Románia fegyverszüneti feltétele; a magyar sajtó hazugságai; Szlovákia, Lengyelország, Olaszország és Albánia hadihelyzete; a szövetséges haderők fegyvereinek ismeretése.

Az Országmozgósítási Kormánybiztosság április 19-én kiadott rendelkezése szerint a lakosság kötelessége a röpcédulák beszolgáltatása.³²⁹ A lakosság a rendelkezésnek nem tett eleget, hanem a röpcédulákat egymás között terjesztette. Ez vonatkozik mind a Délmagyarországi, mind a Dél-dunántuli lakosságra. Itt is megmutatkozott a lakosság ellenálló hangulata. A Vörös Hadsereg repülőgépeiről különösen 1944. októberében dobták le nagyobb mennyiségben röplapjait. Délmagyarország felett.

A lakosság közvéleményének kialakításához nagyban hozzájárultak a különböző németellenes és baloldali csoportok által terjesztett valamint a szovjet, amerikai, angol és jugoszláv repülőgépekről ledobott röpcédulák. Ezek hírül adták a front reális helyzetét, a német vereségeket, a partizánok délvidéki eredményeit. Következetes antifasiszta hangot ütött meg és cselekvésre hívott fel a következő röplap: "Németország és szövetségesei a végleges megsemmisítő vereségnek néznek elébe. Veszteségeik 1 hónap alatt Oroszországban

399 000, Olaszországban 16 000, Normandiában 130 000 ember. Az összes frontokon 589 000 katona 30 nap alatt. Sem magyar vér, sem magyar verejték, semmitsem gátolhatja meg ezt a megsemmisítő vereséget. A leszámolás órájában hasztalan fogjátok német szövetségeseiteket hibáztatni. Magyarok! Csak egy kiutatok van: Verjétek ki a németbarát hazaárulókat!"³³⁰

1944. augusztus 27-én repülőgépről leszárt röplapok felhívást tartalmaznak: "Felszólítás a magyar néphez! Ne nézzétek tétlenül, hogy a magyar buzán hizzon a német, magyar köölaj hajtsa a német hadigépeket, és magyar vasutak és hajók szállítsák a német hadianyagot, hogy magyar vérrel vásárolja meg a német a háború meghosszabbítását!"³³¹

Bár a felsorolt röplapok példányait az illetékes járási, városi közigazgatási és rendőri szervek igyekeztek összegyűjteni,³³² mégis nagy tömegben jutottak el azok a munkásság és parasztság ezreihez, erősítve a dolgozók antifasiszta mozgalmát.

Az újjá alakult Kommunista Párt sem maradt tétlen. A csendőrségi jelentések beszámolnak arról, hogy az újjá alakult Kommunista Párt fokozta a kommunista röplapok terjesztését, s "állandóan terjeszti posta útján és más módon különböző tartalmu röpiratait..."³³³ A terjesztési irány fő területei voltak: Budapest és környéke, a Tiszántul és Délmagyarország területe.

6. Forradalmi tömegmozgalom kialakulása Délmagyarországon 1944 őszére

Érdemes az eddigieknél jobban felfigyelni a különböző miniszteri, csendőrségi, rendőrségi és más szervek, továbbá vezető közéleti személyek jelentéseire, megjegyzéseire, vagy a felszabadulást követően született memoárjaira, amelyek a tömegek megváltozott hangulatára és a dolgozók körében elhatalmasodó, sorsuk jobbra fordulását remélő várakozásokra hívják fel a figyelmet. Ezek közül csak a csendőrség központi nyomozó csoportjának 1944. szeptember 15-i jelentéséből idézünk: "Az ipari és a mezőgazdasági munkások rétegeiben baloldali erős propaganda hatása folytán az ön általános hangulat uralkodik, hogy a háborút csakis angolszász-szovjet szövetséges nagyhatalmak nyerhetik meg. Ez a hangulat mind jobban erősödik... Ma már nemcsak a szervezett munkásság hirdeti a szovjet győzelmét, hanem azok is, akiket a baloldali agitációnak ez ideig nem sikerült céljainak megnyerni..." Mind gyakrabban hangzanak el olyan kijelentések - állapítja meg a jelentés -, hogy "nem sokáig kell már nélkülözésben élni, mert a szovjet hadsereg felszabadítja őket és jaj lesz akkor az uraknak..."³³⁴

Erre a várakozásra utal a Kommunista Párt kiáltványa is, amely azonban egyben arra is rámutat, hogy "... az elkövetkezendő béke nem szocialista béke lesz, s ha mi magunk nem harcolunk szabadságunkért, akkor a környező népek gyanakvása és ellenszenve az ország megcsonkítására, tartós megszállására vezet."³³⁵

Kétségtelen, hogy 1944 szeptemberében és októberében az ellenállási mozgalom - politikai, szervezeti és tömegmozgósítás szempontjából is - igen gyors fejlődésnek indult. A Délmagyarországi tömegek körében is

a korábbinál gyorsabb fejlődés tapasztalható. Számos helyen megalakultak a Magyar Front helyi szervezetei, az üzemekben gyorsan nőtt az illegális kommunista csoportok illetve kommunistákból, baloldali szociáldemokrata, szakszervezeti munkásokból álló illegális szervezetek száma, amelyek később az üzemek berendezéseinek és a munkások elhurcolásának megakadályozására védelmi bizottságokká alakultak át és a felszabadulás pillanatában a legtöbb helyen ezek alkották az üzemi bizottságok csiráit.

Délmagyarországon - Magyarország többi részeitől eltérően - kitapintható formában, a Kommunista Párt a Magyar Front felhívására néha spontán módon szerveződtek csoportok. Számos olyan adattal rendelkezünk, amely arra enged következtetni, hogy ha Horthy kiugrási kísérlete a proklamációt követő órában nem jut csődbe, és a meglepetéstől felacsudó, a teendőket latolgató, politikailag aktívabb munkás- és parasztembereknek marad ideje a cselekvésre, akkor az október 15-i események során a tömegek is hallatták volna hangjukat.³³⁶

A demokratikus tömegmozgalom fellendülésének legnagyobb eredménye volt az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívását a helyi nemzeti bizottságok készítették elő. A felszabadult országrészen, a nemzeti bizottságok által szervezett tömeggyűléseken választották a képviselőket, akik megválasztásuk után azonnal elindultak - ki szekéren, ki lovon, ki szovjet teherautón, vagy más járművön, esetleg gyalog - a felszabadult Debrecenbe, ahol a megalakulás napja már ki volt tűzve.

Mint már utaltunk rá és az előző fejezetekben is foglalkoztunk vele, ez a forradalmi tömegmozgalom 1944 őszére, októberére kialakult Délmagyarországon.³³⁷ A Kommunista Párt helyi szervezetei ennek eredményeképpen az elsőként alakultak meg, és Délmagyarország nagyobb városaiban, Békéscsabán, Makón, Szegeden azonnal

átveszik a szovjet csapatok megérkezésekor a vezetést. A forradalmi tömegmozgalom kialakulását mutatja be egy délmagyarországi község, Gyoma esetében Győri Imre is.³³⁸ Hasonlóan hű krónikása a forradalmi lelkesedés bemutatásának id. Komócsin Mihály.³³⁹ A forradalmi tömegmozgalom kiszélesedése eredményezi a népi szervek megalakulását.³⁴⁰

V. A délmagyarországi antifasiszta ellenállás helye
a magyar antifasiszta ellenállás és partizánharc
történetében

A délmagyarországi ellenállási mozgalomban részt vevő tömegek, csoportok vagy egyének főleg tudatosan, részben ösztönösen cselekedtek. Ahova eljutott az illegális Kommunista Párt, majd Békepárt hatása, ott a mozgalom tudatossá, esetenként eredményesebbé is vált, mint ahol hiányzott a Kommunista Párt irányító, vezető, szervező ereje. A Kommunista Párt irányításának hiányában a mozgalom és különböző akciói nem emelkedtek a tudatosság fokára, de objektív hatásukban - a fasiszta rendszer gyengítésében - így is figyelemre méltó eredményeket értek el. Mivel népi demokratikus forradalmunk jellegében antifasiszta, antifeudális, antiimperialista és demokratikus volt, az ellenállási mozgalmak vagy akcióik is forradalmunk előfeltételeinek tekintendők.

A délmagyarországi ellenállási mozgalom önmagában még nem feltétlenül forradalmi mozgalom. Forradalmivá az e mozgalmat vezető marxista párt teheti, amennyiben az ellenállási mozgalom győzelme után, a fasizmus leverése után tovább viszi a mozgalmat a társadalmi átalakulás útjára.

A délmagyarországi ellenállási mozgalomban nemcsak kommunisták vettek részt, hanem különböző világnézetű és különböző politikai állásponton álló csoportok és személyek, akiknek nem volt céljuk a társadalmi átalakulás, hanem "csak" a fasizmus rémuralmának megszüntetése. Mivel ez utóbbi a kor kulcskérdése volt, az ellenállási mozgalom történetét kutatni annyit jelent, mint kutatni népi demokratikus forradalmunk feltételeinek létrejöttét ezen a területen.

Hazánk gazdasági, társadalmi politikai fejlődésében az általános jellemzők mellett lényeges különbségek mutatkoznak az egyes országrészek között. A mi területünkön, különösen a Viharsarokban a dolgozó nép nagyobb forradalmi hagyományokkal rendelkezett. E sajátosságnak köszönhető, hogy Délmagyarországon az antifasiszta ellenállás igen jelentős és széles társadalmi bázisra támaszkodott: A szegény-, kis- és középparasztág erejére. Földmunkások, napszámosok, kubikusok, gazdasági cselédek, törpe és kisbirtokosok alkották elsősorban az ellenállás társadalmi bázisát.

Emellett igen jelentős az ellenállásban a kisiparosság szerepe: iparosok, iparossegédek és iparostanoncok vettek részt az ellenállásban.

A nagyobb városokban az ipari - Délmagyarországon könnyűipari - munkásság szerepe jelentős az ellenállásban. A Kommunista Párt tagjait) - az SZDP Országos vezetőségének tiltakozása ellenére - a baloldali szociáldemokratákkal együtt vettek részt az akciók szervezésében.

Az értelmiség igen gyéren szerepel az ellenállási tevékenységben.

Az értekezésben ismertetett levéltári dokumentumok azt bizonyítják, hogy a második világháború végéig az egyre fokozódó fasiszta terror következtében sem sikerült teljesen felszámolni a haladó erőket, sőt ezen erők száma a felszabadulás ideéig lassan, de állandóan emelkedett. Volt tehát Délmagyarországon a fasizmus fertőzésétől mentes olyan aktív mag, amely politikailag fel volt készülve az új helyzetre, amely politikai érettségénél fogva jogosan vette kézbe a felszabadult Délmagyarország irányítását. Abban kell látnunk ennek a létező, ellenálló, aktív magnak a jelentőségét, hogy kedvező "októ-

ber 15-e" esetén bizton lehetett volna számítani a Délmagyarországi lakosság széles rétegeire fegyveres felkelés esetén.

Az ellenállás egy erkölcsi magatartást és társadalmi magatartást rejtett magában, kitágította, de ugyanakkor átültette, megvalósította azokat a politikai gondolatokat, amelyeket korábban a fasizmus keletkezésekor, hatalomra jutásakor antifasizmusnak neveztek. Délmagyarországon kifejlődött egy út az antifasizmustól az ellenállásig, mely az antifasizmus gondolatát, társadalmi tartalmát szélesebb keretekbe transzponálta át.

Az ellenállási mozgalmat mégsem lehet kizárólag a németellenességre, a német náciizmus elleni harcra korlátozni. Az ellenállási mozgalom Magyarországon nem csupán a német náciizmus ellen harcolt, hanem azon politikai, társadalmi viszonyok ellen is, melyek a fasizmust életre hívták, megerősödését lehetővé tették.

Az ellenállási mozgalom Magyarországon - mégha mértéke kisebb is volt, mint más országokban - felvevte a liberalizmus tulhaladását, s egy új, az emberi szabadságot minden irányban értelmező társadalmi rend megvalósításának igényét is.

J e g y z e t e k

- 1./ Pintér István: Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért 1941 június- 1944 március Kossuth, Bp. 1968.
Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és a partizánharcok történetéből Zrinyi, Bp. 1968.
Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből 1941-1945. Szerk.: Harsányi János Zrinyi, Bp. 1969.
Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás /1944. március 19.- 1945. április 4./ Kossuth, Bp. 1970.
Az antifasiszta ellenállás és partizánharcról összefoglalóan lényegében egyetlen munka tájékoztató:
Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936-1945 Kossuth, Bp. 1965.
- 2./ Gazsi József: Az ellenállási és partizánmozgalom kutatásának helyzete Magyarországon = HK 1972. 4. sz. 762-775.
- 3./ Gazsi i.m. 767.
- 4./ Tanulmányunk a mai Bács-Kiskun megyével foglalkozik, tehát egy akkor nem létező közigazgatási egységet ölel fel. Bács-Kiskun megye ugyanis a 4344/1949. /259/ MT sz. rendelet alapján 1950. január 1-én alakult Bács-Bodrog vármegyéből és Pest-Bilis-Solt-Kiskun vármegye déli részéből.
- 5./ Az antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharc differenciált vizsgálatának szükségességére mutatott rá az a nemzetközi konferencia, amelyet Budapesten 1973. szeptember 27-e és 29-e között tartott a Második Világháború Történeti Nemzetközi Bizottsága. Az ellenállási mozgalom történetével foglalkozó szekcióban a felszólalók saját országuk

ellenállási mozgalmának általános és nemzeti vonásait elemezve fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy az antifasiszta mozgalom történetének feldolgozásánál továbbra is szükség van a differenciált vizsgálatra, mert a különböző országok különböző osztályai és társadalmi rétegei - a háboruban részt vevő fő erökhöz való kapcsolódásuktól függően - más és más indokok alapján vettek részt a mozgalomban. Vö. Tudományos konferencia Budapesten a második világháború történetéről. = PK 1974. 1. sz. 187.

- 6./ Vö. Kállai i.m. 7.
- 7./ A Szegedi Kerületi Börtön és Államfogház /Csillagbörtön/ iratai 1941-1944. Engedély száma: IM Bv.OP 9937-1-38/1974.
- 8./ Vita Magyarország kapitalizmus kori fejlődéséről. Ertekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 55. Akadémiai, Bp. 1971. Erényi Tibor felszólalása 127.
- 9./ Gazsi i.m. 762-775.
- 10./ Gazsi i.m. 762.
- 11./ A megyei levéltárakban található fondok közül az alábbiakban érdemes az ellenállás különböző formáira vonatkozó iratokat átnézni:
Békés megyei Levéltár: A Gyulai Törvényszék iratai 1941-1944, A Gyulai Államügyészség iratai 1941-1944, A Gyulai Törvényszéki Fogház iratai 1941-1944;
Hajdu-Bihar megyei Levéltár: A Debreceni Itélőtábla iratai 1941-1944, A Debreceni Törvényszék irataiban csak az előzményekre található anyag;
Baranya megyei Levéltár: A Pécsi Itélőtábla iratai 1941-1944, A Pécsi Törvényszék iratai 1941-1944, A Pécsi Főügyészség iratai 1941-1944, A Pécsi Ügyészség iratai 1941-1944, A Baranya Vármegyei Fogház iratai 1941-1944;
Tolna megyei Levéltár: A Szekszárdi Törvényszéki Fogház iratai 1941-1944;

- Zala megyei Levéltár: A Nagykanizsai Törvényszék iratai 1941-1944, A Zalaegerszegi Törvényszék iratai 1941-1944, A Nagykanizsai Ügyészség iratai 1941-1944;
- 12./ Pintér István: A dolgozó parasztság helyzetéről és a háborús nyomor elleni harcáról /1941-1944/ = PK 1963. 3. sz. 3-36.
- 13./ Erre vonatkozóan adatok találhatóak: Csongrád megyei Levéltár: A Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai 1941-1944;
- 14./ Gazsi i.m. 772.
- 15./ Gazsi i.m. 772.
- 16./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai 1941-1944; A Szegedi Főügyészség iratai 1941-1944; A Szegedi Törvényszék iratai 1941-1944; továbbá az egyes területi-megyei levéltárak hasonló vonatkozású fondjai.
- 17./ Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség VKF 2. Kossuth, Bp. 1971.
- 18./ Gazsi i.m. 773-774.
- 19./ Magyarországi Rendeletok Tára 1941. III. köt. 3350-3351.
- 20./ 1921. évi III. tc.
- 21./ Hollós i.m. 18.
- 22./ Az állami és társadalmi rend védelme és a büntető jogszolgáltatás. A budapesti királyi büntető törvényszéken 1937. év tavaszán tartott előadások. Váci fegyintézet könyvnyomdája 1937. 4.
- 23./ Hollós i.m. 19.
- 24./ 1937. évi X. tc.
- 25./ Hatásköre kiterjedt Bács-Bodrog vármegyére, Csongrád és Békés vármegyékre.
- 26./ Vö. Kállai i.m. 215.
- 27./ Godó Ágnes: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban Zrinyi, Bp. 1972. 25.
- 28./ Magyar Statisztikai Zsebkönyv XIV. évf. 1947. 58-59. és 60.
- 29./ U.o. 50-59. és 60.

30./ Délmagyarországon egyes városok esetében nemcsak a városfejlődés megtorpanásáról van szó, hanem a szó szoros értelmében vett visszafejlődésről. Különösen három város esetében mutatható ki: Makó népességszáma az 1930. évi 35824-ről-1941-re - 35703-ra csökkent; Csongrád lakossága 26046-ról - 10 év alatt - 25594-re csökkent; Gyula népességszáma az 1930. évi 25241-ről - 1941-re - 25169-re csökkent.

Vö. Magyar Statisztikai Zsebkönyv i.m. 44.

31./ Uo. 58.

32./ Uo. 58-59.

33./ Vita... i.m. 66.

34./ Uo. 68.

35./ Véleményünk szerint a harmadik fordulópont 1944 és nem 1942-43, amelyet Laczkó Miklós képvisel./Lásd: Vita... i.m. 69./ A váltás valóban Kállayval történik 1942/43 fordulóján /lásd: Juhász Gyula véleményét Vita... i.m. 108./, de ezt a tényleges fordulót: 1944 követte. /lásd: Vita... i.m. 143. Kosáry Domokos felszólalása/

36./ Pintér István: Magyarország felszabadítása és a társadalmi változások feltételeinek létrejötte = PK 1970. I. sz. 42.

37./ Uo. 42.

38./ Uo. 44.

39./ Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944-1946 között Akadémiai, Bp. 1972. 30.

40./ Uo. 30.

41./ Balázs Béla: Adalékok a Viharsarok baloldali mozgalmak történetéhez az ellenforradalom korszakában = PK 1959. 3-4.sz. 188.

42./ Uo. 189.

43./ Uo. 189.

44./ Uo. 194.

45./ Uo. 200.

46./ Uo. 200.

47./ Uo. 201.

48./ Uo. 201.

- 49./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 7546/1943.
- 50./ Uo. 6686/1942.
- 51./ Uo. 3309/1941.
- 52./ Uo. 1675/1943.
- 53./ Földművesek, napszámosok, gazdasági cselédek, kubikusok, törpe- és kisbirtokosok részvétele az ellenállásban:
- CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 4580/1944, 5803/1942, 51/1942, 1655/1941, 3601/1941, 8054/1943;
- CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai 6893/1942. IV.
- CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 943/1944, 826/1943, 5023/1942, 3502/1944, 1971/1943;
- CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 1752/1944;
- CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3203/1944,
- Uo. A Szegedi Ügyészség iratai IV. 3495/1944;
- Uo. A Szegedi Törvényszék iratai IV. 74/1944.
- 54./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 723/1942.
- 55./ Az iparossegédek az antifasiszta ellenállás jelentékeny bázisát alkották Délmagyarországon. Lásd:
- CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 6601/1942;
- CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 7322/1944; 836/1944, 50/1944, 882/1944, 4106/1944;
- CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. IV. 2016/1944, B. IV. 3163/1944.
- 56./ Az iparosok aktív részvételére vonatkozóan lásd:
- CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 794/1943, IV. 4732/1943;
- CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3547/1941, 5556/1942, 5373/1942, 1107/1944;
- CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. IV. 4207/1944, B. IV. 4711/1944, B. IV. 3031/1944.
- 57./ A munkások ellenállására vonatkozóan, többek között lásd:
- CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai: 1170/1942, 2365/1942, 5597/1942, 592/1943, 5632/1943;
- CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai: B. IV. 2740/1944.
- 58./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai: 5597/1942.

- 59./ Az értelmiség bizonyos elemeinek az ellenállásban való részvételére vonatkozóan lásd:
CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai: 815/1942; 1404/1943, 1953/1943, 4292/1944.
- 60./ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása Bp. 1955. 36.
- 61./ Pintér István: A dolgozó parasztság helyzetéről és a háborus nyomor elleni harcáról 1941-1944 = PK 1963. 3. sz. 6.
- 62./ Uj Hang, 1941. május IV. évf. 5. sz. 52-53.
- 63./ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához V. 1939 szeptemberétől - 1945. áprilisáig Bp. 1955-56-57.
- 64./ Magyarországi Rendeleték Tára 1942. I. 157-158. 790/1942. sz. kormányrendelet.
- 65./ Pintér PK 1963. 3. sz. ... i. m. 11.
- 66./ A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Domnál Zrinyi, 1959. 56.
- 67./ CsmL. Szeged város főispánjának iratai. Közellátási iratok 309/1942.
- 68./ Uo. Közellátási iratok 160/1941.
- 69./ Magyarországi Rendeleték Tára 1943. I. 69-72.
- 70./ OL-FM-1943-62-212093
- 71./ Pintér PK 1963. 3. sz. ... i.m. 14.
- 72./ CsmL: Szeged város főispánjának iratai 29/1941.
- 73./ Uo. Közellátási iratok 691/1944.
- 74./ Uo. Közellátási iratok 140/1943.
- 75./ OL Min. tan. jegyzőkönyv 1942. május 5.
- 76./ CsmL: Szeged város főispánjának iratai, Közellátási iratok 284/1941.
- 77./ Uo. Szeged Város főispánjának iratai 365/1941.
- 78./ Uo. Közellátási iratok 703/1941.
- 79./ CsmL: Szeged Város Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jkv. 1942. február 28. 2. pont
- 80./ CsmL: Szeged Város főispánjának iratai, Közellátási iratok 1941. 106/1941.
- 81./ Pintér PK 1963/3. sz. ... i. m. 28.

- Vö.: Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945 Szerk.: Pintér István, Svéd László, Kossuth, Bp. 1964. 422.
- 82./ CsmL: Szeged város főispánjának iratai, Közellátási iratok 932/1942.
- 83./ PI Archivum F.M. 62/1943/21. 3461.
- 84./ Karsai Elek: A budai vártól a gyepűig 1941-1945 Táncsics, Bp. 1965. 319-320.
- 85./ Vö.: PI Archivum A. XXII. 71/1942/2.
- 86./ BKmL: Baja Város Törvényhatósági Bizottságának iratai, jkv. 1944. május 13. sz. m.
- 87./ BKmL: Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai: 1944. június 15. 107.
- 88./ Pintér István: Magyar kommunisták i. m. 163.
- 89./ Fehér István: Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után 1945-1962 Akadémiai, Bp. 1973. 10.
- 90./ CsmL: Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár iratai Be. IV. Bizalmas iratok
- 91./ Schlichterei alatt a délutáni műszakot kell éltetni.
- 92./ Pintér: Magyar kommunisták... i.m. 167.
- 93./ Oltvai Ferenc: Szeged múltja írott emlékekben 1222-1945. Szeged, 1968. 292-293.
- 94./ CsmL: Szeged város Polgármesteri Hivatalának iratai 3194/1943.
- 95./ Uo. 8194/1943.
- 96./ Perneki Mihály: Légitámadások Szeged ellen = Délmagyarország 1972. augusztus 16. 4.
- 97./ Pintér István: A Magyar Front... i.m. 75.
- 98./ CsmL: Szeged város főispánjának iratai, közellátási iratok 114/1943.
- 99./ Uo. Közellátási iratok 376/1944.
- 100./ A társadalmi politikai eszmeáramlatok szerepére vonatkozóan lásd:
Fegyverrel a fasizmus ellen... i.m. 10-22.
Tóth Sándor: A Szovjet Hadsereg felszabadító harcai Magyarországon Zrinyi, Bp. 1965. 58-60.

- Pintér István: Magyarország felszabadítása... PK.1970.
1. sz. 37-39.
Vita ... i.m. 41-47. és 78-86.
- 101./ Vita ... i.m. 86.
- 102./ Magyarországi rendeletek Tára 1941. III. köt. 3350-3351.
- 103./ Dokumentumok a magyar párttörténet ... i. m. 103.
- 104./ PI Archivum 651. f. 11/33. ő.e.
- 105./ Uo. 651. f. 11/33. ő.e.
- 106./ Godó i.m. 22.
- 107./ OL Min. tan. jkv. 1943. február 9.
- 108./ BmL: Az Orosházi Járás Főszolgabirójának iratai 12611/1943.
- 109./ Molnár Pálné: A Béke-párt tevékenységének hatása Békés megyében a visszaemlékezések tükrében /1943-1944/ =
= BE 1969. 3. 440.
- 110./ OL Min. Tan. jkv. 1943. november 16.
- 111./ Balázs i.m. 205.
- 112./ Gaál Endre: Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez 1944-1945 Acta Universitatis Szegedinensis, Sectio Historica 1957. I. Szerk.: Mérei Gyula 4.
- 113./ CsmL: A Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai 72/1944-45.
- 114./ CsmL: A Szegedi Kenderfonógyár R.t. iratai, "Gyáriparosok 1944" dossié.
- 115./ Délmagyarország 1945. január 28.Vö.:Lökös Zoltán: Szeged fölszabadulása TIT, Szeged, 1954. 4-5.
továbbá: Oltvai Ferenc: Szeged fekete áprilisa 1944-ben = Délmagyarország 1974. április 28. 7.
- 116./ Oltvai: Szeged fekete áprilisa ... i.m.7. és Tanulmányok Békéscsaba történetéből Szerk.: Kristó Gyula, Székely Lajos Békéscsaba, 1970. 304-305.
- 117./ Sokszorosított körlevél - PI Archivum F: 812/2 A 3/584/1959.
- 118./ BKmL: Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai jkv. 1944. április 12.

Vö.: Így kezdődött Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944-45. évi történetéhez Szerk.: Bálintné, Mikes Katalin Kecskemét, é.n. 11.

- 119./ Dokumentumok a magyar forradalmi... i.m. 517-518.
- 120./ CsmL: Szeged Város főispánjának iratai Res. 31/1941.
- 121./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 33-34.
- 122./ Uo. 42.
- 123./ Lásd. Az Illegális Szabad Nép 1942. február 1. számát = Dokumentumok a magyar forradalmi... i.m. 313-314.
- 124./ Godó i.m. 42.
- 125./ Pintér: Magyar Kommunisták a Hitler... i. m. 201.
- 126./ PI Archivum A. XVI. 1/1943/107.
- 127./ PI Archivum A. XVI. 1/1943/47.
- 128./ Pintér: Magyar kommunisták i. m. 191.
- 129./ Uo. 197.
- 130./ Uo. 198.
- 131./ Uo. 211.
- 132./ Tóth Sándor i.m. 61.
- 133./ Dokumentumok a magyar forr... i.m. 141.
- 134./ Erre vonatkozóan lásd.: Kádár János: A Kommunisták Magyarországi Pártja feloszlatása körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről /1943. június- 1944.szeptember/=PK 1956. 3. sz. 20-26.
- 135./ MSZMP Békés megyei Bizottsága Archivuma, Visszaemlékezések 1965.
- 136./ Molnár Pálné i.m. 436.
- 137./ Pintér: Magyar kommunisták ... i.m. 286.
- 138./ Fegyverre... i.m. 19.
- 139./ Boldizsár Iván: A második Magyarország. A magyar ellenállási mozgalom története Bp. 1946. 25.
- 140./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 196-197.
- 141./ Fegyverrel... i.m. 25.
- 142./ Dokumentumok a magyar forradalmi... i.m. 561-565.
- 143./ Borus József: Békés megye felszabadulása = BE 1969. 3. sz. 393.

- 144./ Borus i.m. 398.
- 145./ Bálintné i.m. 368-369.
- 146./ Lásd a 4. lábjegyzetet
- 147./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3309/1941.
- 148./ CsmL: Uo. 3547/1941.
- 149./ CsmL: Uo. 4580/1944.
- 150./ CsmL: Uo. 3884/1941.
- 151./ CsmL: Uo. 4389/1943.
- 152./ CsmL: Uo. 5803/1942.
- 153./ CsmL: Ho. 2045/1941.
- 154./ CsmL: Uo. 2655/1941.
- 155./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 29-30.
- 156./ A Szegedi Főügyészség iratai 3601/1941.
- 157./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 5556/1942.
- 158./ CsmL: Uo. 5373/1942.
- 159./ CsmL: Uo. 5461/1942.
- 160./ CsmL: Uo. 3318/1943.
- 161./ Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960.
Szerk.: Babics András, Kopasz Gábor Pécs, 1961. 80.
- 162./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 1675/1943.
- 163./ CsmL: Uo. 416/1942.
- 164./ CsmL: Uo. 1170/1942.
- 165./ CsmL: Uo. 723/1942.
- 166./ Gecsényi Lajos: Baloldali erők harca a fasizmus és a
háboru ellen Békés megyében /1941-1942/ = BÉ 1970.
1. sz. 32-33.
- 167./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 966/1943.
- 168./ CsmL: Uo. 8054/1943.
- 169./ CsmL: Uo. 5632/1943.
- 170./ CsmL: Uo. 5000/1944.
- 171./ Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon
1948-1948. II. kötet Szerk. Pölöskei Ferenc és Szakács
Kálmán Bp. 1962. 994.
- 172./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai IV. 6893/1942.
- 173./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 943/1944.
- 174./ CsmL: Uo. 5075/1943.
- 175./ CsmL: Uo. 50/1944.
- 176./ CsmL: Uo. 5597/1942.
- 177./ CsmL: Uo. 5023/1942.

- 178./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 6686/1942.
179./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3507/1944.
180./ CsmL: 882/1944. Uo.
181./ CsmL: Uo. 3819/1944.
182./ CsmL: Uo. 1971/1943.
183./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 6601/1942.
184./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 592/1943.
185./ CsmL: Uo. 1085/1944.
186./ CsmL: Uo. 2155/1944.
187./ CsmL: Uo. 1480/1944.
188./ Nagy Sándorné: A baranyai partizánharcok és ezek társadalmi feltételei = Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960. Szerk.: Babics András, Kopasz Gábor Pécs, 1961. 77.
189./ CsmL: A MEMOSZ Szegedi Csoportjának iratai, Levelezés 20/1943.
190./ Oltvai: Szeged multja... i.m. 291.
191./ Földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak i.m. 1001.
192./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 2526/1944.
193./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. IV. 2740/1944.
194./ CsmL: Uo. B. IV. 2016/1944.
195./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3277/1944.
196./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. IV. 3163/1944.
197./ CsmL: Uo. B. IV. 4207/1944.
198./ Tanulmányok Baranya... i.m. 80.
199./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3203/1944.
200./ Földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak... i.m. 1021.
201./ Molnár Pálné i.m. 440.
202./ BmL: A Gyulai Törvényszék iratai B. 946/1943.
Kigyűjtött munkásmozgalmi iratok.
203./ Molnár Pálné i.m. 438.
204./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3383/1944.
205./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 3495/1944.
206./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3207/1944.
207./ BKM L: A Bácsalmási Nemzeti Bizottság iratai 1946. -
47 II. 8.

- 208./ Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944-1946 között Akadémiai, Bp. 1972. 83.
- 209./ Uo. 18.
- 210./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 3453/1944.
- 211./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 3611/1944.
- 212./ CsmL: A fasizmussal szembenállókról Szegeden vezetett Fekete könyv. Névjegyzék. Tombácz Imre letétje a Csongrád megyei Levéltárban.
- 213./ Molnár Pálné i. m. 439.
- 214./ Uo. 441.
- 215./ BmL: A Szarvasi járás főszolgabírájának iratai 8947/1944.
- 216./ BmL: Uo. 8953/1944.
- 217./ BmL: Uo. 9846/1944.
- 218./ BmL: Uo. 865/1943.
- 219./ Molnár Pálné i.m. 443.
- 220./ Uo. i.m. 443.
- 221./ Molnár Pálné i.m. 444.
- Vö. Pintér: A Magyar Front... i.m. 101.
- 222./ PI Archivum A m.kir. csendőrség nyomozóosztály parancsnokának heti összesítő jelentései a baloldali mozgalmakról /1944. április 28./
- 223./ Fehér: Politikai küzdelmek... i.m. 42.
- 224./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai I. 3/1944.
- 225./ Magyar Szabadságharcosok i.m. 300.
- 226./ Uo. 301-302.
- 227./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. IV. 4711/1944.
- 228./ Balázs i.m. 206.
- 229./ Bálintné i.m. 15.
- 230./ HK 1960. 1. sz. 254.
- 231./ Tanulmányok Békéscsaba... i.m. 305.
- 232./ Dokumentumok a magyar párttörténet i.m. 204.
- 233./ Rácz János szerk.: Csongrád megye felszabadulása és az élet megindulása 1944. szeptember-1945. október Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből Szeged, 1970. 46. és 91-93.

- 234./ Bálintné i.m. 142.
235./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 5764/1942.
236./ Uo. 5764/1942.
237./ Uo. 5764/1942.
238./ Uo. 5764/1942.
239./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 5765/1942.
240./ CsmL: Uo. IV. 5765/1942.
241./ Uo.
242./ Uo.
243./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 1096/1943.
244./ Uo. IV. 1096/1943.
245./ Uo.
246./ Uo.
247./ PI Archivum A. XIX. 3/1/1943/9.
248./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 8897/1943.
249./ Uo.
250./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 2644/1944.
251./ Uo.
252./ HIL: A Szegedi Haditörvényszék iratai 3191/1943-I.,
1392/1943-I., Hb. 811/1943., Hb. 813/1943., Hb.
817/1943.
253./ CsmL: A Magyar Kender-Len- és Jutaiipari Rt. iratai "Tüz" dosszié.
254./ Fehér: Politikai küzdelmek... i.m. 34.
255./ Uo. 35.
256./ Dokumentumok a magyar forradalmi... i.m. 296.
257./ Kállai i.m. 111.
258./ Uo. 111.
259./ Uo. 112.
260./ Balázs i.m. 196.
261./ Uo. 197.
262./ Uo. 197.
263./ Uo. 191.
264./ PI Archivum 651. f. 2/1941-7352.
265./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 815/1942.
266./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 1404/1943.

- 267./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 64-65.
- 268./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 48.
- 269./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. I. 1015/1942.
- 270./ Gecsényi i.m. 32.
- 271./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 836/1944.
- 272./ CsmL: A Szegedi Törvényszék iratai B. IV. 3031/1944.
- 273./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 85.
- 274./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 6194/1942.
- 275./ CsmL: Uo. 2365/1942. Vö. Balázs i.m. 204.
- 276./ CsmL: Uo. 1914/1943.
- 277./ CsmL: Uo. 1107/1944.
- 278./ CsmL: Uo. 7322/1942.
- 279./ CsmL: Uo. 4721/1944.
- 280./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 105.
- 281./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 4621/1944.
- 282./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 113.
- 283./ Uo. 119.
- 284./ Uo. 120.
- 285./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 794/1943.
- 286./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 1953/1943.
- 287./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 134.
- 288./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai 2454/1943.
- 289./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 4292/1944.
- 290./ CsmL: Uo. 7609/1943.
- 291./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 4732/19443.
- 292./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 469.
- 293./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 534/1944.
- 294./ Dokumentumok a magyar párttörténet... 153.
- 295./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 6960/1943.
- 296./ CsmL: Uo. 4106/1944.
- 297./ CsmL: Uo. 7546/1943.
- 298./ Dokumentumok a magyar párttörténet i.m. 164.
- 299./ Molnár Pálné i.m. 437.
- 300./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 1392/1944.
- 301./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 175.
- 302./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 3301/1944.

- 303./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 177.
304./ Harsányi i.m. 255.
305./ CsmL: A Szegedi Ügyészség iratai IV. 5623/1944.
306./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 191.
307./ Uo. 219.
308./ Fehér i.m. 33-34.
309./ Uo. 36.
310./ Kanyar József: Somogy a felszabadulás hónapjaiban
1944-1945 Kaposvár, 1970. 25.
311./ Tanulmányok Tolna megye történetéből IV. Szerk.:
Puskás Attila Szekszárd, 1972.
312./ Tanulmányok Békéscsaba... i.m. 303.
313./ CsmL: A Szegedi Főügyészség iratai 2258/1941.
314./ CsmL: Uo. 5903/1943.
315./ PI Archivum 651. f. 6/1942. július 3.
316./ 1319/1943. A Szegedi Főügyészség iratai
317./ PI Archivum: BM VII. res. 1943-7-1062
318./ BmL: Békéscsabai Rendőrkapitányság iratai 11/1-
1943. biz.
319./ Dokumentumok a magyar párttörténet... 136-137.
320./ Molnár Pálné i.m. 438.
321./ MSZMP Békés megyei Bizottsága archivuma, Vissza-
emlékezések 1965.
322./ Uo. Visszaemlékezése 1965.
323./ Uo.
324./ Uo.
325./ Uo.
326./ PI Archivum: Baloldali Összesítő 13101/ Bkt. 1944.
327./ Fehér István: Adatok a szegedi parasztság második
világháború alatti gazdasági, szociális helyzeté-
hez és küzdelmeihez = Acta Universitatis Szegedi-
ensis, Sectio Szientiae Socialismi, 1964. II.
54.
328./ CsmL: Röplap és plakátgyűjtemény 1944.
329./ Tanulmányok Baranya... 12.
330./ Baranya megyei Levéltár: Főispáni bizalmas iratok
493/1944.

- 331./ Uo. 531/1944.
- 332./ Uo. 675/1944.
- 333./ Dokumentumok a magyar párttörténet... i.m. 208-209.
- 334./ Pintér i.m. PK 1970. 1. sz. 50.
- 335./ Uo. 50.
- 336./ Vö. Pintér uo. 51.
- 337./ Kanyó Ferenc: A forradalmi tömegmozgalom kialakulása Csongrád megyében 1944 őszén = MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának Évkönyve Szeged, 1973. 3.
- 338./ Győri Imre: Felszabadulás a Viharsarokban = Szabadság, te szülj nekem rendet! Szerk.: Nagy Eta, Petrák Katalin, Kossuth, Bp. 1970. 7-21.
- 339./ Id. Komócsin Mihály: A felszabadult Szeged első napjai = A Szabadság hajnalán Kossuth, Bp. 1965. 99-107.
- 340./ Kanyó i.m. 9.

Torrás és Irodalomjegyzék

F o r r á s o k

Csongrád megyei Levéltár

CsmL

A Szegedi Ügyészség iratai 1941-1944
A Szegedi Főügyészség iratai 1941-1944
A Szegedi Törvényszék iratai 1941-1944
A Szegedi Kerületi Börtön és Allamfogház
/Csillagbörtön/ iratai 1941-1944
Szeged város főispánjának iratai 1941-1944

Békés megyei Levéltár

BmL

A Gyulai Ügyészség iratai 1941-1944

Bács-Kiskun megyei Levéltár

BKml

Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságá-
nak iratai 1941-1944
Baja Város Törvényhatósági Bizottságának
iratai 1941-1944

MSZMP KB Párttörténeti Intézetének Archivuma PI Archivum
MSZMP Békés megyei Bizottságának Archivuma
MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archivuma

Felhasznált irodalom

- 1./ Árokey Lajos: Felszabadulásunk a szovjet hadsereg röpcéduláinak tükrében = HK 1955. 2. sz. 101-125.
- 2./ Balázs Béla: Adalékok a Viharsarok baloldali mozgalmainak történetéhez az ellenforradalom korszakában = PK 1959. 3-4. sz. 187-207.
- 3./ Bálint Ferenc-G. Vass István: A békéscsabai munkásmozgalom dokumentumai 1890-1944 Békéscsaba, 1971.
- 4./ K. Balog János: Tolna megye felszabadítása = Tanulmányok Tolna megye történetéből Szekszárd, 1972. 5-53.
- 5./ Boldizsár Iván: A másik Magyarország. A magyar ellenállási mozgalom története Bp. 1946.
- 6./ Borus József: Békés megye felszabadulása /1944. szeptember-október 7./ = BÉ 1969. 3. sz. 393-420.
- 7./ Buzási János: Az újvidéki razzia Kossuth, Bp. 1963.
- 8./ Csécsy Imre: Világos pillanat. /Élmények és adatok az 1941-1943. évek történetéhez/ 1946.
- 9./ Dokumentumok a délmagyarországi antifasiszta ellenállási mozgalom történetéhez 1941-1944. Szerk.: Perneki Mihály-Szakter Gyula Kézirat, Szeged, 1974.
- 10./ Dokumentumok a magyar antifasiszta és partizánharcosok történetéhez hazánk felszabadulásának éveiből /1944-1945/ Közlik: Gazsi József és Harsányi János = HK 1960. 1. sz. 245-290.
- 11./ Dokumentumok a magyar ellenállási mozgalom történetéből a második világháború idején Közlik: Gazsi József-Harsányi János = HK 1962. 2. sz. 262-308.
- 12./ Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. Összeállította: Pintér István, Svéd László Kossuth, Bp. 1964.
- 13./ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához V. 1939. szeptemberétől- 1945 áprilisáig.

- Összeállította: Svéd László, Szabó Ágnes. Sajtó alá rend. Iványi Béla Bp. 1955.
- 14./ Emlékezés a kezdetre Szerk.: Varga István Gyula, é.n.
 - 15./ Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és a partizán harcok történetéből. Szerk.: Gazsi József és Pintér István Zrinyi, Bp. 1968.
 - 16./ "Fegyvertelen álltak az aknamezőkön..." Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon. Szerk. és bev. Karsai Elek I-II. 1962.
 - 17./ Fehér István: Adatok a szegedi parasztság második világháború alatti gazdasági, szociális helyzetéhez és küzdelmeihez. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Scientiae Szocializmi 1964. II.
 - 18./ Fehér István: Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után 1945-1962 Akadémiai, Bp. 1973.
 - 19./ Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944-1946 között Akadémiai, Bp. 1972.
 - 20./ Fehér Lajos: Fasizmus ellen a magyar szabadságért Bp. Szikra, 1948.
 - 21./ Fehér Lajos Harcunk Budapestért Bp. 1955.
 - 22./ Fekete Mihály: Partizánharcok az Ávas alján Bp. 1955.
 - 23./ Felszabadulás. 1944. szeptember 26-1945. április 4. Bp. 1955.
 - 24./ Gaál Endre: Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez 1944-1945 = Acta Universitatis Szegediniensis, Sectio Historica 1957. Szerk.: Mérei Gyula
 - 25./ Gazsi József: Az ellenállási és partizánmozgalom kutatásának helyzete Magyarországon = HK 1972. 4. sz. 762-775.
 - 26./ Gazsi József: Magyar katonák átállásai a Vörös Hadsereghez hazánk felszabadulása során = HK 1964. 11. évf. 4. sz. 670-689.
 - 27./ Gecsényi Lajos: Baloldali erők harca a fasizmus és a háború ellen Békés megyében 1941-1942 /Adalékok/ = BÉ 1970. 1. sz. 29-37.

- 28./ Gergő Zoltán: Az illegális kommunista párt harca a budapesti gyárak munkásainak és termelőeszközeinek elhurcolása ellen = PK 1963. 9. évf. 3. sz. 172-179.
- 29./ Godó Ágnes: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban. Zrinyi, Bp. 1972.
- 30./ Győri Imre: Felszabadulás a Viharsarokban = Szabadság, te szülj nekem rendet! Kossuth, Bp. 1970. 7-21.
- 31./ Harsányi János: a partizán-mozgalomról = Katonai Szemle, 1956. 4. sz. 119-127.
- 32./ Harsányi János-Pintér István: A magyar nép részvétele az ellenállási mozgalomban = HK 1965. 1. sz. 122-138.
- 33./ Heinz Kühnrich: Partizán-háború Európában. Zrinyi, 1939-1945 Bp. 1973.
- 34./ Hollós Ervin: Rendőrség, Csendőrség, VKF 2. Kossuth, Bp. 1971.
- 35./ Igy kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből 1944-1945. Szerk.: Bálintné, Mikes Katalin Kecskemét é.n.
- 36./ Az Illegális Szabad Nép. Összeállította Svéd László Bp. 1954.
- 37./ Kádár János: A Kommunisták Magyarországi Pártja felszabadítása körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről /1943. június- 1944. szeptember/ = PK 1956. 3. sz. 20-26.
- 38./ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936-1945. 5. átdolg. kiad. Bp. 1965.
- 39./ Kanyar József: Somogy a felszabadulás hónapjaiban /1944-1945/ Kaposvár, 1970.
- 40./ Kanyó Ferenc: A forradalmi tömegmozgalom kialakulása Csongrád megyében 1944 őszén = MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának évkönyve Szeged, 1973. 3-18.

- 41./ Karsai Elek: A budai vártól a gyepűig 1941-1945. Táncsics, Bp. 1965.
- 42./ Id. Komócsin Mihály: A felszabadult Szeged első napjai = A Szabadság hajnalán Bp. 1965. Kossuth, 99-118.
- 43./ A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936-1962. Kossuth, Bp. 1966.
- 44./ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. A népi demokratikus átalakulás feltételeinek létrejötte 1943-1945. Bp. 1961.
- 45./ Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon a második világháború időszakában /1939-1945/ = Földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848-1948 II. kötet Szerk.: Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán Táncsics, Bp. 1962. 943-1029.
- 46./ Korom Mihály: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában Acta Universitatis Szegediensis Sectio Scientia Szociális 1964. II.
- 47./ Kovács István-Flórián János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Adatok a magyar partizánmozgalom történetéhez. Bp. 1946.
- 48./ Kovács István-Harsányi János: Partizánharcok Magyarországon felszabadításáért = HK 1955 1. sz. 114-132.
- 49./ Lőkös Zoltán: Szeged felszabadulása TIT, Szeged, 1954.
- 50./ Ma már történelem. Az antifasiszta mozgalommal foglalkozó tanácskozás jegyzőkönyve Szerk.: Pintér István Bp. 1970.
- 51./ A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Összeáll. Horváth Miklós Bp. 1959.
- 52./ Magyar Statisztikai Zsebkönyv XIV. évf. 1947. Bp. 1947. Szerk.: Mike Gyula

- 53./ Magyar Szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből 1941-1945. Szerk.: Harsányi János Zrinyi, Bp. 1969.
- 54./ Magyarországi Rendeleték Tára 1941-1944.
- 55./ Magyarország és a második világháború /Összeállították: Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos/ Bp. 1959.
- 56./ Makó az első felszabadult magyar város. Szerk.: Tamasi Mihály Kossuth, Bp. 1969.
- 57./ Molnár Pálné-Szekeres Béla: Adalékok a békéscsabai munkásmozgalom két világháború közötti történetéhez = Tanulmányok Békéscsaba történetéből Szerk.: Kristó Gyula és Székely Lajos Békéscsaba, 1970. 285-306.
- 58./ Molnár Pálné: A Békepart tevékenységének hatása Békés megyében a visszaemlékezések tükrében /1943-1944/ = BE 1969. 3. sz. 434-448.
- 59./ Mucs Sándor: A magyar fegyveres ellenállási mozgalom megszervezése és szerepe Magyarország felszabadításában /1941-1945./ = HK 1957. 1-2. sz. 32-54.
- 60./ Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő 1938-1945. Bp. 1947.
- 61./ Nagy Sándorné: A baranyai partizánharcok és ezek társadalmi feltételei = Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960. Szerk.: Babics András, Kopasz Gábor, Pécs, 1961. 75-103.
- 62./ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása Bp. 1955.
- 63./ Nógrádi Sándor: Emlékeimből Bp. 1961.
- 64./ Oltvai Ferenc: Szeged fekete áprilisa 1944-ben = DM 1974. április 28. 64. évf. 98. sz. 7.
- 65./ Oltvai Ferenc: Szeged múltja írott emlékekben 1222-1945. Szeged, 1968.
- 66./ Perneki Mihály-Szakter Gyula: Antifasiszta ellenállás Dél-Alföldön 1941-1944. = Csongrád Megyei Hírlap 1974. április 4. 31. évf. 79. sz. 8.

- 67./ Pintér István: A antifasiszta pártok és politikai csoportok állásfoglalása a nemzeti összefogás, a Hitler-ellenes harc és az ország demokratikus átalakításának kérdéseiben 1943. első felében =
= PK 1966. 2. sz. 93-125.
- 68./ Pintér István: A dolgozó parasztság helyzetéről és a háborús nyomor elleni harcról /1941-1944/ =
PK 1963. 3. sz. 3-36.
- 69./ Pintér István: A Kállay kormány "híntapolitikája" és az antifasiszta ellenállási mozgalom = Történelmi Szemle, 1962. 3-4. sz. 470-496.
- 70./ Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás 1944. március 19- 1945. április 4. Kossuth, Bp. 1970.
- 71./ Pintér István: Magyar kommunisták a Hitler ellenes nemzeti egység megteremtéséért. Kossuth, 1941 június- 1944 március Bp. 1968.
- 72./ Pintér István: Magyarország felszabadítása és a társadalmi változások feltételeinek létrejötte =
PK 1970. 1. sz. 30-53.
- 73./ Rácz János szerk.: Csongrád megye felszabadulása és az élet megindulása 1944. szeptember- 1945 október = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből Szeged, 1970.
- 74./ Ránki György: 1944.március 19. /Magyarország német megszállása/ Kossuth, Bp. 1968.
- 75./ Saly Dezső: Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939-1944. Bp. 1945.
- 76./ Szemirjage M. I.: Antifasiszta népfelkelések 1941-1945. Kossuth, Bp. 1968.
- 77./ Tamasi Mihály: Makó baloldali erőinek küzdelme a fasizmus ellen a 30-as években és a II. Világháború alatt. A kommunisták vezette forradalmi erők harca a felszabadulás után a népi demokratikus átalakulásért Kézirat, Szeged, 1965. Bölcsészdoktori értekezés

- 78./ Tilkovszky Lóránt: Bajcsy Zsilinszky Endre történetpolitikai vitája Szekfü Gyulával = Valóság 1959. 6. sz. 36-48.
- 79./ Tóth Sándor: Magyar katonák a hitleri fasizmus ellen = HK 1957. 1-2. sz. 94-119.
- 80./ Tóth Sándor: A Szovjet Hadsereg felszabadító harcai Magyarországon Zrinyi, Bp. 1965.
- 81./ Vágó Ernő: Az antifasiszta ellenállás emlékei Budapesten és vidéken /Összeállítás/ = Történelem 1965. 4. sz. 131-151.
- 82./ Vita Magyarország kapitalizmuskori fejlődéséről = Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat 55. Akadémiai, Bp. 1971.
- 83./ Zágoni Ernő: A magyar kommunisták a munkásegységért 1939-1942 Bp. 1963. Kossuth
- 84./ Zágoni Ernő: A magyar szociáldemokrácia jobb és baloldala az antifasiszta nemzeti összefogásról és a munkásegységfront megteremtéséről 1939-1941 június = PK 1961. 1. sz. 43-89.

R ö v i d i t é s e k

Békési Élet	BÉ
Délmagyarország	DM
Hadtörtelmi Közlemények	HK
Párttörténeti Közlemények	PK

T a r t a l o m j e g y z é k

ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM
DÉLMAGYARORSZÁGON

1941-1944

Előszó	1 old.
I. Az antifasiszta ellenállás és partizánharc kutatásának helyzete Magyarországon	5 old.
II. A délmagyarországi ellenállásra vonatkozó levéltári források	10 old.
1. Levéltári források	10 "
2. A levéltári anyag rendszere	13 "
3. Forráskritika	15 "
III. A fegyveres ellenállási harc objektív és szubjektív feltételei Délmagyarországon . .	17 old.
1. A természetföldrajzi tényezők szerepe .	17 "
2. A délmagyarországi társadalmi fejlődés mozgástendenciái	20 "
3. Társadalmi erőviszonyok - uralmi struk- tura szerepe	26 "
4. A délmagyarországi társadalomfejlődés sajátosságai: az ellenállás társadalmi bázisa	33 "
5. A délmagyarországi parasztság és munkás- ság életkörülményeinek alakulása: a passzív ellenállás	41 "
6. Társadalmi-politikai eszmeáramlatok sze- repe az ellenállás késői kifejlődésében	59 "

7. A fasiszta erőszakszervek elnyomó tevékenysége: terrorhadjárat az antifasiszta erők ellen	64 old.
8. A Kommunista Párt stratégiája és taktikája. Szervezeti és tömegbefolyása Dél-magyarországon. Ellentétek és nézeteltérések az antifasiszta erők táborában: az SZDP jobboldali munkásegység-ellenes politikája	72 "
IV. A délmagyarországi antifasiszta ellenállás	81 old.
1. Az ellenállás területi elhelyezkedése	81 "
2. Kommunisták, szociáldemokraták és baloldali érzelmű egyének tevékenysége a Horthy-rendszer állami és társadalmi rendje ellen	84 "
3. Szabotázsselekmények	123 "
4. A Kossuth Rádió, a moszkvai rádió és a szövetséges hatalmak rádiói magyar nyelvű híreinek hallgatása és terjesztése .	131 "
5. Antifasiszta és háboruellenes röplapok terjesztése	143 "
6. Forradalmi tömegmozgalom kialakulása Délmagyarországon 1944 őszére	156 "
V. A délmagyarországi antifasiszta ellenállás helye a magyar antifasiszta ellenállás és partizánharc történetében	159 "
Jegyzetek	162 "
Források	178 "
Felhasznált irodalom	179 "
Rövidítés-jegyzék	185 "
Tartalomjegyzék	186 "